RUKOVODSTVO

ZA

POČETNICU.

Za pripravnike i učitelje

priredio

polag něm. knjige F. Hermana „Die Unterklasse“

Franjo Klaić,
učitelj i ravnatelj varašdinske niže realne i glavne učione.

Valja svezano u platnenu hèrbtu 39 kr. novca konv.

U Beču, 1858.
U c. k. nakladi školskih knjigah.

U v o d.

---

§. 1. Zadaća pèrvoga razreda.

Važnost pučke učione niti je toli velika, kao što scěne něki pedagogi, niti je toli neznatna, kao što misli veći dio neuka naroda; ali je ipak tolika i tako znatna, da oko pučke učione cèrkva i dèržava najrěvnije nastoje, i da učitelja ljudi štuju. Pučka učiona stoji medju obitelji i javnim životom, te zato ima se smatrati kao něki most, preko kojega se od obitelji u javni život prelazi; njezina je zadaća, da izravna obestrane opréke, da izobražuje mladež u n a b o ž n o s t i i ć u d o r e d n o s t i, te da ju usposobljiva za g r a d j a n s k i ž i v o t. To može učiona samo anda postići, ako uzbude zajedno o b u č n i i o d g o j n i z a v o d.

Obučnim zavodom bit će, ako se u njoj naročito i po ustanovljenoj osnovi uzbudu predavala ona znanja i postizale one věštine, bez kojih nemože se postići svestrano izobraženje mladeži; odgojnim zavodom postat će duhom, koji ju oduševljava, i zaptom, koji u njoj vlada, da probudi nabožno čuvstvo i valjane ćudoredne pomisli.

Kao što neima predmeta pučke učione, koji nebi više ili manje směrao na odgojivanje mladeži, tako neima odgojivanja, koje nebi više ili manje směralo na podučavanje. Odgojivajući upliv pučke učione neočituje se na nijednom stupnju obuke toli jasno, koli u p è r v o m r a z r e d u; i već iz toga može se uviděti njegova pretežna važnost;

uz to zavisi uspěh buduće obuke većom stranom odatle, kako se š njom odmah iz početka postupa; i tako je očevidno, da učitelj malenih mora biti jedan od najvèrlijih ljudih, ako nam je do toga stalo, da onako rěši zadaću svoju, kó što valja. Sěme, koje on sije, pada na plodno zemljište, iz kojega se podiže ilì stablo života sa sladkim nebeskim plodom, ili otrovno bilje budalaštine; glasovah, kojimi on začme, jeka stoji svih danah života, i oni služe za temelj svim kasnijim zvukom čověčanske ćudi.

Kao što svaki viši stupanj obuke, tako i pèrvi razred ima postići dvostruku svèrhu: materialnu iliti stvarnu, na koliko je on okončak i preduvět svake buduće školske izobraženosti i na koliko ima biti temeljèm svim onim znanjem i vèstinam, koje si učenici prisvojiti moraju; formalnu, u koliko ima sve duševne moći děteta razvijati, jezik mu izobražavati i za obuku ga usposobljivati. K pèrvoj spada stvar i jezik, vĕrozakon, čitanje, pisanje, početci računske obuke, uzgredno risanje i pěvanje; druga zauzima věžbe osětilah (ćutilah) i zorovnih moćih u obće, vèštinu u mišljenju, izobraženje razmnive i pameti i oštrenje savěsti, na kojoj se osniva nabožno ćudoredno izobraženje. Obe ove svèrhe nisu posve od jedne iste važnosti; dapače je formalna svèrha izpèrva preteźnija. Najprije sve o tom zavisi, da děte može obučavanje shvatiti i zadèržati. Dakako da je već jedan i to ne neznatan dio na izobraženje spadajućega posla dovèršen, kako děca stupe u pèrvi razred, osobito tada, ako su u srětnom položaju, okružena nježnom brižljivostju razumnih roditeljah ili odhraniteljah i uz dobro odhranjenu bratju, sestre ili drugove odrasla, ili ako su polazila takova čuvališta, koja su svèrhu čestitog odhranjivanja imala za zadaću: već su razni predmeti na male prihodnike učinili svoj utisak, i oni su već uvěžbani u shvatjivanju predočenih im kipovah; doněli su takodjer zalihu rěčih sa sobom u učionu i mnogi su u

stanju, ustmeno se hitro i podobro izraziti, ali kod mnogih je stisnut razvoj ćutilah na nestalni vid i sluh, věština u govoru neslaže se s věštinom u mišljenju onako, kako to obuka zahtěva. U manje povoljnih slučajevih stoji děte na veoma nizkom stupnju duševnoga razvitka, niti se je kadro o najpoznatijih sbitjih valjano izraziti, niti je u stanju shvatiti govor učitelja svoga. Pèrvo, što trěba postići u pèrvom razredu, je to, da se děca uče zrěti, misliti, i govoriti. Za ovimi formalno-izobraživajućimi věžbami, koje neprekidno cěle školske godine traju, dolazi polag okolnostih prije ili kasnije obuka u pisanju, čitanju i računanju; ovim se prilaže risanje i pěvanje. Kao što svi čini i děla kèrstjanske pučke učione imaju vrěži svoje u věrozakonu, tako isto i pèrvi razrěd ima vèrhunac svoga dělovanja u nabožno-ćudorednom izobraženju onih malenih, koji su mu pověreni.

§. 2. Zrěti, misliti i govoriti.

a) Zrěti. Okom, uhom i tikom dolazi cio svět u dušu dětinsku, budući svako spoznavanje proizlazi od predstavah a ove postaju iz zrěnja. Dosta dakle temelja, zašto se obično zovu nazorni nauk sva ona školska srědstva, koja děcu podpomažu u valjanom shvatjivanju stvarih, koje ju okružavaju u mišljenju i govorenju. Zrěnje ovo, što učiona zahtěva nesmije biti samo tělesno zrěnje, nego se mora i duševno upiti i udubiti u samu stvar. Rědko se koje děte nadje, koje je stupivši u školu u stanju, da sámo tako radi i posluje; istina je, da je mnogo stvarih vidělo, ali ih je slabo motrilo, i zato se malo kada može podpuno sětiti onih već vidjenih stvarih. Učitelj će děcu pridèržavati, da oči svoje živo upru u odnosni predmet, da ga svestrano razmatraju, i da pri tom nesamo osětjaju, nego i misle; priučavat će ih na oštri fini sluh, i gledat će na razvitak njihova taka (tika).

Nu kako će se učitelj latiti stvari? Netrěba mu mnogo věštine, al neobhodno trěba mu da stvar i děcu nikad neizgubi izpred očiuh, te da posve naravski postupa. Nije tude města strogu sustavu, niti doslědnu proračunanju, niti logičnoj temeljitosti; usrěd igre i ozbiljnosti učitelj će naći pravac, kojim udariti valja, da mu obuka urodi rodom. Izpèrva takodjer nevalja težiti za množinom novih zorovah; ne mnoga ali mnogo! I pri ovih věžbah trěba se dèržati reda; jer bezumno tumaranje veoma bi škodilo očekivanu uspěhu. Ovde će učitelj udariti valjanim pravcem, ako redom po redu najprije uzme děci najbolje poznate stvari i osobe. Roditelji, bratja i sestre, drugovi, dapače i iste domaće životinje i igračke i. t. d. dětinskomu duhu mnogo su bližje, nego li školske stvari, kao što mu protivnim načinom slavne bibličke pověsti ništa udaljenije nestoje, nego li dogadjaji najnovije prošlosti. Dočim učitelj svoje učenike sasma u učioni udomljuje, vodi ih kad i kad u roditeljski stan, k njihovim igram zabavam, i. t. d. ali ne tělom no samo duhom.

I najneznatnija stvar u našem krugu može biti predmetom zrěnja; nu ipak one zaslužuju svu pozornost učione, koje mogu probuditi čuvstvo krasote, buduć da sve ono, što je pravo i dobro, može samo u krasoti svoj temelj naći. Iz početka mora učitelj pri nauku lagano postupati, mora od prostih, pravilnih i jasno označenih likovah na sastavljene stvari prelaziti, i učeniku dati, da takove razmatra najprije u njihovih obrisih kao cělost, pa onda istom u pojedinih bitnih česticah, da se tim dublje i stalnije zasade u dětinjem duhu. Čim su boje jasnije, tim bolje predmeti padaju u oči, a kada je moguće, da uho i oko pri zrěnju suděluje, onda će posao tim lakše za rukom poći. Naročito valja uvažiti razne glasove. Učenik neka se uči razlikovati, da li je ovaj ili onaj glas visok ili nizak; jak ili slab, bliz ili dalek; kad velimo: zveči, stropoće, praska, šumi, žubori, gèrmi, i. t. d. i neka se uči

ćutiti silu čověčjega glasa, i neka mu uhu godi muzikalna silna moć. Dočim oko većom stranom obogatjuje duševnu moć, stoji uho sa sèrdcem u najužjem savezu i dêluje mu na život. Ostavi li učitelj zatim sa svojimi učenici mali prostor učevne sobe, pa se uputi š njimi u veliku slikarnu naravi, tad neka malo po malo razširiva krug njihova dětinskoga motrenja, nu neka se neprenagli, i neka neide ovim ili onim pravcem odviše daleko. Děte se mora priviknuti, da bude postojano u radnji svojoj snazi priměrenoj; požuda njegova za proměnom, koja će se prije ili kasnije, ako se neograniči, za stalno u větrenost pretvoriti, mora time izčeznuti, da se pobudi u njem napor, da nadopuni ona, koja mu u predstavah manjkaju, da mu predmeti postanu živahniji, da nadje, česa još neima, i da ono samo izumljuje stvari. To će učitelju tim prije za rukom poći, čim više se uzčuva s jedne strane od dangubnoga razglabanja, a s druge strane, čim manje uzbude měrio stvari najprije polag koristi, koju donose.

Kod zorne obuke, koliko je moguće, trěba uvěk istu stvar pokazati; jer je „stvar“ uvěk bolja nego li „slika“. Svemogući stvoritelj čověka je stavio usred neizměrne raznoličnosti svojih dělah; zato, učitelju, vodi děte u prostrani hram naravi, te mu pokaži ono, što ti nije moguće činiti u malom prostoru tvoje učione! Tajiti se nemože, da je putovanje po Božjoj prostoj naravi s velikimi tegobami spojeno; uzrok tih tegobah leži koje u ustrojenju učione, koje u nehajstvu roditeljah, a kadkada baš i u istoj kakvoći okolice; nu sve ove nepogode trěba, da malo po malo svladamo, jer valjá, da naše školsko izobraženje lěpim i blagonosnim cvětom procvate. Nu ima i takovih predmetah, kojih nemožemo u naravi zrěti, takove moramo děci ili u slici pokazati, ili pako živahno opisati. Slike, koje se naměsto predmetah u naravi upotrěbljivaju, da svèrsi svojoj odgovore, moraju biti velike i lěpe, moraju predstavljati samo pojedine predmete: velike zato, da ih dobro vide svi učenici baš ako

ih i mnogo ima u razredu; lěpe s toga, da se već zarana u učenicih probudi čuvstvo lěpote; napokon te slike moraju pojedine stvari zato predstavljati; jerbo bi se inače děteća i onako slaba pozornost lasno raztresla.

Izmedju slikah valjanih za nazorni nauk, što do sada ugledaše běli svět, jamačno najbolje su one pod naslovom: „Der Anschauungsunterricht in Bildern". Prag 1856. Preis colorirt 6 fl. 20 kr. ovamo spada takodjer knjižica: „Anleitung zum Gebrauch des Anschauungsunterrichtes in Bildern" von Fr. Herrmann. Prag. Preis 30 kr.

Uz izobraženje izvanjskih čutilnih nazornih moćih trěba gojiti nutarnju ćut, duševno zrěnje.

Razumni učitelj upotrěbit će svaku priliku, da pozorne učini svoje učenike na ono, što biva u njihovoj duši, on će ih i hotice stavljati u takav položaj, u kojem mogu sami motriti nutarnje stanje svoje, on će jim takodjer pozornost svratjati na svagdanja pripetjenja u školskom i obiteljskom krugu. Pověstničke cèrtice, osobito pako bibličke pripovědke, koje se tako lahko s dětinskim sèrdcem oprijateljivaju, basne, priče, izrěke, t. t. d. učinit će najbolji utisak u dětinje sèrdce, ako se i neuzme u obzir, da su ova ono blago srědstvo, koje oduševljiva mèrtvo tělo suhoparnih umnih věžbanjah i zajedno prepriečuje preranu zrělost, koja za sobom vuče žalibože tužnu poslědicu — prazno-ledeno sèrdce. — Takove pripověsti, ako su one lahke, zanimive, nu pri tom poučne i tako pripovědane, da se iz njih nevidi odviše velika težnja za moraliziranjem, primit će děca veoma radostnim sèrdcem, one će joj blagotvorno potaći razmnivu, a ova će poroditi novi čuvstveni život.

b) Misliti. Pojmi, što ima děte prije neg što stupi u javnu učionu, većom stranom nisu dosta jasni, ono si obično samo takove stvari predstavlja, koje shvatja svojimi ćutili, što mu u ćutila neudara, toga ni neima za njega, pa ako mu o tom trěba predstave, nemože inače do nje doći, nego ako mu se predoči u vidivih odorah. Děte se može samo malo

po malo u učioni popeti do abstrakcije, u njem se malo po malo radjaju čisto duševne predstave, ono si može malo po malo oprědeliti razměrje obstojeće izmedju dvijuh predstavah, to jest suditi i misliti. — Gdě neima věštine u mišljenju, ondě se ništa neda obukom postići. U obsegu učione nenalazi se ništa, o čem učenik nebi morao misliti. A bez izobražene moći mišljenja, čuvstvo i volja neće biti ino, nego igračka tudjega razorivajućega upliva.

Veoma je odgovoran pred Bogom i ljudmi onaj učitelj, koji iz koga mu drago uzroka neobdělanu ostavlja moć mišljenja svojih učenikah, takov nesamo sebe, nego i druge, koji za njim posluju, lišava veselja i duševnoga pokoja, bez kojega u učioni nijednomu poslu neima uspěha.

Dočim učiona tamo teži, da děte shvati ono, što razmatra, i da si predoči sliku stvarih, što ih je prije vidilo, o tom nastoji, da se dětećom duševnom moćju shvate i razporedaju izvanjski utisci tako, da iz njih postane slika; dočim učiona pokazuje, kako iz pojedinih već poznatih česticah postaje cělost, i kako ove jedna u drugu utiču, vodi ona poznanju saveza obstojećega izmedju učinka i uzroka, čina i poslědice, i uči poznavat razliku izmedju onoga, što je bitno a što pripadno.

Pri ovih věžbah trěba ujedno obzir uzeti na izobražavanje pameti, one duševne moći, koje se vrědnost za školu i život nemože dosta cěniti. Pamet je temeljni uvět svakoga uspěha, koji se od obuke očekuje, buduć da je sve znanje samo na toliko naše, na koliko ga mi u sebi t. j. u glavi nosimo, ona je ono divno dělo mudrosti i dobrote Božje, bez kojega se ni nemože pomisliti sklad duševnoga razvitka. Pamet valja odmah iz početka i to polag osnove u učioni věžbati. Za gradivo u tu svèrhu služe, opetovanja stvarih već prije predočenih polag stanovitoga reda, kao takodjer i izreke, stihovi, pěsmice i kratke pripovědke. Sva ova moraju biti dětinskoj dobi priměrena, dakle lahka i zanimiva, ali ne neslana; pa ako učenici baš i

nebi mogli sviuh tih česticah podpuno shvatiti, ništa zato, dosta je, da lasno shvate glavnu stvar. Praktični pravac zadobit će ove věžbe još bolje, ako se budu iz života cèrpile i na razne osobe prenašale.

c) Govoriti. Jezik je sveza, koja ljude medjusobno veže, on radja družtveno obćenje, on je najjednostavnije srědstvo za pouku, opomenu i nagovor. Samo se jezikom dade moć mišljenja dostatno razviti, jer se opažanje, mišljenje, i govorenje medjusobno nadopunjuju, a pojam i rěč, misao i oblik stoje u neposrědnom odnošenju. Obće je poznato, kako malo znadu govoriti ona děca, koja stopram u učionu stupe i koliko putah mora učitelj stavljati pitanja, da dobije budi kakov odgovor. Istina je da ima i takovih roditeljah, koji svoju děcu bar po něšto priprave za učionu, nu broj takovih je veoma neznatan naprama broju onih, koji ostavljaju učitelju ovo težko dělo.

Bez miloga nagovora, bez duševnoga poticaja veći dio děce preživi pèrve godine svoga života, i kad prekorače školski prag, tada se vidi, da nisu u stanju izreći ni najprostijeg stavka, što većma, prodju dani i tjedni, dok děca počmu glasno i razgovětno govoriti, baš ako ju učitelj najljubeznije i najnježnije na to potiče. Pèrva dakle obuka počimlje govorenjem: věžbe u govorenju srědište su svih učevnih predmetah, i zato bi se punim pravom pèrvi razred govornim razredom nazvati mogao. Premda su najizkusniji pedagogi i učitelji ove věžbe na najtoplije preporučili, ipak se one osobito u našoj domovini, kamo njihov glas dosada prodèrti nije mogao, nisu onako obdělavale, kako bi trěbalo; ima još i dan danas takovih mnogo děce brojećih učionah, u kojih se děce nalazi, koja nisu više tjedanah nijedne rěči na glas govorila. A to je očevidno, da se děte može k-svomu cilju mnogo lakše i bèrže dovesti putem ustmenih věžbah, nego li pustim i mèrtvim pismom. Samo se govorenjem može mladjani čověk tako daleko i na bèrzo razviti, da učiona iz njega za kratko vrěme učini

ono, što cèrkva i dèržava od nje zahtěva; samo u govorenju skupljaju se trazi, iz kojih će jednom proniknuti jezično čuvstvo, t. j. spoznanje onoga, što je pravo i pristojno za ustmeni izraz i što najsigurniji pruža temelj izobraženju u slovnici i pismenih sastavcih.

O čem děte govori, o tom se mora osvěstiti, zato se moraju njegovi izrazi na takovih predstavah osnivati, koje su u neposrědnih zorovih zasadjene; svaka stečevina u izrazu mora pronicati iz razširenoga stvarnoga znanja. Kao što iz zèrnca u zemlju položena, ako ima topline i vlage, bèrzo se pokažu dvě klice, te se jedna dolě obrati i u zemlju žile pustja, a druga se k povèršju težeći diže za sunčanim světlom: tako isto kod shodnoga postupanja pri nazornoj obuci, dočim duša shvatja stvari spoljašne, stvari okolo sebe ležeće, eto već rěč lebdi na ustnah, kojom izražuje stvari, te stupa u obćenje sa spoljašnim světom. Iz početka se stapaju u duši děteta predstava i ime stvari, nu kasnije se malo po malo razstavljaju saderžaj i oblik, i to onako jasno, kako se samo želiti može, ako se je neprestano predočivalo i naricalo, zrělo i opominjalo. Neka nitko nemisli, da se može prigodom zorne obuke s-malom děcom bez svake osnove sad o ovoj, sad o onoj stvari zato govoriti, jer taj razgovor ima da bude prost i naravan bez svakog okolišenja, ta ovdě se radi o prisvojenju jedne věštine i to věštine govorenja, a ova se samo slučajnimi věžbami neće nikada postići moći, premda pri tom i slučajni uplivi dosta pripomažu. Štogod se u učioni govori, mora biti takovo, da i zaslužuje, da se govori, mora ne samo u sèbi imati duševni život, nego takodjer i upaliti luč duševnoga života. Zadaća pèrvoga razreda je izobražavanje govorilah i spoznavanje sadèržaja jezičnoga gradiva.

§. 3. Nabožno-ćudoredno izobraženje.

Kako već prije napomenusmo, glavna je svèrha pučke učione nabožno izobraženje puka, ali sěme věrozakona i krěposti mora se za rana posijati, dok je još nježno sèrdce za to sěme pripravno. Strah božji mora um i sèrdce děteće već kod pèrvoga razvitka obuzeti, da jednom uzmogne olujam ovoga života, kako valja, odolěti. Neposrědno věrozakonsko podučavanje već je u istom pèrvom razredu pověreno kateketi, ali ipak odgojenje u věrozakonu i ćudorednosti većom stranom pripada světskomu učitelju.

Kako mora učitelj malenih tudě postupati?

I ovdě smožno děluje nauk i opomena, a uho veselo i dosta rano otvara se presvetoj rěči Božjoj, samo ako se ova predaje priazno i tako, da dira u sèrdce. Šta više, dapače sve se postigava priměrom i navadom. Tko još može dvoumiti o silnoj moći priměrah? Kad zove opominjući zvuk zvonah i množina kèrstjanah hèrli u kuću božju, tada se baš i nehajniku neće biti kod kuće i slědeć něki nutarnji glas, pridružuje se bogoljubnoj četi; kad u prostranom hramu zaore pěsme zahvalnosti i slave, ili kada se tiho i prijatno razlěgaju pěsme prošnje, ili kad muklo i turobno ječe žalobni psalmi: tad pristane uz glas ovih baš i glas onoga, koji je samo iz običaja došao u cèrkvu, a kad bogoljubne duše napunjene ljubavju i pouzdanjem svoj pun nade pogled uprave gore, i pred kipom Razpetoga u svoj skrušenosti ničice padaju, tad prigiba svoje kolěno i onaj, koga je prije samo svět i što je světsko, zanimalo, pak nemože da izběgne svetčanomu razpoloženju, koje mu se svom silom u sèrdce uvlači. Imaju li priměri kod odraslih tako silni upliv, od kakove snage neće biti kod děce. Štogod děteće oko smotri, štogod děteće uho čuje i štogod děteće ruke primu, to se sve utišće u děteću dušu, i polag ovih utisakah tvore se njegove predstave, njegova čuvstva i njegove želje, kako je dakle važno, da je učitelj svojim učenikom i u rěči i

u dělu nasledevanja vrědan priměr! — Ako je učitelj sám obuzet dětinskim strahom božjim, ako mu se iz oka světi světlo ljubavi božje, ako mu iz ustah toplo i čisto teče sladka rěč věre, i ako u svem pokazuje svoju sniženost prama Bogu, ako uztèrpljivo i mirno izvèršava službu svoju, ako skrušenim pouzdanjem sve očekuje od dobrote božje, te ako upravivši svoj pogled k-nebu suprotivštine prima tihim odanjem u volju Božju; ako svagda nazivlje ime Gospodinovo dostojnim strahopočitanjem i ako s-osobitim preštimanjem govori o cèrkvenih obredih: tad će se ćud děteta okolo njega obviti; pa baš da bi i sasvim mèrzlo i močvarno ono zemljište bilo, iz kojega je pèrvu hranu cèrpilo; neprocěnjenom kèrvlju spasitelja odkupljena duša děteća mora k-nebu pojti, makar bi baš i uplivi domaći i njegove okolnosti božjemu strahu protivne bile. Što priměri probudiše, to mora navada učverstiti. Učitelj neka nastoji, da děci bavljenje s-Bogom postane potrěbom i da krotkost njimi sasma zavlada; tad neće, kad i odrastu u molitvi popustiti, nego će u Bogu naći izvor najčištjega veselja i najsigurniju utěhu u svih tegobah i suprotivštinah. Neka ih vodi često, tiho i skrušeno u cèrkvu i neka u njih uzpiri žar za svetostju ovoga města; tad neće ni onda, kad odrastu, popustiti od urednoga polazka cèrkve, da si tamo sami iz zablude ovoga života lahko i sigurno pomognu. Neka im otvori oko i neka jé tamo dovede, gdě mogu motriti svemogućnost, mudrost i dobrotu božju u njegovih dělih; tad će imati, kad odrastu, u rukuh srědstvo, kojim se mogu osigurati proti taštinam i budalaštinam ovoga světa. Učitelj neka potakne učenike na učestje u radosti i žalosti iskèrnjega; neka probudi u njih težnju za redom, čistoćom, věrnostju, istinom i za ostalimi krěpostmi, koje su najkrasniji ures svakoga čověka, pa će cèrkvi i dèržavi odgojiti najbolje članove.

Napokon neka nastoji děcu tamo dovesti, da oćute u svojih grudih glas božji, glas savěsti; te neka je na to

navikne, da neprestano štuju ovoga nepristranoga prijatelja; tako će im dati onoga vodju, pod kojeg će rukovodjenjem srĕtno kroz ovu dolinu od suzah prĕko tamnoga groba dospĕti u sunčane dvore, u domovinu onu, koju nam je naš Spasitelj pripravio.

§. 4. Sgodopisni razvitak nazorne obuke.

Obuka je bez zrĕnja slĕpa, zato cĕla početna obuka mora se na zorovih osnivati. Pèrvi tjedni moraju se većom stranom posvetiti samo vĕžbam u zrĕnju, mišljenju i govorenju, buduć da ove već same u sebi dobru svèrhu imaju, a i zato što se mogu kao pripravna obuka smatrati. Ove vĕžbe moraju a) poprimite predstave u red staviti i razumljive učiniti. b) nove predstave poroditi, i učenike s-obližnjom okolicom upoznati. c) ćutila vĕžbati i oštriti i učenike na pazljivost nagibati. ć) zalihu rĕčih umnožati i govorljivosti put prokèrčiti, i napokon č) temelj svojstvenomu mišljenju položiti. Izim toga moraju biti takove stazom, koja vodi iz slobodnoga i veseloga obiteljskoga kruga k-strogosti ili ozbiljnosti učione, od igre k-urednomu poslovanju, da se obestrane oprĕke čim je moguće bolje izjednače i one predsude o školi izkorene, koje su nĕka dĕca na najveći uštèrb svoga razvitka sa sobom u učionu donĕla. Ako dĕte stupivši u učionu odmah ono čuje i vidi, što ga je već od prije veselilo, naime ako stvari motri i o njih govori, tako će učionu kano mĕsto veselja i radosti, a učitelja koji š njim ljubezno postupa, kano svoga najvećega prijatelja smatrati.

Slavni Amos Komenski, Slavenin, rodjen u Moravskoj godi. 1592. pèrvi je uveo zorni nauk u učione. Basedov, Philanthropi i za njimi mnogi poprimiše Komenskoga načelo, i pisahu obširnija dĕla o zornih vĕžbah, kojim razne pravce dadoše; ništa nemanje morade zorna obuka razno-

vèrstne proměne pretèrpiti, dok bi njezina prava znamenitost, onako kako valja shvatjena. Od surovoga materializma prejde ova obuka u abstraktni formalizam, od jednostranoga izobraženja uma, u razmaženo izobraženje ćudi, od precěnjene važnosti postadè službenicom ostale obučne svèrhe.

Basedov poprimi věžbe mišljenja i uma i prizna za formalni živalj izobraženosti kod početne obuke, bez da bi se svojim godine 1774 spisanim i radostno primitim dělom (Elementarwerk) proglašenomu idealu u istinu približio bio. Krause (Denkübungen) i Zerrenner oprijateljiše se sasma s ovom pogibeljnom težnjom za jednostranim izobraženjem uma.

Pestalozzi, tèrseć se svaki učevni predmet formalnim življem izobraženja učiniti, nadje glavnu svèrhu obuke u izobraženju zorne moći i jezika. Ograničeni način, s kojim je on zorne věžbe izključivo samo na čověčanskom tělu preduzimao i pretěrana temeljitost i bezměrna obširnost takovih dade već njegovim učenikom Türk-u (Sinnliche Wahrnehmungen) Krüsi-u Kaveran-u i. o. povod s-pridèržanjem zornoga načela latit se drugoga gradiva i dočim bi Harnisch, Grasmann, i Ehrlich veću važnost jezičnomu razvitku poděljivali bili, tražahu Scholz i Stern prěkonaravnu obširnost ovih věžbah ograničiti. Graser, koji je neutrudimo nastojao, da obuku u Nemackoj valjano uredi i uspěši, zahtěvaše, da sve grane početne obuke praktično odnošenje napram životu steku, te preporuči kuću, stan obitelji, kao ono srědstvo, s kojim se dětetu zrěnje života olakšati ima. Svèrha njegovih zornih věžbah biaše već iz pèrva tako nazvano izobraženje života, Wurst (die zwei ersten Schuljahre) i Ludwig (die sechs ersten Lebensverhältnisse) nastojahu iz početka svom revnostju, da si Graserovo mněnje put prodre, nu kasnije odstupiše sasma od njega.

Denzel smatra zornu obuku samo kao pripravnicu věrozakonske obuke, a Wrage (Entwurf des Anschauungsun-

terrichtes) poděljuje joj nabožno-ćudorednu svèrhu. Bormann, Fohmann, Haesters, Kellner, Harder i. m. d. dèrže se manje ili više jedne ili druge strane; najnoviji pokušaji u toj struci pokazuju, da se podatimi znanji, u koliko je dětinskoj dobi prikladno, um izoštriti, sèrdce oplemeniti i volja razbistriti naměrava.

Početnica za katoličke učione u carevini austrijanskoj daje učitelju ne samo za nazorne věžbe, no i za věžbe u mišljenju i govorenju dovoljno izabranoga gradiva.

a) Od strane 42—47 imena stvarih, koje učenika neposrědno okružavaju, iz roditeljskoga stana i prirode (polag porabe sućtva, vèrsti, dělah i. t. d.);
b) strana 32 broj stvarih;
c) od 33—37 kakvoća stvarih (boja, oblik i nutèrnja kakvoća);
ć) od 37—40 činjenja;
č) strana 40 pobližje opreděljenje činjenjah;
d) strana 41 razlog, poslědica ili svèrha;
e) u 7, 9, 11, 12. 14, i. t. d. štivu, ćudoredna svojstva;
č) u 8, 26, 29, 30, 31, 32 i 33, štivu material za prirodoslovje;
f) u 24, 25, 34, 35, 36, 37 štivu nabožno gradivo, koje se više ili manje i uz ostale věžbe imenito pako u 30, 31, 32 i 33 štivu nalazi, a sve su duhom prave nabožnosti nadahnute, bez da bi prepunite bile tako, da bi dobroj stvari više škoditi, nego li koristiti mogle.

§. 5. Postupanje pri zornih věžbah.

Premda se u opreděljenoj „Početnici“ naznačuje gradivo za zorove, time se ipak nekani, revnim učiteljem ograničiti slobodnu dělatnost. Učitelj se dakle nemora samo onoga materiala, što mu Početnica pruža, niti onoga reda, koji se u Početnici opažava, strogo dèržati, stoji bo mu prosto, da

si sam put osnuje, te da se svega onoga lati, što mu se za dobro svidi, i da ono izostavi, što misli da mu učenici nebi mogli shvatiti; ali štogod činio bude, mora da u čověčnosti svoj koren imade, i da su svi njegovi čini duhom katoličkim okrěpljeni. Budući je gradivo samo srědstvo obuke, a ne svèrha, zato se za takovo nezahtěva niti stroga sistematika, niti umno proračunanje, niti logička temeljitost. Mnogim se vidi „Početnica" na pèrvi pogled kao ništetna i gradivo njezino kao odveć raznolično; nu ovi se varaju; sadèržaj njezin pokazuje, ako se dublje promotri, da je sasma u pedagogičkom duhu spisana, i da věžbe jedna za drugom polag naravi slěde. Umetne li učitelj gděgdě po koje novo udo, to će im bolju postojanost poděliti i tako rekuć duševni most sagraditi.

Děte mora sětajuć se i sudeć zrěti; a zato mu mora učitelj i vrěmena dati. Čim se više vratah duši otvara, tim je krěpčiji utisak, koga stvari na naša ćutila čine. Nije indi dosta, da děca samo vide, moraju o istoj stvari i štogod ćuti, u ruku ju primiti i opipati.

Iz početka neka učitelj pri ovih věžbah napèrvo govori, a děca neka to isto za njim poriču. Bit će mnogih stvarih, o kojih će učitelj s-děcom u početku govoriti morati. Ili će děca od tih stvarih imati potrěbna predtečna znanja ili ne. U pèrvom slučaju valja da děcu samo pita o onih stvarih, kao što ćemo poslě navesti; u drugom pako slučaju mora im takova sám priobćiti. U istinu nebi pametno bilo, ako bi učitelj u ovakovih slučajevih samo kod pitanja ostao. Ako li pako učitelj napèrvo, a učenici za njim govorili budu, tako će im već u početku njihova duševnoga razvitka uho otvoriti, jezik odrěšiti i sve njihove nutarnje moći probuditi; zašto se dakle nebi takvoga srědstva latio? Učitelj mora mnogo na to gledati i nastojati, da děca za njim razgovětno i glasno govore; to bo je pri ovih věžbah glavna stvar. Štogod pako děte samo odgovoriti može, to mu nesmije učitelj kazati, nego shodnimi pitanji iz njega izvabiti. Učitelj

mora i na to gledati, da mu učenici uvěk u cělih stavcih odgovaraju, te da njegova pitanja u odgovor uplitju. Odgovore pojedinih učenikah moraju kadkada više učenikah, a kadkada i svi ponoviti, i tako će moći učitelj sve svoje učenike po volji zabavljati, a one, koji su još strašljivi, uslobodjivati.

Učitelj se nesmije upustjati u potanka razglabanja i nespretna razširivanja. On mora uvěk na to misliti, koga pred sobom ima, te nesmije zaboraviti, da su početnici u mišljenju i govorenju još slaba dečica, kojim iz početka već ukupno spoznavanje i imenovanje stvarih dosta muke zadaje; kateketička razna pitanja, s-kojimi bi učitelj predočene stvari svom točnostju i svestrano motriti dao, morala bi mladjahne sile sasvim oslabiti i kasniju obuku važnosti novoće lišiti. Najprije se mora izviděti, što je koja stvar. Želimo li na priměr znati, da li je stvar živuća ili neživuća, mogli bi pitati: dali ista raste ili ne, dali se giblje ili ne; ostala pitanja za označenje razredah, redovah, vèrstih, i. t. d. moraju se za docniju obuku ostaviti. Kod neživućih stvarih valja samo pitati: kakove je stvar boje? iz česa je? koje su pojedine čestice? — a kod živućih mora se još dodati: što čini? Jeli děte već tako uvěžbano, da kod svake stvari, koja mu se predoči, na gore navedena pitanja odgovoriti znade, tad je vrěme, da ga učitelj za jedan korak dalje vodi; zato neka mu priliku pruži, da može više stvarih prispodabljati, te da se uči razlučivati, u čem su si jednake, a u čem nisu. Podčinjavanju nižjih pojmovah višim pojmom može se malo po malo put kèrčiti.

Nemože se učitelju dosta preporučiti, da se kod zrěnja pojedinih predmetah dosta dugo bavi, ako li se kod toga učitelj prenagli, tad će pažljivost svojih učenikah raztresti i temelj budućoj požalenja vrědnoj plitkoći položiti, koju na našu najveću žalost kod mnogih mladih ljudih često opažujemo. A već iz toga uzroka, mora učitelj lagano postupati,

da se děca mogu već za mala točnosti priviknuti; to bo beznvětno zahtěva čověčanski život.

Razgovori imaju biti prosti i po sve naravski; pedanteriom se može rědko kada mnogo a osobito kod malene děce postići. Ipak se razgovori nesmiju nikada u neosnovanu zabavu izvèrći. U takovu zabasaju nahode se mnogi mladi učitelji, koji se dadu dobrimi odgovori svojih boljih učenikah zavesti. Zajdemo li jednom s-pravoga puta, tad će nam veoma mučno biti opet se nanj' povratiti. Upotrebi li učitelj osobite slučaje iz školskoga života za polučenje svoje svèrhe, i spoji li s-takovimi razpoloženje svojih učenikah, tad će pokazati, da je svoju zadaću sasvim shvatio.

Bilo bi suvišno ovdě dalje pretresivati, koliko kod zornih věžbah od učiteljah zavisi i kako je težko za nje izabrati one, koje bi najbolje bile. Učitelj nesmije onako děčinski postupati, kako se je kod kuće s-děcom postupalo, ali nesmije ni veoma ozbiljno i hladno; ono mu nedopustja čast i znamenitost učione, a ovo bi dobru volju njegovih učenikah sasvim utamanilo. Moramo se kadikad licem i kretanjem učenikom razumljivimi učiniti, nesmijemo ipak sasma igrajuć se podučavati; ako se i moramo naročitih i abstraktnih izrazah polag mogućnosti kloniti i s-děcom s-početka u njihovu narěčju govoriti, ipak se nesmijemo niti odviše sniziti, niti dugo i izključivo u tom krugu boraviti. Učitelj mora svoje učenike iz ove nizine malo po malo voditi, te je k-sebi podizati, a to će mu razumljenjem i govorenjem samo onda za rukom pojti, ako učenici takove rěči čuju, i ako si je posvoje, koje nisu prije nikada čuli niti razuměli. Tko je sa svim obuzet uznositostju svojega zvanja, i visokom cěnom odgojivanja neprocěnjenom kèrvlju Spasitelja svih grěhah odrěšene čověčanske duše; tko pozna tečaj svoga vlastitoga razvitka, te je sposoban proučiti dětinsko bitje i stavit se u dětinsko mišljenje i ćutjenje; tko je napunjen ljubavju Božjom i okrěpljujućom nadom u njegovu pomoć taj i nitko drugi, pogodit će pravo město, i

samo njegov će glas u duši male děce najjači odziv naći. Glas se ovaj nemože iz knjigah naučiti, ali mnogo može revan učitelj od izobražene majke doznati, i u božanstvenomu Spasitelju najljubeznijem prijatelju děce naći, uznositi premda nedokučivi uzor. Ozbiljnost stvari veli glasoviti Denzel, mora se plaštom ljubavi zaoděti, i ovom je izrekom jedan pravac cěloga obučavanja naznačen. Prikladna osobnost, ugodan organ i nesmutjeno razpoloženje vide se rado i pospěšavaju stvar.

. Napokon mora učitelj kod zorne obuke, kako već prije napomenusmo, nabožno-ćudoredno izobraženje pred očima imati. Čuvstva se nemogu niti pokazati, niti naviknuti, ali se mogu srědstvom ćutilnih opaženjah na najlaglji način probuditi. Učitelj će indi svaku priliku, koja mu se pruži, upotrěbiti, da nutarnja nazorila čim bolje učvèrsti, da ćut krasote i svetosti probudi i objači, i da razmnivu (fantaziu) njeguje, da se osigura njezin upliv, koji ona na volju ima. Pěvanje i poezia bit će mu pri tom od velike hasne.

§. 6. Kako dugo traje pripravna obuka?

Na ovo pitanje nemožemo tako lasno odgovoriti, jer to trajanje zavisi od okolnostih; nu u obće reći možemo: „da ta pripravna obuka nesmije trajati niti predugo niti prekratko.“ Nebi zaista toj obuci prudilo, ako bi ju protegli na cělu pèrvu godinu, kao što to něki pedagogi preporučuju; nebi takodjer dobro bilo tu pripravnu obuku sasvime izostaviti, pa neposrědno obukom u čitanju započeti, kao što to drugi mniju. U našoj „Početnici“ na strani 88 veli se: „kad učitelj ovako pèrvih 10 věžbah u zrěnju projde, onda stopèrv neka počme děcu učiti stiti“, odkud proizlazi, da ona pripravna obuka 4—6 tjedanah trajati može. Na ovaj način neće biti neuztèrpljivi roditelji, jedva čekujući, da im

děca iz knjige slovkati (šlabekovati) počmu, a ipak ćemo naše učenike u shvatjanju, predstavljanju i razgovaranju podosta dobro uvěžbati, te je za obuku u čitanju znatno pripraviti. Počmemo li jednom učenike u pisanju i čitanju věžbati, nesmijemo podnipošto věžbe u zrěnju, mišljenju i govorenju zapuštjati ili sate za takove opreděljene kojim drugim predmetom izpunjivati, nego je moramo ili napose nuz věžbe u pisanju i čitanju nastavljati, ili je s-ovimi spajati.

§. 7. Čitanje i pisanje.

Čitati znamenuje pismene znakove u slovke, rěči i stavke pobirati, pa ih, kad trěba, i na glas izgovarati. Izključiva svèrha pèrvih pučkih učionah biaše obuka u čitanju uz obuku u vèrozakonu i svetih obredih, kao što samostanske učione srědnjega věka jasno dokazuju. Više stolětjah biaše običaj děcu sricajuć (šlabekujuć) malo po malo u čitanju podučavati. Pedagogi 16. stolětja uvidivši, da je ovaj način podučavanja u čitanju posve protunaravan i mučan, i da se njim mnogo vrěmena potroši, dok se svèrha postigne, preporučiše više načinah, kojimi bi se moglo tomu zlu doskočiti. (Komenski, Basedov, Heinike Felbiger, Pestalozzi, Pöhlmann i. d.). Gedike nastojaše, da se tako zvani slovkujući način razprostrani, nu to mu nepojdè za rukom; mnogo je srětniji bio Hoffmann, koji je godine 1780 glaskujući način preporučio. Bitnost ovoga načina stoji stranom u pèrvom življu jezika t. j. u glasu, skojim se počima, stranom pako u tom, što se svaki glas odmah slaže u slovke, rěči i stavke. Ovaj je način sasvim naravan, njime mogu se učenici bèrzo naučit čitati, a osim tog pospěšava ukopno razvijanje duševnih moćih. Nu i ovaj način nebi svuda jednako poprimljen. Dočim Olivier svojimi na filozofičnih načelih osnovanimi iztraživanji fiziologičnost jezika razjasnivaše,

a Krug svojom prenapetom sistematikom duh stvari umaraše, rěčju, sasma nepraktičnim učini, nastojaše Stefani, da se, što većma može, jednostavnim učini; Graser pako dade najprije na to motriti, kako se usta kod svakoga glasa otvaraju, te učaše pojedine suglasice u rěcih izgovarati. I Hientzsch, Schulze, Wurst, Zeller, Zerrenner i. m. d. usavèršivanjem ove vèrsti obuke stekoše si velike zasluge.

Zadnjih 20 godinah poče se ražširivati osobiti način obuke, koji je pod imenom „pisočitanje" poznat. Ovdě se uči najprije pisati i pišuć čitati. Već početkom 17. stolětja govoraše o tom načinu obuke holšteinski pedagog Volfgang Ratich, a Englezi Belt i Lancaster dokazaše najjasnije, da se može ovaj način s najboljim uspěhom uporabiti. Graser, Scholz i Wurst biahu pèrvi, koji se počeše u Němačkoj istim načinom služiti, a u najnovije doba podigoše ga Vogel, Böhme, Offinger, Gittermann, Wangemann i. o. na najvišji stepen. Da isti baš i u našoj domovini nepoznat nije, dokazuje varašdinska glavna učiona, gdě se već tri godine izključivo pisočitajućim načinom i to s najboljim uspehom početna obuka poděljuje. Izmedju mnogih razlogah, na kojih se shodnost ove obuke osniva, navadjamo samo slědeće:

a) ovim načinom spaja se uzko sve ono, što skupa biti mora, i tim se radja naravna uzajamnost. Dušoslovje i izkustvo dovoljno je dokazalo važnost i pospěšujući upliv sjedinjenosti učevnih predmetah. Samo osnovnim uměšavanjem svih učevnih predmetah okrěpljuje se još slaba moć učenikah tako, da naskoro ojača, i da uplivu školskomu poděli potrěbitu gibkost.

b) Pisanjem se slika pismena u oko dublje usadjuje, i čim se lakše i jednostavnije predstava o glasu sa predstavom vida spaja, tim ćemo se bolje

pèrve sětiti. Dočim nam ruka něšto bez da zna pravi, tvori si medjutim duša misao o predmetu.

c) Buduć da se na pisočitanju izpèrva ukupna jezična obuka osniva, pruža ono osobito pravopisu veliku pripomoć, koja se s obzirom na ovu struku obuke dosta valjano cěniti nemože. Pisočitanjem se nam isto tako věžba oko; oko i uho jesu pako najvažniji temelji našega pravopisa.

ć) Spojimo li čitanje s pisanjem, tad će děci inače dosadno čitanje lakšim i ugodnijim postati. Pisanje bo děcu više zabavlja, nego pusto čitanje; a već iz toga uzroka vole se učenici pisanjem zabavljati, buduć da pri tom mogu tvoriti i razorivati. Koliko pako upliv ukupnoga odgojenja od toga zavisi, da děca kod poučavanja budu i ostanu vesela, to zna svaki, koji je makar i mimogred, motrio tečaj dětećega razvitka.

č) Pisanjem može učitelj učenike pojedinih razredah na svèrhi shodan način i to sasvim na tiho zabavljati. To će uviditi najbolje oni učitelji, koji u jednoj sobi imadu dva ili tri razreda.

Prednost pisočitajućega načina pokazat će se stopèrv onda, akoga s glaskovanjem i to tako spojimo, da se više uvaže slovke nego li pojedini glasovi.

Graser je preporučio za pèrve věžbe u pisanju osobita pismena, koja su pod imenom „početno pismo" poznata. Buduć pako, da su naša rukopisna (kursivna) pismena za pèrve věžbe sasvim prikladna, kako to isti němački pedagogi priznavaju, zato se možemo njimi odmah i bez oklevanja služiti.

Još ćemo napomenuti jednu vèrst obuke, koja se već u mnogih učionah shodnim uspěhom rabi, a to je tako zvani rěčni ili verbalni način, na kom se imamo Jacototu zahvaliti. Ovdě se postupa analitičkim putem; učitelj kaže cěli stavak, a ucěnici si ga od rěči do rěči

zapamte, tad se prispodabljaju nove rěči sa rěčmi učenikom već odprije poznatimi, i vade se iz njih oni glasi, o kojih bi učitelj rada govoriti. Na toliko se može ovaj način preporučiti, na koliko se s naravju děteta radi toga slaže, što s cěloga na pojedina prelazi, i što sadèržajem slike pobudjuje zanimivost u učeniku. **Weingart**, **Seltzsam**, **Petermann** i. m. d. dali su si mnogo truda, da ovaj način tako ustroje, da se može po njem u učionah raditi; nu to je istom **Vogel**-u srětno za rukom pošlo, koji je uměo uzajamnost stvarnih i rěčnih slikah srětno upotrěbiti, pèrve věžbe u pisanju s pèrvimi zornimi věžbami spojiti, te osobitim postupanjem sjajni uspěh postignuvši pozornost svih pedagogah na ovu obuku svèrnuti. Obširnija o Vogel-ovu načinu nalaze se u dělu pod naslovom „Anleitung zum Gebrauche der Bilderfibel von A. Böhm".

Mnogi će nas zapitati: kako je dakle moguće, da se ipak može toli mnogimi i to baš suprotivnimi načini k cilju dojti? Ovi će naći odgovor stranom u kolikoći **mekanizma**, koji i pri umnom postupanju u početnom čitanju leži, stranom pako u osvědočenju, da sve od toga zavisi, kako se stvar uzima, i da se svaki uspěh većom stranom osniva **na pomnji i věštini** učiteljah.

§. 8. Pripravne věžbe k obuci u čitanju i pisanju.

Već na pèrvi pogled vidi se, da je naša **Početnica** tako složena, da se može pisočitajućim načinom početi obuka, bez da se nebi mogao upotrěbiti i koji drugi način. Uz urednu obuku u pisočitanju moraju se istotečno sa zornimi věžbami svaki dan po dvaput i to svaki put po pol sata posebne věžbe dèržati, koje izměnce sad uho i govorila, sad oko i ruku izobražavati imaju. Ovako će děte učiti rěči u stavcih razlučivati, pomoćju učitelja glasice i suglasice iz rěčih vaditi, rěči u glase razlagati, i opet ove u rěči slagati,

i tako će se napokon s jezikom upoznati, ako je samo sa stavkom i rěčju spojen bio i sadèržaj. Děte se uči u prostoru razaznavati, pisaljkom baratati, a i věžba se u tvorenju piknjah i cèrtah i to polag položaja, udaljenosti, i. t. d. Najvećma se ima pri ovih věžbah ono uvažiti, što se na prěčac na pismena odnosi; ostala se mogu samo srědstvom formalne svèrhe smatrati. Kamenna ili elastična tablica i pisaljka, to je sva sprava, koje učenikom u pèrvom polětju trěba. Nećemo imati uzroka bojati se, da bi učenici pisaljku rabeć težku ruku dobili, ako učitelj unaprěd pokaže, kako valja pisaljku u pèrstih lahko dèržati.

§. 9. Pisanje po taktu.

Pisanje po taktu može se smatrati najboljim srědstvom za uspěšenje i oživotvorenje pèrve obuke u pisanju. Pri tom moraju svi učenici ujedno dělovati pazeć svi na opredèljeno vrěme. Ovo pruža raznovèrstne i znatne koristi. Učenici se nauče pravilnije i lěpše pisati, buduć da se měrenjem vrěmena nestalno i vetrenjasto tvorenje pismenah prěči; lahkoća i hitroća u pisanju radja; oblici pismenah postaju temeljitom svojinom učenikah; odstranjuju nesmisleno kopiranje predloženih predpisah i pruža se učitelju prilika, da može nadzirati sve svoje učenike, kako valja. A nemože se zaista zanijekati ni onaj upliv, koga na odgojenje ima ova vèrst, pisanja glede reda, točnosti i pazljivosti. Istina je, da uspěh obuke najviše zavisi od živahnosti i oprezne strogosti učiteljah; s pospanim i monotonim (jednozvučnim) brojenjem kao i hladnim te nehajnim nadziranjem nemože se dospěti k ožudjenomu cilju. Pisanje po taktu može se stopèrv onda početi; kada su děča najveće težkoće već svladala, samo nesmijemo nikada zapustiti, da se děca marljivo věžbaju rukom pismena u zraku tvoriti, i tako se za pravo pisanje pripravljati.

§. 10. Věžbe u pisanju.

Obuka u pisanju ima dvě strane, nutarnju i spoljašnju (izvanjsku). Kada se děte uči pisati, mora se naučiti pismena za pismeni izraz mislih neobhodno potrěbna lěpo i hitro praviti i tako spajati, da se svakomu dopadaju — svèrha lěpopisa; děte mora takodjer pismena, kojimi se izraz mislih pismeno predočuje, i to za svaki glas napose, izabirati, i bèrzo uporabljati znati — cilj pravopisa; napokon mora biti děte u stanju svoje misli polag slovničkih pravilah pravo i podpuno izraziti — zadaća ubavěsti o pismenih sastavcih. Ako stanemo motriti spoljašnju stranu pisanja, opaziti ćemo, da medju pismom i govorom neima drugoga odnošenja, izim da može ono ovomu povod dati, i s ovoga gledišta obuka u pisanju može se smatrati kao sasvim odcěpljeno udo početne obuke, koje se dade, gdě hoćemo, uvèrstiti. Spoljašna pako strana pisanja u tom pravcu i nesmije biti glavni cilj pučke učione. Premda nam trěba nastojati, da nam učenici imadu čitljivo i lěpo pismo, zato ipak moramo osobito tamo težiti, da oni mogu svoje misl pismeno izraziti. Od ove strane uzeto pisanje zavisi od govorenja, ili tako rekav, pismo je isto, što i govor. Izrazi se osnivaju na mislih, misli pako imaju svoj koren u duhu i prije nego se glasom ili pismom očituju, nisu ino nego govor u duhu. Samo onaj, koji je dotle dotěrao, da može svoj jezik u duhu motriti, moći će ga i pisati. K-razgovetnosti i razumljivosti pisma spada takodjer věština u pravopisu. Možda će nas tkogod pitati, da li trěba i da li je moguće već u pèrvom razredu na pravopis gledati. Ako se u prizrenje uzme ta okolnost, da naš pravopis nije tako težak, kao što je n. p. němački, onda se može kazati, da se pravopis već u pèrvom razredu nemora baš toliko uvažavati, nu da se on i ovdě uvažavati može, to će nam svaki učitelj

rado dopustiti, koji je děcu u mišljenju, govorenju, pisanju i čitanju tako věžbao, da je prigodom dèržanih ovih věžbah iz jedne na drugu prelazio, jednu u drugu uplitao, jednu drugom razjasnjivao i to s takovim uspěhom, da je děte od 6 godinah zahtěvanju posve lasno odgovorilo, osobito ako je s njim polag metodičkih načelah od lagljih na težja, od poznatih na nepoznata, od posebnih na obća i. t. d. postupao. Samo se pako po sebi razumije, da to nije tako lagan posao, al' šta ćemo, bez muke neima nauke. Ako stanemo gradivo i oblik, to jest materiu i formu već zarana spajati, eto nam velike polakšice za cělu jezikoslovnu obuku. — Mnogi će se u čudu naći, kako da se već u pèrvom razredu od děce zahtěva, da pismeno izražuju svoje misli. Kada se je děte na toliko izobrazilo, da svoj jezik dobro razumije i govòri, i kada zna lasno napraviti ono několiko naučenih pismenah, onda već u sebi oćuti někn silu, koja ga neprestano těra, da ono napiše, što misli ili čuje; — a kad jednom spozna, da se dade i pismeno s drugimi razgovarati, onda mu veselju neima ni kraja ni konca; budući pako, da su jezični oblici za pisanje oni isti, koji su i za govorenje, tako ga neće mnogo truda stajati na skoro pojedine rěči i lahke stavke iz glave napisati. Ovo su te početne věžbe pismenoga izraza mislih. Pametnu učitelju dakle nepreostaje ino, nego ovomu nutarnjemu nagonu svojih učenikah pravac naznačiti, i cilj opreděliti.

§. 11. Zadaća „Početnice."

Cěla obuka u pèrvom razredu toči se o „Početnici." Ove je zadaća izobražavati mladež u mišljenju, govòrenju, čitanju i pisanju, kao takodjer pobudjivati nabožno-ćudoredna ćuvstva u mladjanih grudih. Kojim načinom to postići nastoji Početnica za katoličke pučke

učione u carevini austrijanskoj propisana, već je u obće na dotičnom městu napomenuto; ovdě samo trěba ono odnošenje naznačiti, u kojem ona napram čitanju i pisanju stoji.

Na temelju naše Početnice možemo bez svakoga oklevanja piso-čitanjem početi. Pismena slěde u njoj onim redom kojim se možemo lahko služiti i prelaziti od lagljega na teže; samo glasice čine iznimku; one zauzimaju pèrvo město u Početnici, koje su im naznačili najizkusniji učitelji sadanje dobe. Istina je, da početne věžbe nisu pisane nego tiskane i to drugačijimi pismeni nego su rukopisna pismena, i da se u cěloj Početnici nalazi veoma malo gradiva natiskana rukopisnimi pismeni: ali zato nesmijemo ju kao neshodnu za piso-čitanje smatrati, buduć da ona učitelju put pokazuje, kojim mu valja udariti pri ovih věžbah, da nepromaši ožudjeni cilj. Ona ga postupno vodi od lagljega na teže, i daje mu gradiva za věžbe u pisanju naricavanja. Ona polaže temelj pravopisu i pokazuje, kako daleko ima se protezati ova grana obuke u pèrvom razredu. Ima takodjer tu prednost, što joj se, kao němačkoj Početnici, prigovoriti nemože, da se služi malimi pismeni ondě, gdě se nebi směla; jer se ilirski samostavnici nemoraju velikimi pismeni pisati.

Dademo li dětetu „Početnicu" u ruke, tad naměravamo, da ga naučimo tiskano pismo čitati. Je li moguće, da se toli malim gradivom, sa ono několiko věžbah ta svèrha postići može? — Počme li učitelj neposredno s věžbami u čitanju izpustivši potrěbite predběžne věžbe, zanemari li pobudjenje dětinskoga duha, i neodvaži li se na to, da se s puta sricanja (šlabekovanja) skloni; tad će zaista „Početnica" premala biti; je li pako učenik u m i š l j e n j u i g o v o r e n j u uvěžban, i time u duhu na obuku pripravljen, i razumije li učitelj sadèržaj i oblik gradiva tako spojiti, da jedan drugomu pripomaže, tada će i Početnica svoju zadaću srětno rěšiti. Mnogim čitanjem neda se naučiti dobro i valjano čitati; to će se samo onda postići, ako děte bude mislilo na ono, što čita, i ako bude svako štivo razumilo. Ono

se već uči čitati kod predběžnih věžbah, uči se naime svoje vlastite glasove; uči se čitati kod pisanja, uči se naime pismena, koja je samo tvorilo; možemo li dakle pitati: hoće li velikog truda stojati ono čitat naučiti, što je drugi mislio i pisao? — To ne, izim někih rědkih slučajevah. Nismo li obavili već veći dio posla, kad dodjemo do čitanja tiskanoga pisma, osobito ako smo se něko doba izključivo sa čitanjem pisanoga bavili? — Osim toga zauzima štivno gradivo Početnice istom drugo město. — Čim se učenici koje novo pisme nauče, odmah ih mora učitelj na to voditi, da iz škatulje, u kojoj se već gotova i na debeloj artiji prilěpljena pismena nalaze, već poznata potraže, i iz njih poznate rěči tvore. Pri ovih věžbah nesmijemo se daleko upuštati, budući da nam tako mnogo neprude. Razore li učenici složenu jednom rěč, i neimadu li ju više pred očima, lahko će im i iz glave izpasti. Mnogo boljim uspěhom možemo rabiti stěnnu Početnicu, jer ona neprestano visi na stěni, i učenici mogu naučene rěči dulje vrěmena motriti. Stěnna Početnica nestoji mnogo, i može se dobiti u c. k. razprodaji školskih knjigah u Beču; nu može si ju i sám učitelj napraviti.

§. 12. Računstvo.

U obseg pèrvoga razreda spada takodjer i računstvo, i to najviše poradi formalnoga izobraženja mladeži. Ako uvažimo upliv, koji ima ova obuka na razvitak duševnih moćih a osobito na moć mišljenja; onda se nećemo u čudu naći, da na nju učiona svu svoju pozornost obratja.

Bavi li se učitelj sa svojimi učenici pri ovoj obuci iz početka u malom krugu, razširiva li on ovaj krug malo po malo rabeć gradivo iz okolnostih svojih učenikah, i nastoji li, da se děca najprije u malenom krugu sigurno i lahko kretati mogu; tim je već pokazao, da je zadaću svoju sasvim shva-

tio. Brojevi od 1 do 10 ili najviše do 20 jesu, s kojimi se učitelj pèrvoga razreda baviti ima, ali ove moraju učenici dobro razuměti. Računstvo ovoga razreda osniva se sasvim na zornih; samo ćutili mogu mali računari brojeve točno pojmiti. Za zorno srědstvo mogu se upotrěbiti pèrsti, kugle, štapići, a kadkada cèrte i pikuje, pèrvi pako s boljim uspěhom, buduć da je više ćutilah, kojimi ih učenici zrěti mogu. Kod svakoga i najmanjega broja moraju se sva moguća brojna odnošenja razmatrati; mora se sbrajati, odbijati, množiti i děliti, bez da děca znaju, kako se zove ova ili ona vèrst računa. Sledećoj obuci mora priašnja za dokaz služiti, i obe se moraju uvěk spajati; jer u ovom naravskom spoju budućnosti i prošlosti leži sva tajna moć izobražujuće obuke. Učenici će se lahko naučit brojiti, ako su samo svaki broj polag sadèržaja podpuno shvatili i pojmili; nu budući da někoje izmed njih, dašavši u učionu, već něšto mekanički brojiti znadu, zato može učitelj i brojeniem započeti, te isto smatrati kao pripravu za buduće obširnije i jasnije dokazivanje.

§. 13. Risanje i pěvanje.

Obće je poznato, da děca rado „slikaju" i to najradije takovimi stvarmi, kojimi se lahko piše u. p. cèrnilom, olovkom, kredom i. t. d. Neima njihovu veselju ni kraja ni konca, kada iz několiko cèrtah u hèrpi složenih opaze něku sličnost s kojim poznatim predmetom. Ova u obzir uzamši moramo priznati korist, koja iz risanja za ukupnu obuku proiztiče. Ono je srědstvo, koje oživljuje obuku, podupire dělatnost učenikah, krěpi nazorila, probudjuje ljubav i volju za onim, što je lěpo i krasno, te tako radja esthetično ćuvstvo. Izim toga něšto věštine u risanju svakomu dobro dodje, bio on zanatnik ili poljodělar, dapače ove věštine treba i švelji i děvojčici, koja si u tvornici svakdanji kruh služi, da

ovdě nenapomenemo onoga mladića, koji těži za višim izobraženjem. Kanimo li risanju gore naznačeni pravac dati, moramo mu već u pèrvom razredu město ustupiti, i nastojati, da se nepretvori u puku igračku. I početnici moraju se isto tako priučavati na uztèrplivost, točnost i čistoću, kao što im se otvara vrelo novoga veselja, koje proizlazi iz razmatranja lěpih oblikah.

Početnici nemogu ništa drugo risati, nego samo najjednostavnije likove, i to takove, koji se iz upravnih i zavojnih cèrtah, kao u. p. križ, prozor, list, stolac, lěstve, kuću, okno, sèrp, stol i. t. d. Učitelj riše ove stvari na cèrnoj stěnnoj tabli, a učenici prave ove iste stvari na svojih tablicah. Vodi li učitelj svoje učenike sa osobitim obzirom na njihove još slabe duševne moći od lakšega na teže; jesu li se učenici kod priprave za risanje naučili pisaljku dobro dèržati i rukom slobodno kretati, i jesu li se takodjer kod iste priprave u shvatjivanju pravca i daljine uvěžbali: risanje stajat će ih veoma malo truda. Věštiji učenici mogu slabijim ići na ruku.

Gradiva za takove věžbe ima u dodatku.

Još ćemo o pěvanju rěč povesti, ono bo je takodjer u pučkoj učioni na svojem městu. Čujmo što o toj grani obuke něki glasoviti pedagog sadašnjega vremena govori: Ako nam risanje, veli on, bogatstvo, raznovèrstnost i krasotu cěloga světa odkriva, tako nas vodi pěvanje u neizměrni svět ćuvstvah, u svetinju sèrdca sa svojimi tihimi blaženstvi i neizměrnimi ćuvstvi. Štogod je oko za naš spoznavajući, razlikujući i sustavljajući razum, to mora biti uho za nutèrnjega ćuvstvenoga čověka. Po glasu ćemo poznati, kako je tko razpoložen, a po pěsmi njegova ćuvstva, i što se rěčju nemože očitovati, to govori zvuk glasa, to ćuti slušatelj. Zaista velik upliv ima pěvanje na život usèrdnoga i srètnoga naroda, i čim više

okolnosti vremena zahtěvaju, da se pěvanje razprostrani i razširi, tim je i važnija zadaća naših učionah u pogledu ove obuke. Već u kolěvci pěva novorodjeno děte svoju pěsmicu, te se njom uspava; pěvajuć jezdi mlado momče na svom dèrvenom konjicu; pěvajuć kiti děvojče svoju lutku; zašto dakle nebi učenici već u pèrvom razredu pěvali; zašto nebi već ovdě pěvanjem sèrdce učenikah na nauk razigrali; zašto nebi već ovdě počeli, hvalu sveviš njemu Gospodinu na primljenih naucih milozvučnimi glasovi pošiljati? Dva sata u klupi sěditi mučan je posao za malu děcu, i doista moraju duhom klonuti; mala pěsmica probudit će ih iz nova na dělatnost. I kod iste igre mnogo će se više veseliti, ako pěvati mogu. Ako se s pěvanjem već u pèrvom razredu započme, moći će děca već za rana kod službe Božje udioničtvovati i uviditi, čemu su na světu.

U pèrvom razredu moramo se kloniti umětnoga pěvanja, a na to nesmijemo ni pomisliti, da bi ovdě već děcu sa pravili pěvanja upoznavali. Dosta je, ako se nauče lahke i vesele pěsmice jednoglasno i to samo po sluhu pěvati. Napěvi moraju takovi biti, da se děci dopadaju, a sadèržaj pěsamah tako lagan, da ga děca svojim još slabim umom shvatiti i razuměti mogu.

I. Odsěk.

Zorna obuka.

A. Zrěnje i imenovanje stvarih.

Děca su se sva isti dan u školi sakupila. Svako ima svoju tablicu (od lapora ili sada običniju gibku) i pisaljku, i to je iz početka cěla njihova školska sprava. Pèrvi školski dan upotrebi učitelj samo na to, da se sa svojimi učenici upozna i oprijatelji. Prijateljski i ljubezni nagovor od strane učitelja lišit će učenike onoga straha, kojega su sa sobom u učionu doněli. Učitelj neka svako děte zapita, kako se zove, kako mu se zove otac, mati, sestra, brat, neka ga pita što o domu i. t. d. Izkustvo nas uči, da mnogo zavisi od pèrvoga dana, što ga děte u učioni sprovede. Učitelj može se svojimi učenici po prilici evo ovako razgovarati:

Draga děco! Vi dodjoste danas pèrvi put u učionu. Něke izmedju vas već poznam. Nije li tebi Antun ime- a tebi Anka? i. t. d. Ostale još nepoznam. Najprije moram znati, kako vam je ime (kako se zovete). Kako je tebi ime? — tebi? — tebi? i t. d. Mnoga će děca nesigurno, tiho, a i nepodpuno odgovarati; učitelj pozove veću děcu i tim obodri manju, da i ona onako glasno i podpuno odgovaraju. N. p. Slušajte vi mali, kako odgovaraju ovi veći učenici! Kako je tebi ime? — Meni je ime Dragutin (ja se zovem Dragutin). Čuste li! On neveli samo „Dragutin," nego reče: „Meni je ime Dragutin." Sad ću zapitati jednu dèvojčicu: Kako je tebi ime? (pokaže pèrstom na děvojčicu.) — „Meni je ime Milica." Čuste li mali, tako isto morate i vi odgo-

varati. Pokušajte malo! Kako je tebi ime? (upre pèrstom na jednoga maloga) — „Meni je ime Franjo." Tako valja, samo moraš malo glasnije govoriti, da te može čuti i onaj u zadnjoj klupi sědeći učenik. Kaži mi dakle još jedan put: Kako ti je ime? — Ovdě može učitelj svoje učenike na to pozorne učiniti, da děvojčiče imaju druga imena a děčaci opet druga. — Sad ću imenovati vaša imena. Tko čuje, da njegovo ime zovnem, neka digne ruku i neka reče: „ovdě!" — Dakle: Miroslav! Antun! Franjo! i. t. d. Tamo vidim, da su dvojica ruku digla. Kako je tebi ime? — „Franjo." — A kako je tebi ime? „Franjo;" hoćete li znati, kojega od vas dvojice mislim? Kako ćemo si tudě pomoći? Znam već. Vas svaki ima još po jedno ime. Antune! kako ti je još ime? (kako se još zoveš?) — Ako děte na ovo pitanje nebi znalo odgovoriti, mora ga učitelj na to pozorno učiniti, kako mu se otac zove. Ovdě može učitelj na kratko govoriti o svetom kèrstu, o imenu, koje svako děte na kèrstjenju dobije, i o prezimenu. Kako te zove otac? mati? tako ću te i ja zvati; ali tebe, Franjo, moram još i prezimenom zvati. I tebe? i. t. d.

1. Věžba. *)

Stvari, koje su u učioni. (Školske stvari, pisaće stvari.)

Učitelj (knjigu pokazujuć): Děco, gledajte ovamo, ja imam evo něšto u ruci! Martine, što je ovo u mojoj ruci? — To je knjiga. Branimire! kaži ti još jedanput što je ovo!

*) Brojevi ovih věžbah slažu se s brojevi u „Početnici" na strani 42. pod naslovom: „Gradivo za zorove." Kako se dugo učitelj kod svake věžbe baviti mora, to se nemože u obće opreděliti; kod někih bit će dosta $1/2$ sata, a něke morat će se na 2, 3 ili još višeputah razděliti.

Kažite svi! Kako se dakle zove ova stvar? *) Vi mali neimate još knjigah; ali oni veći imaju svi po jednu knjigu. Dragutine (učenik 2. razreda, prije gornjega odsěka**), pokaži nam svoju knjigu! Ti Milane! i. t. d. Na skoro ćete i vi, mali, knjige dobiti; to će vas, znam, veseliti. Pogledajte sada o v u stvar! (Učitelj pokazuje na veliku tablu). — Tko zna, kako se ova stvar zove, neka digne ruku! Vladivoje, kako se zove ova stvar? — Dalje Stěpane! — Imate li i vi kod kuće ovakovu tablu? — Budući se ova tabla samo u školi rabi, zato se zove školska tabla. Kažite mi još jedanput, kako se zove ova stvar! — Što je i ovo? (pokazuje pisaću tablicu.) — Ovakovu tablicu ima vas svako. — (Učitelj uzme kredu u ruku, pa napravi jednu cèrtu na tabli.) Što sam napravio? — Mirko! hodi k-meni, te napravi i ti jednu cèrtu! Što moraš imati, da moreš cèrtu napraviti? — Šta je indi ovo (pokazuje kredu)? — (Děte napravi cèrtu, a učitelj mu uzme kredu). Pogledaj si sada pèrste! — Kakovi su ti pèrsti? — „Pèrsti su mi od krede zamazani." A zašto to? — Kakova je kreda? — Kakove je boje? — Kakove je boje školska tabla? — Zašto mora školska tabla cèrna biti? — Pišete li vi kredom i po svojih tablicah? — Da čim? — Pokažite mi svoje pisaljke! Načinite na svojih tablicah pisaljkom svaki po jednu cèrtu! To me veseli, da već znate cèrte praviti.

(Učitelj dèrži u ruci spužvu — špongiju) Što je ovo? — Pazite, što ću spužvom dělati! — (učitelj sbriše cèrtu.) Čemu rabimo spužvu? — Pokušaj i ti, hoćeš li moći spužvom sbrisati cèrtu sa svoje table! Opipaj spužvu;

---

*) Odgovore ćemo izostaviti, inače bi ovo dělce odviše veliko izpalo. Kako děca odgovorati moraju, napomenuto je u uvodu.

**) U svih seoskih, a još i u mnogih gradskih učionah sdruženi su pèrvi i drugi razred, prije oba odsěka pèrvoga razreda. Pod rěčju „veći" razuměvamo učenike drugoga, a pod rěčju „mali" učenike pèrvoga razreda.

kakva je spužva? — (Učitelj stisne spužvu tako, da něšto vode iz nje curi.) Što je u spužvi? — Zašto mora biti spužva mokra? — Kažite mi još jedanput, čemu je spužva? — Vi veći, čim brišete svoje table? — Čim možemo uměsto spužve table brisati? — Pèrsti nesmijete nikada table brisati; jer bi si zamazali ruke, a zamazanu děcu nitko neima rada.

(Učitelj pokazuje komad papira.) Što imam u ruci? — Kako se zove ova stvar? — Jeli i ova stvar tako cèrna, kao što je naša tabla? — Dakle kakov je papir? — O kojoj ste stvari već prije kazali, da je běla? — A što je ovo (pokazuje olovku)? — Učitelj načini olovkom na papiru jednu cèrtu) Što sam napravio? — Čemu dakle trebamo olovku? — Po čem se piše kredom? olovkom? pisaljkom? Evo opet něšto drugoga (pokazuje pero); što je ovo? — Odkud dobivamo pera? — A znate li, čemu su pera? — (Učitelj piše perom po tabli.) Vidite li cèrtu, koju sam načinio? — Po čem moramo dakle perom pisati? — (On piše, ali bez cèrnila — tinte.) Evo sada pišem po papiru, vidite li, što sam pisao? — Zašto ne? — Što nam treba da možemo perom po papiru pisati? — Što je u ovom stakalcu? — Zašto velite, da nemože biti sama voda? — Kakove je boje cèrnilo? — Zašto mora cèrne boje biti? — Zašto nepišemo perom i cèrnilom po školskoj tabli?

Kako se ova stvar zove, to nećete sigurno znati. (Učitelj derži u ruci ravnalo — linir.) To nebi bio mislio, da već toliko stvarih poznajete. Ovo je dakle ravnalo. Recite i vi to isto! Iz česa je ravnalo? — Uzmite ga u ruku, opipajte i podignite ga! Iz čega je i naša tabla? — (Učitelj načini na tabli po ravnalu jednu upravnu cèrtu) Gledajte děco! ovakovu upravnu cèrtu nebi bio mogao bez ravnala napraviti; želimo li praviti upravne cèrte, moramo imati ravnalo pri ruci. Dragutine, povuci kredom pokraj ravnala! Kako je lěpu cèrtu Dragutin napravio! — Antune, imenuj nam sve stvari, koje sam vam danas pokazao! Ti Stěpane! Ti

Ljubomire! i. t. d. To mi se vèrlo dopada, da ste tako pazljivi bili, i da tako dobro znadete, to je lěpo od vas! Čemu trebamo tablu? — papir? — i. t. d. Čim pišemo po papiru? — po školskoj tabli? — Stvari, koje trebamo za pisanje, zovu se pisaće stvari. Kažite mi još jedanput sve pisaće stvari! Vi veći možda ćete znati kazat mi, koje još stvari kadkada rabimo pri pisanju. — Pésak, periš, i. t. d.

Sada ću vam kazati, kako se ove stvari u němačkom jeziku zovu. Knjiga zove se das Buch. Antune! kako sam rekao? Ti Pavle? Kažite svi! Tabla zove se die Tafel. Recite svi! Kako se zove naški das Buch? die Tafel? i. t. d.

Učitelj nemora misliti, da mu se treba baš ovih priměrah točno dèržati; dapače stoji mu prosto, takove razširiti ili pokratiti i tako urediti, kako to okolnosti i potreba zahtěvaju; samo nesmije nikada zaboraviti, da je glavna svèrha ovih věžbah imenovanje i zrěnje stvarih. Učenici drugoga razreda višerazredne pučke učione, ako su s pèrvim razredom zajedno, mogu pri ovih věžbah takodjer udioničtvovati. Što mali nepogode, to neka veći kažu, i malim pomožu. Isto tako neka veći ono pišu, što su mali imenovali. Tako će moći učitelj oba razreda na najlakši način koristno zabavljati.

2. Věžba.

Sobne stvari. (Pokućtvo.)

Najprije imenuju učenici sve stvari u oba jezika, koje su u pèrvoj věžbi naučili. Da ih učitelj potakne na bolju pazljivost, neka ih pohvali.

Učitelj (pokazujuć pèrstom na stol) pita: Kako se zove ova stvar? Iz česa je ova stvar napravljena? — Tko ju je napravio? — Čemu ja rabim stol? — I vi imate kod kuće stol; šta se radi na njem? — Je li vaš stol manji ili ve-

ći od ovoga? — Što je ovo (stolac)? — Iz česa je stolac? — Tko ga je načinio? Čemu služi stolac? — Promotrite ga bolje! Na ovu daščicu sědamo; recite: „Ovo je sědalo od stolca." — Na čem stoji sědalo? — A kako se zove ovo, na što se naslanjamo? — Sědalo, noge i naslon su děli od stolca. Recite i vi to! Neima li i stol štogod takovoga, što na stolcu vidite? — Na nogah leži stolna ploča. Kažite dakle děle od stola! — Jesu li svi stolci, koje kod kuće imate, kao ovaj načinjeni? — Prigodom ovom može se raztumačiti, što je „stolac, stol i mehkostolac." Na isti način postupa s pojmovi „klupa, podnožnik, ormar, kovčeg, ogledalo." Što se nemože u naravi zrěti, to neka se dade u slikah motriti *).

Napokon se imena svih stvarih opetuju i u němački jezik prevadjaju. Gdě se nahode sve ove stvari? — Zato se i zovu sobne stvari (pokućtvo). Što je dakle stol? klupa? — ogledalo? — Koje su izmedju ovih stvarih ujedno i školske stvari? — Koje se još stvari nalaze u sobi? (Ura, zibka, križ, i. t. d.) — Vi rekoste, da je postelja za spavanje; što činite prije, nego li u postelju legnete, da spavate? Što ti misliš? — To je lěpa molitva. — A što ti moliš? — Ovdě se učitelju prilika pruža, da može izpravljati zločeste izraze svojih učenikah, a i bolje razjasnivati ono, što su se děca već kod kuće naučila. Tako valja, draga děco, da se svi Bogu molite, prije nego što idete spavati; to čine sva dobra děca. I ja ću vas naučiti jednu molitvicu, da ju možete kadkada moliti, kad idete spavat.

Ako tko pane, te si slomi nogu ili ruku, ili ako komu kuća izgori, ili ako koga zli ljudi okradu, i. t. d. to je za njega nesrěća! Tko to čini, da vam se nesrěća nepripeti? — Dragi Bog šalje vam svoga angjela, koji kod vas bdije

---

*) Takove najbolje za Početnicu privedjene slike saderžaje dělo „der Anschauungsunterricht in Bildern" Prag bei Calve 1856. koje u §. 2. napomenusmo.

danju i noćju, te vas od nesrěće čuva. I noćju se ljudem nesrěća dogodi; koja na priměr? — Nije li vam se višeputah u noći dogodilo, kano da govorite ili hodite? — Nije li se već višeput komu od vas činilo, da u vodi tone ili da s dèrveta pada? — A jeli to zbilja bilo? — Vi ste samo sanjali, to vam se je u snu dogodilo. Želite li, da vam se takova šta često dogodi? — Nebili vam milije bilo, da što dobra sanjate? — Šta ćete dakle od dragoga Boga hotěti, kad legnete? Dobro, da vam angjela pošalje, koji će kod vas bditi, i vas baš i od zlih sanjah čuvati. To će dragi Bog i učiniti, i zato se nemojte bojati, kad idete spavati. Govorite za menom:

N o ć v e ć d o d j è , s a d ć u i ć i s p a t i ,
A B o g ć e m i a n g j e l a p o s l a t i .

Ponovi, Josipe, što sam rekao! Ti Dragutine! — Svi u pèrvoj klupi! Svi! — Vidite, koliko si već možete zapamtiti! Pazite dalje;

K o d m e n e ć e d o b r i a n g j e o b d i t i ,
M i l e s a n k e m e n i d o v o d i t i .

Kako glasi naša molitva dalje? — Ti Petre! — Svi! — Ponovite, što smo prije naučili! — Svi skupa! — Znam, da vas to veseli, što se naučili tako lěpu molitvu. Kako kući dodjete, a vi ju pred vašimi roditelji odmah molite! — U Početnici na strani 84. ima više takovih molitvicah. Kistim pridajemo evo još nekoliko:

a) Umoran sam, idem spati, nemogu se već gibati; Bože daj, da oči tvoje bdiju vazda, dok spê moje.

b) Hvala Bože! prodje danak
I dolazi sladki sanak,
Primi mene děte svoje
U milosti krilo tvoje,
I budi mi u pomoći,
Céle ove drage noći,
Da me svaka běda mine
I opet mi sunce sine.

c) Men' angjeo je na strani
Da me vodi, štiti, brani,
Svedjer ću mu slušat glase,
I nauk mu čuvat za se,
Da me nakon mog' življenja
Stigne kruna od spasenja.

d) Oj Isuse spasitelju!
Usliši mi vruću želju,
U svoje me zavij rane
Da me oda zla obrane,
Da mi duša nepogine,
Smiluj mi se gospodine.

3. Věžba.

Děli sobe.

Děca imenuju sve ostale stvari, koje su u sobi: peć, vrata, prozor, i. t. d. Ove se stvari nemogu ukloniti; one imaju svoje oprededěljeno město u sobi, i jesu negibive.

Sve ove stvari moraju biti u sobi, one su děli sobe. Stěna je od kamena, poběljena, i. t. d. Pod je podaščen, popodjen; može biti i četverokutnim kamenjem potaracan, a i zemljom nabit. Prozori su zato, da ulazi světlost u sobu, da se pročisti zrak, i. t. d. Dopuštaju li okolnosti i vreme, može se i o stvarih govoriti, koje se nalaze:

a) u kuhinji: ognjište (banak-komin), lonac, kotao, polica, i. t. d.
b) u štali: konj, krava, sěno, gnoj, jasle, vile, valov (kopanja), i. t. d.
c) u dvoru: zdenac (studenac-bunar), gnojište, golubinjak, kokošinjak, dèrvište, i. t. d.

Da se učitelj zna ravnati, kako će postupati kod obuke slědećih i inih tako zvanih mudrih izrekah, evo priměra:

„Tko se puno sèrdi, sama sebe gèrdi." — „Tko s' u jutro posla lati, zlatoustno njem' se plati." — „Bolji je dobar glas, nego zlatan pás." — Tko na male stvari obzir neuzima, višeputah s manjim' mnogo truda ima." Što danas možeš učiniti, neodgadjaj na sutra." — „Tko lěti planduje, zimi gladuje." — „Tko se sa zlim druži, on se vazda tuži." — Čověk nalaže, a Bog razpolaže." — „Srětneš koga ti na putu, nemoj mislit da s' u kutu; šešir skini, pa pozdravi, i pred njeg se čedno stavi." (Kako pozdravljaju kèrstjanski učenici?) — N. p. Kakovo je ono děte koje rado i marljivo Boga moli i uvěk ono čini, što hoće Bog i njegovi roditelji? — A kakove je ono děte, koje ljubezno pozdravi svakoga na putu, ili kad u čiju kuću dodje? — Dobro i uljudno děte; osobito ako je još pri nauku marljivo, otac i mati vèrlo rado ga imadu i brinu se, da mu ništa nepomanjka. Zapamtite dakle slědeću izreku: Děte dobro i uljudno, pri nauku neutrudno, otac s majkom rad imadu, i za njeg' se brinit znadu. — Ja ću vam pèrvi dio naše izreke još jedanput kazati: „Děte — neutrudno," kaži ti to sada, Antune! — ti Dragutine! — Svi! — Sada ćemo drugi dio: „Otac — znadu." Ponovi ti to Vladivoje! — ti Ljuhomire! — Pokušaj, Branimire, sve skupa izreći! — Zapamtite si to dobro, pa kad kući dodjete, ponovite još jedanput; sutra, kad u školu dodjete, onda ćete mi to isto kazivati, i vèrlo će me veseliti, ako si dobro zapamtili budete.

4. Věžba.

Děli kuće.

Pri ovoj věžbi mora se učitelj već više obratjati na moć uobraženja (maštu) svojih učenikah. Zato će mu mnogo koristiti, ako se risanju uteče, te kuću sasma prosto na tabli nariše, ili ako ima dobar kip, ili što je još bolje, u malom načinjenu kućicu. Najprije moraju učenici kuću iz vana zrěti. —

Kako se zove ono, gdě vi stanujete? — Jeste li već viděli više kućah? — Kad na ulici stojite, te kuću gledate, što sve vidite? — Što još? — Evo ja ću vam sada na tabli kuću narisati. Što znače ove (ovisne) cèrte? — A što ove (vodoravne)? — Kako se zove onaj otvor, kroz kojega u kuću ulazimo? — Evo ću vam sada vrata narisati. Što se nalazi na vratih, da se mogu noćju zaključati? — Što znače ove certe (učitelj riše obloke)? — Čemu su prozori? — Što se još kod mnogih kućah nalazi na prozorih? — Čemu su kapci? — Čemu rešetke? — Zašto je krov na kući? — Jeli kod svih kućah odmah krov nad sobami? — Govorite za menom: Ima uzzemnih i jednokatnih kućah. Koja je kuća u našem selu jednokatna? — U velikih gradovih ima još mnogo višjih kućah, te imaju više redovah sobah jedan nad drugim. — Što viri iznad krova? — Morali svaka kuća dimnjak imati? — Zašto? — Što mislite da je ovo (učitelj riše věternicu), što ja vèrh krova rišem? — Što čini věternica, kad větar puše? — Vi, veći, što se može još na věternici poznati? —

Na kući našega gospodina župnika nalazi se něka šiljasta motka; što mislite, da je ona motka? — Čemu je gromoteg? — i t. d.

Hajdemo sad u nutra u kuću. Kako se zove ovo město gdě smo sada? — Gdě se zadèržavate obično kad ste kod kuće? — Čemu je dakle soba? — Što je sve u sobi? — Što mora biti u svakoj sobi, da se po zimi ugrijati može? Sada se imenuju sve stvari, koje se u sobi nalaze, i kod svake se kaže, čemu je koja. Gradivo za zorove, koje se u Početnici nalazi, može se time umnožiti, da se još govori o dvorištu, dèrvarnici, jestbinici, i t. d.

Koja je kuća u našem selu najlěpša? — Vi ste bili tako pazljivi i toliko ste naučili; zato ću vam pripovědati, kako je ta kuća postala. Nije tomu davno, što je na istom městu jedna mala, vèrlo stara kolibica bila. Gospoja Dobromila, koju svi dobro poznate, biaše za onda veoma si-

romašna. Njezin muž biaše već umro, i njoj ostane po smèrti njegovoj samo toliko, da mogaše kukavno (oskudno) životariti sa dvojicom svojih sinovah. Jednom pred večer ona s njimi idjaše iz obližnje šumice, gdě je suho granje brala, i srětne někoga bogatoga tèrgovca, te ga zamoli, da joj što uděli. Tèrgovac joj odgovori: „Vi nemorate prositi. Dajte mi ta dva děčaka, pa ću ih naučiti, kako će iz grančicah i slame zlato praviti.“ Mati misljaše, da se tèrgovac samo šali, ali ju tergovac uvěri, da je to istina. Ona privoli, a tèrgovac dade jednoga děčaka košaričaru a drugoga slamaru. Poslě tri godine povrate se oba sinčića k staroj majci, pak naprave najlěpše košare i slamnate šešire, te ih pošalju ovomu tèrgovcu. Jednom dodje tèrgovac u staru kolibicu, izplati sinovom njihovu robu samimi cekini, te smijuć se reče staroj majci: „Nisam li pravo imao, i nisamli odèržao rěč?“ — Kako vam se dopada ovaj bogati tèrgovac? — Čim se mogu ljudi u nuždi pomoci? — Marljivostju svojom priskèrbiše si sinovi malo po malo toliko novacah, da mogoše staru kućicu srušiti i evo ovu novu sagraditi. Zapamtite si dakle ovu mudru izreku: „Tko s'ozbiljno posla lati, tom' marljivost zlatom plati.“

5. Věžba.

Orudelje (alat).

Niste li vi višeput gladni, kad iz škole kući dodjete? — Što molite tad od svoje majke? — Što mora majka imati, da vam može odrezati komadić kruha? — Pogledajte ovamo! Što je ovo (pokaže nož)? — Pokažite děl noža, kojim se reže! — Taj se děl noža zove nožka. Recite to svi! —

Kojom stranom nožke može se rezati? — Ta se strana zove oštrica; kako se zove ovaj dio nožke (pokazuje na vèrh — šiljak — od nožke)? — Govorite za menom: Nožka ima oštricu, hèrbat i šiljak. Onaj dio noža, koji u

ruci dèržimo kad režemo, zove se dèržak. Pokažite mi dèržak ovoga noža. Na dèržku su korice. Iz česa su ove korice? — Iz česa se pravi oštrica? — Kazíte još někoje stvari, koje su iz železa! — Několiko drugih stvarih, koje su iz roga! — Iz česa još se mogu nožne korice praviti? — Kako se zove ovaj mali nož (učitelj pokaže periš)? — Zašto se tako zove? — Kako se zovu oni noževi, koje običajemo u džepu nositi? — Možemo li i ovaj nož u džepu nositi (pokaže stolni nož)? — Zašto ne? — Sad ću još viděti, tko će mi pogoditi, što je to: „Zube imam, al' nejedem, a nož nisam, ipak režem." (Testera — pilja).

Ovako po prilici može se govoriti o svih stvarih, koje su u Početnici: manje se stvari u naravi pokažu, a veće moraju učenici u kipovih zrěti. Učitelj mora najviše razgovore voditi o glavnih dělih svake stvari, zatim iz česa je načinjena i čem služi. Napokon može samo reći: Sve ove stvari zovu se orudelje (alat). Učitelj neka kod nijedne věžbe nezaboravi na sledeće glavno pravilo: od posebnoga valja ići na obće, a od pojedinosti na ukupnost. Dopustja li vreme, može učitelj i one stvari pretresivati, koje su načinjene na priměr iz kamena, dèrveta, ilovače, stakla, i t. d.

Evo i několiko zagonetakah: Gèrbavo prase sve polje popase. (Sèrp). — Noge ima, nu nehodí, a u podnè sve k njem' hodi. (Stol.) — Šum šumi, gèrm gèrmi, běla gospa iz grada gleda. (Mlin). — U jednoj bačvi dvoje vino, (Jaje.) — Sav vol ulezne u pojatu, al mu rog nemože. (Svědar.) Dèrvena kuja u potoku laje. (Mlin.) — Tko pogodi 'zmed vas, koju da i slepac vidi boju? (Cèrnu.) — Zašto ljudi konje dèrže? (za vojke — uzde.) Što je nalik kokoši, a kokoš nije? (Kokot.) — Koja svěća dulje gori? (Nijedna.) — Brème nosi, osel nije, roge ima, koza nije. (Puž). Bělo je, sir nije; repato je, miš nije; šušnatjo je, gèrm nije. (Rěpa.) — Ima ostruge, a konjanik nije; krunu ima, a

kralj nije. (Pětao.) — Lovac stoji s puškom vane, spazi tri na dvoru vrane, odpne pušku, jedna pane; koliko jih još ostane? (Nijedna.) Ob dan se klanja, ob noć zvězde broji. (Gjèrma.)

6. Věžba.

Oděća.

Vi imate svi na sebi oděću; kažite mi několiko komadah oděće! – Što je dakle kabanica? — Tko ju je napravio? — Iz česa ju je krojač napravio? Imaš li i ti Ivane, kabanicu? — Zašto veliš, da se tvoje gornje odělo zove gunjac? — Što ti imaš Antune? — Tko ga je napravio? — Zašto nosimo plašt? —

Ovako od prilike može učitelj govoriti i o drugoj u Početnici navedenoj oděći, samo neka nezanemari izpravljati zločeste izraze svojih učenikah. — Kaže li děte n. p. rubača, neka to učitelj izpravi, pa neka rekne: dobro si mi odgovorio, ali da bi malo dalje od Varašdina otišao, pa tamo rekao: r u b a č a, ljudi nebi znali, što je to. Veći dio našega naroda město rubača veli „košulja,“-pa tako se u knjigah nalazi.

Poslě kako bi o svoj opravi ovako govorio bio, onda bi morao i ovako pitati: Koju oděću nose děčaci? — Koju děvojčice? — Koju rabe mužki? — Koju žene? — Kakova se oděća nosi zimi? — Kakova lěti? — Kakova po radičacih? — Koja se oděća pravi iz sukna, platna (beza), kože, klobučine? — Učitelj pri ovoj priliki neka nepropusti učenike ponukati, da paze na svoju oděću, da ju derže čistu i da je nederu. Mnogim je roditeljem težko svoju děcu pristojno oděvati; nemože dakle svako děte lěpu oděću imati, ali čisto može svako biti. Dobrom i prikladnom pripovědkom može učitelj svoju svèrhu najbolje postići. Evo mu priměra: Anka, već dosta odrasla děvojčica, nepazaše na svoju oděću ili opravu. Kad idjaše

u cèrkvu ili kam drugam putem, negledaše preda se, nego zabasivaše s cipelami u blato i kaljužu. Jednom idjaše s materom na šetnju. Dan prije toga pade kiša, i bi po ulici mokro još na mnogih městih. — Anka po svom običaju negledaše niti danas preda se, i na skoro biahu cipele, čarape i cěla oděća blatom okaljana. Tako dojdu do někoga maloga potočića, i nakane preko njega. U taj čas doleti k vodi jedno golubče. Stani, Anice, reče mati, pa gledaj, kako će ova mala životinjica vodu piti. Golubče se približi; nu od dažda biaše kraj obale sve mekano i blatno. Golubče odlěti odmah na drugo město, gdě biaše kamenja, te idjaše pozorno od jednoga kamena do drugoga, dokle do vode dodje, i tad si žedju ugasi. — Tad reče mati: Znaš li, Anice, zašto golubče to čini? O, doista, odgovori Anica; golubče letjaše od kamena do kamena, da se nezamaže. Vidiš, drago děte! reče na to mati, ovo je golubče mnogo čistije od tebe. i t. d.

Mali Velerad.

Mali Velerad biaše istom pet godinah i několiko mèsecah star. Ej, reče jednom, ta ja već nisam malen. Samo da bi imao veliku oděću, zaista svi bi me ljudi dèržali za velika gospodina. Ode zatim u sobu svoga otca, obuče njegovu kabanicu i metne klobuk otčev na glavu, pa tako obučen odpremi se ponosite ulicom na šetnju, a ni neopazi da mu klobuk cělo lice skrivaše. Ljudi, koji ga srětahu postajahu, te ga izsměhavahu, a něki i smějuć se rekoše: Oj klobuče, zar si poludio? — Što si s otim dečkom naumio?

Kadkada i to uzgredno može se učitelj i basnami, naravski lahkimi i malimi, služiti. Istina je, da su se proti ovim (kao učevnom gradivu) mnogi, dapače i isti učitelji izjavili; al jih ipak nemožemo posve zabaciti već radi toga što se učenikom vèrlo dopadaju, dakle i njihovu pazljivost moćno pobudjuju. U pèrvom razredu nesmijemo gledat postizati didaktičnu svèrhu onom strogom rěšiteljnostju, koja

ima vladati u višjih razredih. Basne na svaki način moraju biti kratke i valjane, ako želimo, da ih děca mogu lahko shvatiti, naučiti i pripovědati. Evo dviuh za priměr:

a) Děte i maca.

Děte. Čemu se pereš tako dugo? kaži der mi cèrnoprugo!
Maca. Da ja nebi lica prala, kud bi tada ja pristala? — Odurna bi posve bila, da se nebi věk snažila. Čistu macu svak' rad ima i u sobu svoju prima, te na krilo kadšto metje; a nečiste nitko neće,

b) Klobuk i kapa.

Što si ti, reče klobuk kapi, napram meni, jedva te smotriti mogu, tako si nizka i napala čověku na oči. Pogledaj der mene, kako vito stojim vèrh glave svoga gospodara, i kako ga ukrašujem.

Nehvali se klobuče! odverne čedno kapa; ako i neslužim ljudem toliko za ures kao ti, ipak sam jim mnogo koristnija od tebe. Nisam li ja, koja jim lice pokrivam, kad ih dažd pere ili sunce peče?

7. Věžba.

Jestvine.

Želimo li živěti, moramo jěsti. Kazite mi několiko stvarih, koje možemo jesti! Što jedete najčestje? — Iz česa se pravi kruh? Tko peče kruh? — Odkud dolazi brašno (muka — melja)? i t. d. Kazite još něšto, što jedete! —

Što čini mati s krumpirom da ga jesti možete? — Moraju li se i kruške i jabuke prije kuhati? — Šta jedete obično u podne? — Iz česa se može juha (čorba) priugotoviti? — Odkud dobivamo meso? — Koje dane u tjednu jedemo meso? — Kakovi ljudi mogu svaki dan meso jesti? i t. d. Ovako od prilike može učitelj sa svojimi učenici

govoriti i o varivu, smoku, siru, kolaču, voću; zatim i o pečenki, divjačini, mirodijah i t. d. Poslě kako bi dosta o ovakovih stvarih govorio, onda zaključi evo ovako: Sve, što se može jesti, jest jestivo (jedatno). Svako se jestivo zove jestvina. Jestvine služe ljudem za hranu, jesu dakle jestivo, hrana ili živez. Ima kuhanih i prěsnih (sirovih), pečenih i varenih jestvinah. Nadalje razlikujemo těstene, mèrsne i postne jestvine. Sve jestvine nisu jednako zdrave. Pri jelu moramo biti uměreni.

Zaboravit, děte, neka! kako j' dobra ta izreka: Mi jedemo, da živimo; neživimo, sam' da jimo. Pij i jedi uvěk s měrom, inače ćeš klonut tělom. Uměrenost tko nevoli, mnoge tèrpit mora boli.

Budite milosèrdni prama onim, koji nuždu tèrpe! Sětite se rěčih našega dragoga Spasitelja: Što ste jednomu od svoje bratje učinili, to ste meni učinili! Sv. pismo. Dajte, pa će se i vam dati. Sv. pismo. Darežljivu ako bratcu svoju ruku pružiš, znaj, da Bogu, věčnu otcu, time věrno služiš.

Da isti učenici mogu biti dobrotvorni, viděti je iz sledeće pripovědke:

Mali dobročinitelj.

Jednom u zimsko doba idjaše něka uboga starica od kuće do kuće tražeć milostinju blagotvornih ljudih. Ona dèrhtaše sva od ljute zime, jer oprava joj za ovo godišnje doba biaše slaba. U isti čas dodjè joj něka bogato oděvena gospoja u susrět. Njoj se uboga starica približi, te ju zamoli za mali darak. Bogatarica pako nehtěde ju ni pogledati, nego se sasvim oholo odputi dalje. To opazi něki děčak, koji bi, po opravi mu sudeć, od veoma siromašnih roditeljah. Ovaj odmah izvadi iz džepa komadić papira, razvije ga, pristupi starici i dade joj grošić. Ovo smotri městni župnik i uzraduje se nad ovim děčakom. Odmah ga pozva k sebi, a ovaj približi se sasvim uplašen. Neboj

se, milo děte, rekne župnik, ti nisi ništa zločestog učinio. Što si dao ubogoj starici? — Ah, odvrati děčak, samo jedan grošić, nisam bo više imao. Zatim nastavi župnik: Dobro si učinio, drago děte! A da vidiš, da se takova što dobra dopada i Bogu i ljudem, zato ću ti ja evo novce vratiti, ti bo ih sam trebaš. — I on mu pruži šesticu. Dobro pako ovo děte nehtěde je primiti; nu budnć da župnik odustati nehtiaše, uzme ponudjenu šesticu, zahvali se ljubezno i ode naglo. Župnik ga motraše s veseljem i željaše da Bog blagoslovi ovo dobro děte. Děčak se uputi uprav k starici, koja biaše još na ulici, i dade joj primljeni novac u ruku. — „Blaženi su milosèrdni, jer će oni milosèrdje zadobiti.“

8. Věžba.

Pitje.

Mi jedemo; ali i pijemo i moramo piti. Što vi pijete? — Odkud nosimo vodu za pitje? — Zašto nepijemo rado vode tekućice? — ili kišnice? – ili vode, koja dugo stoji u posudi? — Što možemo još piti, da žedju ugasimo? — Tko vari pivo? — Pivo piju samo odrasli. Što se može još piti? — i t. d. Što se piti dade, to je pitljivo, jest pitje. Što je dakle voda? vino? pivo? i t. d. Voda dolazi iz zemlje; odkud dobivamo kafu, čaj, pivo? — Kafu, čaj i pivo jesu umětno napravljeno pitje; zašto? Kakovo je pitje voda, mlěko? — Koje se pitje pije mèrzlo? — Tko mnogo piva, vina ili rakije pije, taj će se opiti; a to je škodljivo i gadno. Govorite svi: Voda je najzdravije pitje i t. d.

Ovdě se pruža nčitelju prilika, da ponuka učenike na uměrenost, da ih opomene na zahvalnost prama dragomu Bogu i milim roditeljem, i da ih uči moliti kratke molitve, koje se mole prije i poslě oběda, da se uzdèrži taj krasni

običaj naših predjah, i da se opet uvede ondě, gdě je jur izčeznuo.

Molitvice takove naleze se u Početnici; několiko ih i mi evo dodajemo;

Prije oběda.

a) Evo opet, Otče s neba!
Nas preda Te, da nam hlěba
Po milosti Tvojoj dadeš,
I otčinski nas pomažeš.

b) Štogod samo uživamo,
Sve od Tebe mi imamo.
Zdravlje, jelo i to pitje
Jeste darak Tve milostje.
Blagoslovi dare sve
Bože otče dragi Tve!

c) Ti nam Bože — jelo pilo
Daješ svojoj děci milo;
Tvoju ljubav slavimo.
Mnogi mnogi traži hleba,
Pomozi mu sred potreba
To od tebe molimo.

Poslě oběda.

a) Hvalu Tebi, blagi Bože!
Daje vazda sve što može;
Zato i mi nasitjeni,
Dari Tvoj'mi okrěpljeni
Hvalu Tebi sad dajemo
I za grěhe se kajemo.

b) Sve, štogod se giblje, živi,
Dobroti se Tvojoj divi;

Jer blaguje dare Tvoje,
Da okrěpi tělo svoje.
Evo i mi blagovasmo
Dare Tvoje uživasmo;
Zato neka Ti je dika
Od nas sviuh prevelika.

c) Dobri otče, hvala tebi,
Što nas hraniš u potrebi;
Daj da k dobru to nam bude.
Osladi nam naše trude,
I sirotam daj se smili,
Jer si i njim otac mili.

9. Věžba.

Posudje. — Kuhinjsko posudje.

Krumpir moramo kuhati, ako ga želimo jesti; u čem ga kuha mati? U loncu. Iz česa je lonac? Tko ga je napravio? — Što je ovo, za što lonac dèržim? — Imal svaki lonac samo po jedan dèržak? — U kojem kućnom prostoru nalaze se ponajviše lonci? — i t. d. Govorite za menom: U kuhinji su lonci, zděle, tanjiri, i t. d. — Osim onih stvarih, koje su u Početnici naznačene, mogu se još navesti: kotao, tava, solnik, i t. d. Sve ove stvari neka učenici i u višebroju kažu. Zatim vodi učitelj svoje učenike na pojam: posudje, kuhinjsko posudje.

Učitelj neka nezaboravi, da uz opetovanje, koje mora preduzeti početkom svake učevne ure, još mora dèržati kadkada i glavna opetovanja. Dočim gradivo onih jur predbežnih věžbah još jedanput u duhu zrěti daje, može ujedno isti nauk razširiti, a to time, da dade učenikom već poznate stvari poredjivati polag tělesnih potrěbah čověčanskih, ili polag stana, hrane i oděće.

10. Věžba.

Čověk polag starosti i po spolu.

Vi nebiaste uvěk tako veliki, kao što ste sada; vi biaste manji. Želite li uvěk tako veliki ostati, kao što ste sada? Kako velik bi ti rada biti Antune? — ti Pavo? Kažite: Čim ljudi stariji bivaju, tim bivaju veći! — Hoće li i tvoj otac veći biti! — A zašto ne? — Recite: Kad čověk doživi něku opreděljenu dobu, onda neraste više? — Kako vas zovu vaši mili roditelji, kad vam govore? — Recite: Mi smo děca! A što je i brat tvoj? Tvoja sestra? Zašto su tvoj brat i tvoja sestra još děca? Kada je čověk još děte? Učitelj pogleda sada na ouu stranu, na kojoj su sami děčaci, pak pita: Kako običajem ja višeputah vam kazati město „děco“! Što ste vi dakle još? — Što si ti Miroslave? — Jmenujte několiko děčakah, koji su več iz škole izstupili! — Što si ti Anice? Děvojčica. — Ti Marice? — Šta ste vi sve? A bi li mi koje od vas znalo kazati, što sam ja? — Ja sam muž; šta je i tvoj otac? Šta je tvoja mati? Kažite mi několiko ženah (gospojah), koje poznate! — Je li i tvoj brat Andria još děčak? — A je li muž? — Zapamti si: Tvoj brat je mladić. Imenujte mi nekoliko mladićah iz našega sela! — Šta je tvoja sestra Jelisava? — Děvojka. — i t. d. Ovim načinom projdu se sva imena, koja su u Početnici. Isto tako mogu se preduzeti rěči: sluga, služkinja, i t. d.

Izreke. Poštuj, děte, vazda starost, neće dugo trajat mladost; nećeš uvěk děte biti, hoćeš i ti oseděti. — Misli prije, neg što rekneš, da se nigda neporekneš; a, mudriji kad govore, muči, pazi, što ti sbore. — Nerugaj se, děte, nikom, ti čověku s manom ikom; može bo se zgodit lahko, neprilika i teb' tako. — Gdě nij', děco, gospodara, ni ni sluge, koj ga kara? — Tam, gdě jedan drugom služi, iz ljubavi pomoć pruži. — Kad ugledaš sěde vlasi,

ti ustani, te s'oglasi, i nazovi starcu Boga, našeg otca nebeskoga.

Pripověd ka.

Mali Franjo vidi pokraj svojih kućnih vratah někoga starca projti, koji na ledjih imadiaše veliku gèrbu, te mu se stane rugati. Starina se nehtěde ljutiti, već sasvim ljubezno reče děčaku: Mili děčače, ti ljuto grěšiš proti men staromu i nemoćnomu čověku. Neznaš, što se još tebi za života dogoditi može. Kad i tebe těžki i mnogi poslovi k zemlji prignu i uda ti oslabe, tad zaista nećeš moći tako veselo i hitro skakati, kao sada. — Ljubki ovaj nagovor nemoćnoga starca trone děčaka veoma. Zastidjen vèrhu svoga zločestoga ponašanja moljaše Franjo starca za oproštenje, i od tada čuvaše se brižno, da takova šta više neučini.

Ovdě može se navesti takodjer pripovèdka o Elizeu i onih děčacih, koji mu se rugahu, i kako ih kazni Bog toga radi.

Isusu. Pun krěposti i krasote, pun milosti i dobrote u dětinstvu jur si bio, Otcu svomu uvěk mio, svoju majku si ljubio, a naukom uzdivio sve mudrace dobe svoje; daj da i mi staze tvoje, teb' po volji slědujemo, i u nebo dospijemo.

11. Věžba.

Člani obitelji.

Od koga imaš kabanicu? — pregaču? — Recite: otac i mati su roditelji! Od koga dakle dobivate oděću? — Od koga hranu? — Brinu li se tvoji roditelji samo za te? — Koliko bratje imaš ti? — Koliko sestarah? Koliko vas ima bratje i sestarah skupa? — Koliko děce imaju tvoji roditelji? Kako te zovu tvoji roditelji, kad neće, da te imenuju? —

A tebe? Što ste dakle, vi děčaci, svojim roditeljem? — A vi děvojčice? — Tko o obědu još sědi pri stolu izim děce i roditeljah? — Čiji otac je dèd? — Čija je mati baba? — Tko od vas ima děda i babu, neka digne ruku u vis! Vi ste srětna děca, da još imate děda i babu. Kažite vi děčaci: Ja sam unuk moga děda i babe! — A vi děvojčice: Ja sam unuka moga děda i babe!

Sad prelazi učitelj na rěč „obitelj.“ Kod něke obitelji ima još ujak, ujna, stric, strina, tetak, tetka, bratučed i sestrična. To su rodbina.

Učitelj neka napokon ponuka svoje učenike na zahvalnost i posluh naprama roditeljem, na snosnost (druževnost) s braćom i sestrami, i na sve one krěposti, koje člane obiteljske ukrašuju.

Izim obitelji stanuju u kući još družina i sluge i služkinje. Majstori imaju kalfe (dětiće) i šegèrte (naučnike). Družina i dětići pomažu roditeljem pri poslu (dělu). Děca moraju i napram družini usèrdna biti Otac je glava obitelji. On je gospodar, a mati je gospodarica kuće. Svaki ugledni čověk je gospodin; svaka ugledna žena je gospoja.

Čudoredno gradivo.

a) O kako je krasno u otčinskom domu, tam gdě sunce světi nam u svomu; gdě rad stanujemo, gdě rad poslujemo. O da si blažena kućo mâ milena! U slogi ću svigdar u tebi živěti, brata, sestru nigda neću uvrěditi.

b) Slogom rastu male stvari, a nesloga sve pokvari.

c) Zašto, děte, majku ljubiš, zašt' se njoj u tugi tužiš? Kako nebi nju ljubilo, u tugi se njoj tužilo, kad je ona, kâ me rodi, nosi sobom, kudgod hodi, pere, čisti, snaži, čuva, i daje mi vode, kruha; a što drugi men nečini, to mi ona sve učini. Sve od majke ja dobivam radi tog' ju ljubim, štimam.

č) Bratac. Evo tebi pola bolja, ako ti je seko volja

s menom dělit prem malenu jabučicu tu rumenu.

Sestrica. Al' što bi ti za nju dala, kad sirota ja još mala neimam ništa, da ti vratim, i ponudu tvoju platim.

Bratac. Ako ti će u tek iti, to će bratcu platja biti, čim je više teb' tečnije, tim je i men' ugodnije.

ć) Gospa. Mišu mali, čem se mučiš, mèrvoljice moje kupiš?

Miš. Oprosti mi, gospo draga! nestalo mi doma blaga, a děčice gladne troje, kod kuće mi stoji moje. Mèrvoljice daj mi tvoje, da nahranim bogce svoje.

Gospa. Nosi, nosi svojim malim; idem i ja da nahranim i napojim svog milenog sinka dragog i ljubljenog.

d) K Bogu. Blagoslovi stvore svoje, roditelje mile moje! Uděli im s tvoga neba, za dug život što im treba! Meni podaj sèrdce blago, da věk činim, što j' teb' drago.

12. Věžba.

Zvanja i staleži.

Učitelj uvodno navadjajuć, da si ljudi moraju raznim poslovanjem pribavljati svakdanji kruh i potrebita za uzdèržavanje života, govori ujedno o onih stanjih, koja su u Početnici pod brojem 12. navedena, i to onim načinom, kako smo u dvih zadnjih věžbah već pokazali, bez da se upravo dèrži reda u Početnici naznačena. Svratja pozornost učenikah na najznamenitije poslove ovih osobah, na město, gdě posluju, na tvar i orudelje, na opravu i gibanje kod poslovanja i t. d. U obširnije razglabanje dakako još se sada neupustja. Evo několiko priměrah:

Seljak stanuje u selu. On obradjuje polje i goji marhu. Nosi prosto načinjenu oděću. Seljak i seljakinja jesu seljaci.

Svetjenik čita svetu misu. On prodikuje na prodikaonici i uči u učioni děcu o dragom Bogu. Gospodin župnik i njegov pomoćnik jesu svetjenici, nose i běle i smedje boje oprave. Kako se imaju dobra děca naprama svetjeniku ponošati?

Učitelj je u učioni. On podučava děcu. Děca moraju biti u učioni pazljiva a kod kuće marljiva. Marljivu i poslušnu děcu ima učitelj rado.

Lěčnik ide k bolestniku, opipa mu bilo, i prepiše mu lěk. Lěk se priugotavlja po lěkarniku u lěkarni.

Gospodin N. je tèrgovac. On prodaje šećer, kafu, sol, artiju i ostale stvari (robu). Tèrgovac dèrži svoju robu u štacunu (dućanu). Po ćem se pozna štacun izvana? — Iz nutra? — Mnogu robu dobiva tèrgovac iz inostranih zemaljah, kao n. p. kafu. On ima i šegèrta. Šegèrt nosi pred sobom obično zelenu pregaču; zašto? — Tèrgovac potrěbuje u štacunu kantar i škare; zašto? — Tèrgovac mora pošten biti.

Vojnik nosi opravu. Ova jeběla, smedja ili modra sa raznoličnimi okrajci. Vojnik ima sablju, pušku i fišekluk. Častnik ima samo sablju, na kojoj zlatna kita visi. Vojnik se mora s puškom věžbati, stražiti i u boj ići. Mnogi vojnici služe na konju i t d.

Čudoredno gradivo.

Znaš li, děte, tko je ono, těžkom mukom polje štono i u znoju svoga lica obdělava, da sva děca kruha dosta věk imadu, i da za glad ništ' neznadu?

13. Věžba.

Životinje u ovoj věžbi navedene ponajviše su već učenikom poznate. Predoči li učitelj učenikom dobre slike

istih, oni će se vèrlo lahko na takove sětiti, a učitelj će se moći isto tako lasno š njimi u razgovor upuštati. Glavne točke ovih razgovorah jesu sledeće: značajna obilježja životinjah, to jest znakovi, po kojih se jedna životinja od druge razlikuje, zatim od koje su koristi i čim nam koriste, čim nam škode i gdě živu. Ovdě se pruža učitelju prilika najbolja, učenike na to pripravljati, da se uče sravnjivati, te naznačivati, u čem su si dvě životinje nejednake. Pri ovoj věžbi može se postupati evo ovako: Što nam predstavlja ova slika? (Učitelj pokaže naslikana psa.) Tko izmedju vas ima psa kod kuće? — Kakve je masti (boje) tvoj pas? — Kakove tvoj? — A kakove je boje ovaj naslikani pas? — Recite: Psi su raznolici. Čiji je pas malen? — Kakova psa ima mesar? — Kažite: Ima malih i velikih pasah. — Što jedu psi? — Zašto imaju vaši roditelji psa? — Čemu još treba pasah? — Čim može pas škodljiv biti? — Što morate činiti, da vas psi neugrizu? — A što čine vaši roditelji, da pas danju stranske ljude neugrize? — Kaži mi ovdě ovom šibi kom, gdě je glava, rep, vrat, hèrbat, noge? Koliko nogah ima pas? Može li pas govoriti? — Da što čini pas, kad se glasi? — A što nam predstavlja ova slika? (Učitelj pokazuje naslikanu mačku.) Pokaži der nam glavu, trup, rep noge, i t. d. Kakove je masti ova mačka? — Jesu li sve mačke jednolične? — Čemu dèrzimo mačke u kući? — Je li mačka veća ili manja od psa? — Motrite još jedanput ovu sliku! Kakova je glava u mačke? — A kakova je u psa? — Imaju li oboje jednaku glavu? — Kako stoji rep u mačke? — A kako u psa? — Može li i mačka lajati? — Da što čini mačka?

Krava je već velika životinja. Ona ima rogove, i može ubosti. Od krave dobivamo mlěko, sir i maslo.

Vol je veći i jači od krave. I on ima roge kao i krava, i može ubosti. Meso mu je tečno. Ljudi ga pregu pred kola i plug. Kod nas mu oběse jaram oko vrata, kad vozi ili ore. Mesari kupuju volove i prodaju njihovo meso.

Mladi vol je junac, a mlada krava junica. Rogovi se takodjer rabe. Zašto? — Vol i krava zovu se goveda. Veoma malo govedo je tele.

Ovako projde učitelj i slědeće životinje: konj, magarac, ovca, kèrmak. Zatim pita: Koliko nogah ima pas, mačka, krava, i t. d. — Govorite: Ovo su četveronožne životinje. Poznate li vi još koju četveronožnu životinju? —

Kadkad može učitelj još o kojoj od ovih životinjah što posebna pripovědati, n. p. o věrnosti pasah, o lukavosti mačakah i t. d. i tim će mu nauk zanimiviji postati.

Istim načinom vodi učitelj razgovore o ostalih u ovoj věžbi navedenih životinjah, naime: o kokotu, piletu, guski, patki, golubu, puranu i paunu. Sve ove životinje imadu tělo perjem pokrito, radi česa se i perad zovu. Napokon: Sve životinje, koje ljudi kod kuće dèrže i odhranjuju, jesu domaće životinje. Poznate li još koju domaću životinju?

Istu će svèrhu postići učitelj slědećim gradivom.

Zagonetke.

a) Ovce čuva sa čabanom, laje pako noćom, danom; prot tudjincu reži, skače, podere mu dost put hlače.

b) Na vodi se niše, plovi, vrat dugačak u vis diže, bělo perje u valovih peruć k brěgu ide bliže.

Izreke.

Životinju tko rad ima, taj i ljude, bratju štima: životinju tko pak kini, taj i ljudem dost zla čini. Ni u šali nemoj životinje mučit jer te radi toga može često skučit vèrlo razna s neba kazna. —

Basne.

Děte. Uza te bi rado sěsti, šapu dèržat čas u ruci, zato nemoj me ogrebsti, pandže svoje ded' uvuci!

Maca. Drage volje! Na ti noge, nezadaj mi samo mnoge čupajuć mi dlaku bole, i bacajuć me kam dolě.

Děčak. Hodi učit, mali šarko, previjati tělo tanko, na stražnjima nogah dvorit, i u zubih štogod nosit.

Pasče. To je tvoja valjda šala. Još je rano za me mala; ostavi me dok odrastem, i za dělo dok narastem.

Děčak. Ta nećemo ništ' oklevat, nit s naukom već zatezat. Što ranije, to je bolje, poslě nećeš imat volje. Čim stariji tim slabiji i za nauk utrudniji.

14. Věžba.

Biline.

Učitelj (pokazujuć sliku dèrva — stabla —, ili ako možebiti baš pred školom koje dèrvo stoji, kažuć na takovo) pita: Sto je ovo? Na dèrvu se vidi mnogo koješta; kako se zove evo ovaj dio (pokazujuć na deblo) dèrveta? — Jeli deblo izpravno, ili je gèrbavo? — Recite: Dèrvo ima samo jedno deblo! — Sto je nad deblom? — A što je na granju? — Kad je cvět na dèrvlju? — Kad dozrěva plod? — Je li listje cěle godine na dèrvetu? — Recite: Grane (svèrži), hvoje i listje sačinjavaju krošnju dèrveta. Vi ste možebiti već višeputah viděli, kad je otac suho dèrvo iz zemlje vadio; što ima dèrvo u zemlji? — Čemu je koren? — Recite: Koren, deblo i krošnja (kruna) jesu glavne čest dèrveta! — Zna li vas koje, gde ima u našem selu veoma veliko dèrvo? — Gdě još? — Gdě ima više dèrvetja skupa na jednom městu? Kako se zove ono dèrvetje, kojega plod se jesti može? Od kakove koristi je šumsko dèrvetje? — Pokušajte jedno dèrvo narisati!

Evo gradiva i za ostale predmete ove věžbe.

Gèrm ima više tankih i nizkih debalah. Někoje gèrmlje rodi plodom, koji se jesti može; drugo nam ugadja svojim hvojem i lěpim cvětom. Koje gèrmlje poznajete? — Uzporedite gèrm i dèrvo!

Žito se sije na njivi. Žito ima stablo i lat (klas). U klasu je zèrnje. Kad žito dozrije, tad se žanje, veže i u štaglje (štednje) vozi. Tu se mlati ili vèrši. Zèrnje se u mlin vozi i melje. Čemu se rabi brašno (melja-múka)?

Trava raste na livadi. Trave cvatu veoma lěpo Trave se nesiju po livadah svake godine kao žito po njivi. Trava raste sama. Trava daje kèrmu za marhu. Osušena trava zove se sěno.

Ovako i s glavatim zeljem, cvětjem i dračjem.

Gljive neimaju niti cvèta, listja, a niti ploda. Mnoge imaju samo hrek i klobuk, a něke samo kožu. Gljive rastu na zemlji i na dèrvetju. Něke traju samo nekoliko danah. Někoje gljive možemo jesti; mnoge su otrovne.

Po starom dèrvetju, na pećinah i u travi raste mah i lišajevi. Mah ima vèrlo tanke stručke i male listiće. Mah se stere pod marhu, i mnoga se roba umata u mah, kod se razvaža. Lišajevi neimaju listićah. Plućnik ili štitarka daje zdrav čaj.

Na izkvarenih jestvinah, vlažnom kruhu, gnjilom dèrvetu i. t. d. vidimo višeput nebrojenu možinu malih i tankih bělo-zelenih končićah; ovi se končići zovu plěsan.

Dèrvlje, gèrmlje, trave, zelje i. t. d. rastu; zato se zovu rastline ili biline. Sve rastline žive. Hrane se iz zemlje i iz zraka. U někojih rastlinah ima otrova; to su otrovne biline. Učitelj neka pokaže někoje takove, n. p. buniku (svinjarac), pustikar (napèrstak), i t. d.

Mlado dèrvo.

Ovo dèrvo malo, jest ko i ja staro, pa je jurve cvalo i ploda imalo; a ja istom listjem ukrašen, te išćem pomoći od Boga, da dam i ja ploda.

15. Věžba.

Tvari za stan, oděću i posudje.

Dočim učitelj, predočivajuć predmete ove věžbe, učenike na oblik, mast, světlost, tvèrdinu, težinu i porabu naznačenih stvarih pozorne čini, najde ujedno i priliku ono ponoviti, što su već prije o ovih stvarih govorili, te se može u obširnija upustiti. Evo jedan priměr.

Iz česa je ovaj stol napravljen? — Recite: Iz česa je koja stvar napravljena, ono se zove tvar. — Iz koje tvari je dakle načinjen stol? — Recite: Stvari iz dèrveta načinjene jesu dérvene.

Dèrvo dobivamo od dèrvetja i gèrmlja. Dèrvetje se podsěca, oklaštri i oteše, te se za sgrade upotrebljava. To je gradja. Někoji stromovi se i u piljarnici na daske razrěžu. Koji rukotvorci izradjuju dèrvo? Kúće se prave iz kamena. Što još? — Kamenar kopa kamenje u kamenarnici. Kamenje je raznomanjasto i razne tvèrdine. Kamenje je tvèrdje od dèrveta.

Vi ste već mnogo stvarih vidili, koje su od železa načinjene. Kažite mi někoje! — Železo je mnogo tvèrdje od dèrveta. Železo se kopa iz zemlje. U jari se može kovati, raztezati i svijati, kako hoćemo. Tko to čini? — Čemu je železo? —

I srebro i zlato kopaju se iz zemlje. Srebro je bělo, a zlato je žuto. Iz obih se novci kuju. Što se još pravi iz srebra, a što iz zlata? — Železo, srebro, zlato jesu kovi. Sto je još kov? —

Ieli nam ovdě u sobi tako studeno kao vani? — Sto to čini, da nam je u sobi toplo? — Iz česa je ova peć? — Je li i tvoja peć kod kuće železna? — Ona je iz zemlje načinjena. Recite: Zemlja, iz koje se peći prave, je glina. Sto se još pravi iz gline? — Opeke i crěp prave se iz gline. Glina rado upija vodu u se, i dèrži ju dugo u sebi U ognju glina utvèrdne.

Jeste li već viděli ovcu? — Dlaka njezina zove se **vuna**. Iz vune prave se mnoge stvari. Ovce treba strići. Koža skupa s vunom zove se **kèrzno**.

Ovako od prilike i sa ostalimi predmeti ove věžbe.

16. Věžba.

Rukotvorci.

Děca poznadu već najobičnije tvari, i znadu i što se od koje pravi; uzgredno je i napomenjeno, tko ih izradjuje. Sada valja već poznato, što jedno k drugomu spada, sjediniti i obširnije promatrati. Postupati valja ovdě kao i kod 12. věžbe. Ujedno mora se i najpotrebnije orudelje zrěti. Stolar rabi sledeće orudelje: blanju, pilu, kladivac, dlěto, svèrdao, blanjalo (hoblić) i rezač; tesar: sěkiru, bradvu, škodru, spone (klanfe) i vèrpcu; kovač i bravar: měšinu, nakovalo, turpiju (piljak), klěšte, kladivo, moršu (mendjule); postolar: šilo, dretvù, nakolěnik, kalup i štipalicu; krojač: iglu, škare (makaze-nožiće), napèrstnjak, utiju (gladaću-teglu) i rěf; zidar: žlicu, lastru, kalamir i ravnalicu; tkalac: stative (nared) nite, bèrdo, čunić, cěvi, četku (kefu) i snovalo; mesar: strugač, nado, nož, sětalicu, i t. d.

Evo i několiko priměrah:

Mlinar pravi brašno iz žitnog zèrnja. Zèrnje se melje u mlinu medju dva kamena. Gornji kamen vèrti se jako bèrzo. Njega vèrti preslica, koju kolo okretje. Voda těra kolo. Žitno zèrnje curi po malo medju kamenje. Ima vodenicah, větrenjačah i paromlinah. Mlinara možemo lasno poznai po brašnatoj mu oděći.

Pekar peče kruh iz brašna. On načini najprije těsto iz brašna i vode. Da těsto može uzići, metne unj' kvas. Kad těsto uzide, tad iz njega načini hlěbove, i peče ih u peći. Iz finijega brašna na isti način pravi žemljičke, perece, rožčiće i drugo pecivo. Pecivo mora ohladiti. Vruć

kruh nije zdravo jesti. Kako je pekar obučen, kad je pri dělu? —

Mesari kolju volove, teliće i svinje, a često i krave i ovce. Tad prodaju meso u mesnici. Što mora imati mesar, kad marhu kolje? — Pred sobom ima mesar bělu pregaču, kad meso sěče. Zašto? —

Kovač kuje željezo u kovačnici (vignju). U kovačnici ima ognjište. Na ognjistu gori oganj. U ognju razžari železo, i tad ga na nakovalu kladivom kuje. Kovač pravi razne stvari. On okiva kola i podkiva konje, te za nje sam podkove pravi. Ieste li već viděli podkovu? — Kako izgleda podkova? — Tko je izmedju vas već bio u kovačnici? — Što si sve vidio ondě? —

Tako i kod ostalih rěčih ove věžbe.

Napokon: Buduć da ovi ljudi svoje poslove osobito rukama obavljaju i rade, zato se zovu rukotvorci. Město, gdě rade, zove se radionica. Kažite sve rukotvorce, koje poznate! — Koji rukotvorci prave kuće, koji oděću, koji nam pribavljaju hranu? — Koji izradjuju železo, koji dèrvo, koji kamenje? i. t. d.

17. Věžba.

Gorske životinje.

Postupanje kao i kod 13. věžbe. Napomenuti pako moramo, da, ako nigdě, a ono baš pri ovoj věžbi, pokazuje se, da su dobre slike tim većma potrebite, čim su učenici manje imali prilike, ove životinje u naravi vidèti. Ovdě valja raztumačiti, što su gorske životinje, što li domaće, i četvernožne. Mnogi četvernožci imaju jedatno meso. Ima pitomih i divljih životinjah. Mnoge divlje životinje nedaju se pripitomiti.

Evo i několiko priměrah ove věžbe:

Evo vam, děčice, jelena! Ielen je mal ne tolik, kao

junica, samo što je još dulji od nje. Na glavi mu je rogovlje. Svake godine odpada mu rogovlje, i to prolětjem, pak mu opet na novo izraste, i to svaki put po jedan parožčić više. Koliko dakle ima parozčićah, toliko je godinah star.

Ielen ima tanke i visoke noge. Zato može vèrlo tèrčati i skakati. Živi u velikih šumah. Veoma je plah, nu kadkad se znade i čověku suprotstaviti. Meso mu je vèrlo tečno. Košuta neima rogovlja.

Sèrna je mnogo manja od jelena, i jest lěpa i hitra životinja. U běgu je bèrža od jelena. Sèrnjak ima rogovlje a ženka je šušata Lovci ju progone radi tečna mesa.

Zec je tolik kao srědnji pas. On je vèrlo bojazljiv, i beži, ako samo što šušne. Zec neima čim branit se, te se može samo hitrinom svojih nogah spasiti. Zadnje noge mnogo su mu dulje od prednjih, i zato može bèrzo tèrčati. Psi ga najdu po tragu, a lovci ga love radi mesa i kože.

Jelen, sèrna i zec žive u šumah (gorah), i zato jesu gorske (šumske) životinje. Domaće životinje su pitome a gorske su divlje — dakle divljad.

Na isti način postupa se i sa ostalimi životinjami ove věžbe.

Zagonetke.

a) I po kućah i po polju tražit hrane imam volju. Al' me mačke svud pokolju; jere meso me najvolju.

b) Imam mošnje povelike, i rad' njiuh neprilike; jer je punim tudjim blagom, koje noću spravljam kradom u podzemnih sve hambarih, žito mi se da neskvari; ali eto gle nesrěće, čověk dadje nosec vrěće, te razori moje gradje, i odnese sve što nadje, a ja tužan i prejadan, moram opet biti gladan.

18. Věžba.

Da mogu učenici vèrsti dèrvetja razlikovati, neće biti dosta, ako im se takova samo u slikah pokažu; nego će ih

učitelj morati ponukavati, da dèrveta u šumah i na polju dobro motre. Grančice i listje mora im ipak u učioni pokazati. Ovdě se nesmije učitelj daleko upustjati, već ima samo glavne znake preduzeti, naime: veličinu, kakvoću glave, oblik i položaj listja, cvět, mast (boju) i tvèrdinu dèrveta. Učenici drugoga razreda neka pokušavaju i pojedine listiće risati. Zatim razděljenje dèrvetja u voćke i šumsko dèrvetje, listnato i cèrnogorno dèrvetje; a napokon porabu plodovah. Dèrvetje za sgrade i za gorivo.

Evo i priměra:

Ovo je dèrvo dub iliti hrast. Dub ima velik koren, koji je veoma i daleko razgranjen. Deblo mu je debelo i visoko, a ima mnoge ojake i kvèrgaste grane. Evo ovo je dubov list! On je zatočnjast. Pokušajte ga narisati! Dub rodi želudom (žirom). Tko izmedju vas je već vidio želud? — Kako izgleda želud? — Tko bi od vas starijih znao narisati želud? — Evo na ovom listiću možete opaziti jednu krugljicu; ovo je šiška. Od nje se pravi cèrnilo. Što se sve može od duba rabiti? — Čemu?

Božićno dèrvo.

Jednom se stane dèrvetje medjusobno prepirati, koje da je odličnije. Ponajprije se odvaži dub, te reče: „Pogledajte me samo, kako sam visok i debeo. Velike i mnoge grane moje razprostiram na sve strane. Gusto listje i množina plodovah kiti mi krošnju." — „Istina je," priměti na to breskva, „da imaš mnogo ploda, ali je tvoj plod samo za životinje. Moj velelěpni plod ukrasuje iste kraljevske stolove." — „Tvojim se plodom malo ljudih nasiti," odgovori jabuka, „a i kako dugo može tvoj plod trajati; nesagnije li on za několiko danah? To sam ja drugi junak! Svake godine nabere s mene moj gospodar několiko košarah moga ploda. Bogati i siromasi uživaju se ga u istoj měri. Céle zime može se moj plod sačuvati, pak se još k tomu iz njega i vino pravi. Ja sam sigurno najkoristnije dèrvo." — „Nemoj se

tako hvalisati," nastavi jela, „jer se ljuto varaš i odviše se precěnjuješ. Ja sam, koja dajem dèrva za gorivo, i gradju za kuće. Ljudi me režu na daske, a iz njih stolari prave stole i stolce, isti se brodovi od moga dèrveta grade; pak po zimi nisam tako šušata kao vi, no cěle godine zelenim se mojom četinom." — „To sam isto i ja," reče omorika; „samo što još i pred tobom imam jednu prednost. O božiću dojde dětešce Isus, te me stavi u prekrasni vèrt, kiti me zlatnimi orasi, bademi, jabukami i grozdjicem, i razsvětli me mnogimi svěćicami. A mala děca obtèrkuju radostno oko mene, i nemogu se mojoj krasoti dosta nadiviti. Nije li to istina?"

19. Věžba.

Zvěrad (Grabežljivice).

Mnoge divje životinje hrane se mesom drugih životinjah. Kuna i tvor kolju golubove, jarebice i gnjetele; i lisici se rači perad. Ris i vuk su ovcam veoma opasni. Tigar i lav napadaju sve veće životinje, dapače i istoga čověka. Sve ove životinje su zvěrad ili grabežljivice. Slike se moraju pokazivati, zrěti, i pojedine životinje medjusobno sravnjivati i prispodabljati. N. p.

Vi ste sigurno već višeputah čuli, da se vaše matere tuže na kunu, što je kokoši poklala i jaja popila. Evo slike toga tata. Gèrlo mu je žuto, i po tom ćete razaznati plemenitu kunu, od kune pokućačke, koje je gèrlo bělo. Kuna je něšto veća od naše domaće mačke, i sva je kostanjeve boje. Kuna kolje kokoši, patke (race), gnjetele, věverice, mlade zeceve, i t. d. i izpija im kèrv. Lovci ju love kože radi.

Tvor je kuni mnogo nalik, samo što je něšto manji i smedje boje. Gubica i okrajci od ušiuh su mu běli. Vèrlo je žilav, i neda se lahko umoriti. Poznat je sa smrada.

Zagonetke.

a) Po velikih šumah mèrmlja, tražeć meda svuda sèrnja; a višekrat mora plesat, da se hrane mož' dočepat.

b) Grivu imam, a konj nisam, četvernožac kralj pak jesam.

Opazka. Za ovu kao i za sledeće věžbe mora se učitelj valjano pripraviti, i to ne toliko zato, da uzmogne tim više o zvěradi sboriti, koliko zato, da može ona, koja u uvodu ove věžbe rekosmo, kako valja uvažiti. Za vlastitu porabu može upotrebiti: „Prirodopis od Zippe-a preveden po Šuleku" i „Anleitung zum Gebrauche des Anschauungs-Unterrichtes in Bildern, von Franz Hermann. Prag 1856."

20. Věžba.

Povèrtline.

O predmetih ove věžbe ima se samo u obće govoriti, i to najglavnije o listju, cvětu, struku, korenu, i t. d. Zatim: Koji je dio jedatan? Jede li se prěsan ili priugotovljen? Kako se za jelo priugotovlja? Koje vèrste sade se u vèrtih, a koje na polju? i t. d.

Evo i priměra:

Salata se sadi u vèrtu. Listje njezino se svija u glavu. S octom i uljem priugotovljena je vèrlo tečna i okrěpljiva jestvina. Mlada batva se presadjuju redimice po slogovih. Samo se několiko batavah ostavi, da sasvim uzrastu, ocvatu i sěme donesu. Salata cvate žutim cvětom. Ima je mnogo vèrstih, koje se veličinom i bojom listja razlikuju.

21. Věžba.

Sgrade i obitališta.

Svaki vas zna, što je kuća. Tko mi izmedju vas zna još kazati, što je izvana na kući? Koji su nutarnji děli ku-

će? Koji se rukotvorci bave kod gradjenja kućah? — Recite: Kuća je sgrada (stan) za obitavanje. Nuz kuću je još jedna něšto manja sgrada; što je to? Čemu je štedanj (štagalj)? — Čemu još? Kako se zove onaj prostor, u kom se čuva žito? — A onaj, u kom se žito mlati ili vèrši? — Iz česa je štedanj ponajviše napravljen? Koji izmedju vas zna još koju sgradu kazati? —

Mi idemo svaki dan u cèrkvu, da tamo budemo kod službe božje. I cèrkva je sagradjena; što je dakle ona? — Je li i cèrkva samo tako malena sgrada, kao naš stan? — Cèrkva se poznaje izvana. Po čem? — Čemu je toranj? — Čem su zvona? — Na tornju je još něšto; što? Čemu je ura na tornju? Kako je cèrkva iz nutra razděljena? — Kažite mi několiko stvarih, koje su u cèrkvi!

Na isti način govori se i o „dvoru."

Čija je kuća evo nuz školu? — Čija je kuća malo dalje nuz nju? — Koje su kuće najdalje od škole? — Kuće su jedna blizu druge; što mislite, zašto to? — Ljudi stanuju rado skupa; oni su susědi. Tko je vaš suséd, Andro? — Vaš, Pavle? — Sve kuće vaših roditeljah skupa s cèrkvom i školom sačinjavaju selo. Recite: Mi stanujemo u selu. Mi smo seljaci. — Kako se zove naše selo? — Ako tamo preko onoga bèrda predjemo, opet ćemo doći u selo; kako se zove ono selo? — i. t. d. Na isti način i s tèrgovištem i gradom (varošem). Ovaj je red za seoske učione; u gradskih učionah mora se drugi red dèržati. — U selih stanuju težaci, u gradovih rukotvorci. Po čem se razlikuju ovi? — Stanovnici bilo to sela ili grada sačinjavaju obćinu.

Učitelj može baš kod ove věžbe svoje i najmanje učenike risanjem zabavljati. Kako će radostno děca pisaljku pograbiti te po naputjenju učiteljevu kuće manje i veće, cèrkve, dapače i ista sela na svojih tablicah tvoriti, samo ako im to učitelj na školskoj tabli pokaže. Ovi rišu, a on se tada bavi s učenici drugoga razreda.

22. Věžba.

Ptice.

Učitelj pokaže učenikom ili naděvenu ili naslikanu koju pticu, pa pita: Što je ovo? — Koliko nogah ima ptica? — Čim joj je tělo pokrito? — A koliko nogah im pas? — Čim je pasje tělo zastèrto? — Kako nazvasmo jednim imenom psa, mačku, konja i. t. d.? Vrebca nemožemo ovamo računati; on bo ima samo dvě noge. Vrebac pako može letiti; što treba tomu? Kažite mi još několiko životinjah, koje imaju dvě noge i dva krila, i kojih je tělo perjem pokrito! i. t. d. Pojedine vèrsti zriju učenici uvažavajuć osobito veličinu, boju, oblik kljuna i inih glavnih obilěžjah, a tad se skupe pod jedno obće ime „ptice." — Koje ptice poju lěpo? — Kako pěva čevèrljuga (ševa-škorjanac)? — Kako vrebac? — Ove ptice su pěvačice. Od kojih pticah jedemo meso? — Koje su ptice takodjer pokućarke? — Koje ptice mogu plivati? — U čem stanuju mlade ptice? — Iz česa prave ptice gnjězda? — Napokon neka se još što prosbori o koristi i škodljivosti pticah.

Děte i ptice.

Kad u večer sunce zadje, ili jutrom kad izadje poje ptice pěvačice, cèrnoglavke i slavčice. O ptičice mile moje, da je i men' medju hvoje moć' se popet, te s vam pěvat, Stvoritelja s vami štovat. Od danas ću hvalu davat, kad ustanem i kad spavat idem, Otcu predobromu, stvoritelju svemožnomu.

23. Věžba.

Što se u polju sije.

Učitelj opet pokaže cělo stablo pšenično, koje si je od prošle godine sačuvao, te rekne: Ovo je pšenica. Pše-

nica je najbolja vèrst žita. Od nje dobivamo najfiniju múku (brašno). Ima je osjave, i ta se zove bèrkulja, i bez osja, koja se zove golica.

Evo vam i raži. Njezina vlat je tanka i tako visoka kao i čověk. Kod nas se sije najviše raži. Iz brašna raženoga měsi se naš obični kruh. Od raži su dvě vèrsti, naime: jarica i ozimica.

Ječam se manje rabi za brašno, no više za kašu i prekrupu. S njim se pita živad, i od njega se pivo vari. Poznaje se ječam po dugom osju.

Ovako i ostale predmete ove věžbe. Obširnija o postupanju kod ove věžbe vidi pod brojem 14 i 18.

Pšenica, ječam, raž, zob, kukuruz, proso imaju šuplju, kolěnčastu stabljiku, i jesu trave. Ove trave imaju brašnato zèrnje, a ova se zovu žito. — Prispodabljanje ovih travah.

Helda, lan, konoplja, krumpir, rěpa su zelje; zašto? — Helda je kèrma; krumpir i repa su kuhinsko zelje.

Zagonetka.

U zemljici cèrnoj rodim, malim zèrncem samo plodim, al' u cvětu moje dobi postignu me razne kobi: od majke me zemlje děle, i u vodu kamo sele, a kad mene tamudave, lupaju me tad bez glave, te kad kosti mi izlome, nuz palice ku prislone, te me tada izpredaju, i u platno pretvaraju, pa usuprot sviuh mukah, ja zabavljam dosta rukah, i oděvam bez razlike muže, žene svekolike.

24. Věžba.

Gospodarsko orudelje.

Što čini mama tvoja u vèrtu, prije nego što sěme posije? — Čim prekopa zemlju? — Tko vas zna lopatu na-

risati? — Čim se još može zemlja u vèrtu prekopati? — Iz česa je motika napravljena? — A lopata? — Kakovih ima motikah? — Česa još u vèrtu treba? Iz česa se prave grablje? — Čemu su grablje? —

Kopa li tvoj otac lopatom i na polju? — Recite; Otac plugom ore polje. — Jeste li već viděli plug? — Evo vam ga naslikana. Svaki plug ima lemeš ili raonik, koji zemlju rěže i diže. Lemeš je iz železa, je trouglast i šiljast, da laglje u zemlju ući može. Rataj ili orač dèrži rukom za ručice ili rasole, te upravlja plugom. Na plužištu je još cèrtalo, prepona, glavnik i daske. Pokažite mi sve ove děle na ovoj sliki!

Ravna li i čisti li otac polje grabljami? — Recite: Preorano polje ravna i čisti se dèrljačom (zubačami-branom). Je li vas koje već viđělo dèrljaču? — Kako izgleda dèrljača? — Iz česa je dèrljača napravljena? —

Tako i s ostalimi predmeti ove věžbe.

Kola, plug, dèrljača, motika, kosa i. t. d. jesu gospodarsko orudelje. Kažite mi još koje gospodarsko orudelje!

25. Věžba.

Děli čověčanskoga těla.

Ponajprije se zriju poglaviti, a zatim pokrajni děli. Kod ove věžbe može učitelj malo dalje ići, nego što je to u Početnici tako rekuć samo nataknuto; samo se nesmiju oni děli napominjati, koji bi čuvstvo srama dirnuti mogli. N. p. Děli glave jesu: predglavje i zaglavje, lubanja i lice, těme, svèrčak, zatiljak; čelo, slěpe oči, nos, obrazi, usta, bradište, usne; jezik, ustno nebo, ždrelo (zjalo), zubi; obèrve, trepavice, zenice, uške, uhoresa i. t. d.

Uda su noge i ruke.

Nadrame, podrame, šaka, lakat i pèrsti su děli ruke.

U noge ima but, golen i stopalo.

Trup čine hèrbat, rebra, grudi, pleća i tèrbuh. U grudih su sèrce i pluća; u tèrbuhu jetra, crěva, želudac, slezena, i bubrezi.

Ovdě se može pripovědati i poznata basna o udih i želudcu.

Tělu se hoće mira ili počinka. Tělo opočiva u snu. Děca neka svako jutro dragomu Bogu za dobri počinak prošle noći zahvale i opet mole, da im pri njihovih poslovih preko dan u pomoći bude.

Jutarnje se molitve nalaze u Početnici na strani 81. i one valja, da se učenici pri ovoj věžbi na izust uče. Kako pako da se ih uče, navedeno je već kod 2. věžbe. Evo još jedna.

Juternja molitva.

Nek ti bude Bože dika, od nas malih prevelika, što nas čuva ove noći, i da tvojom mi pomoći ovaj danak dočekasmo, otca, majku ugledasmo. O čuvaj nas još i danas, da svakoje izmedju nas, tebi služit věrno može, pomozi nam dragi Bože!

26. Věžba.

Vodozemci.

Gradivo za govorenje:

Žaba je po ledjih zelena s cèrnimi prugami, a po tèrbuhu bělo-žuta. Koža joj je gladka i služnjava. Oči su velike i izbuljene. Žabe žive po barah i močvarah i čine pod večer svojim kreketanjem veliku kriku i. t. d. Hvojnik ili katalinka (žabica) je mnogo manja od žabe i bavi se većom stranom na dèrvetju medju hvojem. — Krastača (zapuhača) je lěna i troma životinja. Mnogo naliči hèržinici, samo što nemože skaktati, nego se veoma lagano

vuče. Živi obično pod kamenjem na vlažnih i tamnih městih. i. t. d. Gušter je do jedan pedanj dug, po ledjih mědo-sure, a po bočinah zelene boje. Živi ponajviše medju kamenjem, hrani se kukci i cèrvi, i. t. d. i nehudi nikomu i. t. d.

Ovdě se proteže obuka samo na najvažnije. Metodičko postupanje je kao i kod broja 13. — Zatim: Ove životinje mogu u vodi i na kopnu živěti; jesu dakle vodozemci.

27. Věžba.

Ribe.

Gradivo za govorenje:

Evo opet jedne životinje vèrljikasta těla, viličasta repa i perajastih česticah. Ta se životinja zove šaranj (krap). Boje je ugasito-maslinkaste, i žutkasta tèrbuha. Po tělu ima rožnaste listiće poput crěpa po krovu; ovi se zovu ljuske. Neima zubih, no kratke bèrke. Za glavom su s obiuh stranah prosěke, u kojih se nalaze mesnate resice pune kèrvnih žilicah. Ove se zovu škèrge. Ovimi dišu ribe, t. j. sisaju zrak, što se u vodi nalazi. Pokazujuć na peraje veli učitelj: Ovo su peraje! — Gdě stoje? — Koliko ih skupa ima u šarana? (Učenici broje). Peraje su za plivanje. U šarana je cèrvena mèrzla kèrv, bělo meso, crěva, mehur i koštrike. Živi samo u vodi i je riba.

Pastèrva najvoli bistre gorske potoke; hèrbta je zelenkasta, bokovah žutkastih i na ledjih ima cèrnomanjaste pěge. Meso joj je vèrlo tečno i. t. d.

Štuka je zelenkasto-siva, žutkastih pěgah i běla tèrbuha. Gubice su joj široke i plosnate. Ima jake zube, naraste i do 4 stope, je veoma grabežljiva i. t. d.

Renga (sled) naraste jednu stopu, živi u moru, gdě se u množini lovi, usoli i tad prodaje. Ozgor je cèrnkasto-modra, po boku i tèrbuhu srebernasta.

Oslić séverni (bakalar) prodaje se kod nas suh,

hvata se u moru, je 3 stope dugačak, i gotovo tako debeo što je širok. Boje je smedjasto-žute s pěgami. Dok je svěžan, dotle mu je meso vèrlo slastno, a živ zove se treska. Više se put osoli i tad osuši, i tad se zove labèrdan; a samo posoljena klipka.

Tako i o ostalih ribah ove věžbe.

28. Věžba.

Plod dèrvetja.

Mnogo dèrvetje ima jedatni plod. Dèrvo jedatna ploda je voćka. Kažite mi plodove, koje voćem zovemo! Opišite mi jabuku! U čem se razlikuje kruška od jabuke? i. t. d.

Oblik, veličinu, boju, tek, kakvoću sěmena, vreme zrělosti i porabu ploda valja kod ove věžbe za temelj obuke položiti, i o tom govoriti.

Spavajuća jabuka.

Na grančici med listjem zelenim tam se niše sa liścem rumenim kao u snu jabuka sladjana. Gledalo ju pod voćkom stojeće i na deblo dost' dugo sloneće tol' radostno dětešce mladjano.

Probudi se jabuko prelěpa, padni dole, da te se dočepa, koj za tobom već od davna čezne. Al' jabuka ništza to nehaje, na grančici čvèrsto tam ostaje niti hoće, da odozgor grezne.

Ah molim te, mileno sunašce, ogrij der joj njezino šèrdašce, nebil' tada na zemljicu pala; al' nit sunca traci neuspěše, jer dèrvetu ploda neoteše; jabuka je na grani ostala.

Daj, ptičice, pěsmicu zapoji, sa stablom mi jabuku razdvoji, kljunom tucni, te ju dole hiti; al' nit ptice krasni glas nehasni, uzaludu ona tamo kasni; jer jabuka svedjer stablo kiti.

Bar ti větre bud' mi u pomoći, da nečekam tu do mèrke noći, probudi ju, da s grančice padne. Napuhnu se starina větrina, sa jabukom on vele podèrma, ona padè, dětetu dopane.

29. Věžba.

Ini plodovi.

Postupanje kao i kod priašnje věžbe.

30. Věžba.

Što okružava naš stan.

Želimo li, da nam ova věžba ožudjenim plodom urodi, moramo naše učenike na polje voditi, da tamo n. p. s koga brěžuljka zrěti mogu prijatnu dolinu, zahladni lug, zelenu livadu, krasne vèrte, žuboreće potoke i stotine inih stvarih, koje nam samo oko shvatiti može. Nije li nam moguće to učiniti, a to je barem moramo naputiti, da sami na ove stvari motre, kad se na polju nalaze, pa da nam što znadu o tom u svoje vreme u školi pripovědati. Nu i kod ove věžbe neće nam biti suvišne dobre slike. Govorimo li n. p. o vèrtu, možemo sledeća u pretres uzeti: Čim je vèrt obkoljan? — Zašto — Šta se sve u vèrtu nalazi? — Koje dèrvetje? — Koje gèrmlje? — Koje cvětje? — Što je u vèrtu, što mati rabi za kuhanje? — Koje se ptice bave u vèrtih? — Čemu se još može vèrt upotrebiti? — Tko između vas ima mali vèrt? i. t. d.

Božje oko.

Po zraku se sletju ptice, i po polju jarebice, po dubravah hodi zvěrad, po dvorištih mnoga perad, tamo pasu ovce, krave, tamo rastu bujne trave, a leptiri trepte amo,

neznajući sami kamo, nu sva oko Božje vidi, te ih hranom sve sprovidi.

Na polju.

Kako ti je krasno vani,
Kad prolětje mlado grani
Izběgavši iz sobicah
Slast je hodat po goricah

Kako 'e krasno u dubravi,
Pramalětje kad se slavi!
Sve je živo na okoli,
Gledó gori, gledó doli!

Debla sva u cvětu stoje,
Ptice svud po gèrmih poje
A i mnoga lasta mila
Pod krov gnjězdo jur je svila.

Plavkaju se kitne gore,
Potočići svi žamore,
Svud po gèrmih i dubrava'
Razlěga se božja slava.

31. Věžba.

Bube.

Kao i kod broja 13.

Pčeli.

Tko ti kazà, oj pčelice! da s' procvale u ružice? — Znaš li tko je, tko pripravi, i u cvětje ti postavi hranu, ka ti tečno rači? To je onaj, koj oblači i koj vedri tam pod nebom Bog, koj stvori mene s tebom.

Tri leptira.

Jednom se sastanu tri leptira, běli, žuti i cèrveni; igrajuć se na suncu lětahu od jednoga cvětka do drugoga, i nemogahu se velepěpoga dana dosta naužívati. Iz oblakah spusti se dažd, i okvasi leptire. Oni se odmah povrate u svoj dom, al u zao čas, vrata biahu zaključana, a oni nemogahu ključa naći. Tako biahu prisiljeni vani stajati i sve to većma kisnuti. Tad se upute k cèrveno- i žuto prugastom tulipanu, te ga zamole, da im otvori vrata, i da ih na stan primi. Tulipan im odgovori: Žutomu ću i cèrvenomu vrata otvoriti, ali bělomu ne. Žuti i cèrveni odvrate na to: Ako li nećeš našega brata primiti, nećemo se ni mi k tebi navratiti. Kiša pako neprestano padaše, a leptiri odlete dalje do běloga liljana, te mu reknu: Dobri liljane, daj otvori nam tvoje cvětke, da se u njih skrijemo pred ovom kišom, koja nas nemilo lema! Bělomu ću otvoriti i město dati, a vi drugi možete si dalje města tražiti, odgovori liljan, on bo je baš tako běo kao i ja. Ako ti nećeš moje bratje primiti, nastavi běli leptir, i ja ti zahvaljujem na tvojoj gostoljubivosti. Bolje je, da sva tri sasvim pokisnemo, nego da jedan drugog u nevolji ostavimo. I tako se odpreme dalje na put. To gledavši žarko sunašce iza oblakah, kako se ova tri brata rado imadu, prodje svojimi traci guste oblake, i raztěra kišu, a leptiri puni veselja opet nadlětavahu se po vèrtu još něko doba, te se podvečer povrate srětno doma i spavahu pokojno.

Zagonetka.

Šilo bodilo, kroz goru hodilo, tam jelo i pilo od pedlja utilo. (Pčela).

32. Věžba.

Cvětje.

Pri ovoj věžbi valja pretresivati: oblik cvěta, boju, miris, vrěme cvatenja, nalazište, i napokon sravnjivanje (prispodabljanje); n. p.

Evo děčice, jedne rastline, koje je cvět veoma krasan. Vi poznate već više rastlinah. Znate li mi kazati, kako se zove ova rastlina? (Ovo je ruža stoperka.) Po čem ju poznate? — Cvět sastoji iz zelene čaške i blědarumena věnčića. Nu ima raznomanjastih ružah. Tko ima u vèrtu ružah? — Kada cvatu ruže? —

Tko izmedju vas pozna ovu rastlinu? — (Liljan ili lěr.) Kako se zove ova rastlina? — Evo joj i korena; nalik je na lukovicu. Na vèrhu njena dugoga nata stoji cvět u dost ovelikih zvončićih běle boje, i miriši veoma ugodno. Cvětki neimaju čašakah. Lěr je slika nevinosti. O da bi vam ovaj cvět najmiliji bio! U čem su si lěr i ruža jednaki? —

Zabrana.

Děte. Bi l' se smijo ja po vèrtu šetat, i lěpotu bujnog cvětja gledat?

Majka. Ta slobodno hodi děte moje, samo svagdě pèrste k sebi svoje.

Odè děte sa veseljem tamo, pa se šetje gore dole samo. Bus se ruže u pol vèrta diže, i razcvaten zove děte bliže; dětetu se htěde ruže cvěta, ruku pruži, al' čuj što ga smeta: majkine se rěči je sětilo, i na městu ružu ostavilo.

33. Věžba.

Nebeska tělesa.

Što ste prije několiko danah sa N. bèrda viděli? — Da bi se na koje drugo bèrdo uzpěli, bi opet viděli druge

gradove, sela, polja, livade? i. t. d. Da bi mi cěle dane, nedělje, dapače i měsece putovali, viděli bi uvěk druge bèrdine, sela, rěke, i. t. d.; svagdě bi ljudih našli, koji ondě živu. Sve ove bèrdine (gore) i dolovi, sva polja i sve livade, sve rěke i jezera skupa sa velikim morem sačinjavaju zemlju, koju je dragi Bog stvorio i ljudem za obitalište opredělio. Sunce razsvětljuje i ogrěva zemlju. Sunce nam se ukazuje kao kakova světla ploča, koja nam iza N. gore izlazi, a tamo (pokaže rukom směr) zalazi. Gdě stoji sunce u podne? i. t. d. Istim načinom ima se navesti i najznamenitije o měsecu i zvěždah.

Izhadjajuće sunce.

Žarko sunce iza gore lice svoje pomoljava, s traci svoj'mi naše dvore krasno veće razsvětljava. — Dobro došlo, sunce blago, sliko Božje dobrote! Tko te stvori, světlo drago, pun je svake milote. — Posvetimo, bratjo, njemu našeg žitja dane sve; utěcmo se vazda k njemu, kad nas tuga, žalost tre.

Mati i děte.

Děte. U sredini nebeskoga svoda medj' zvězdami prosto tamo hoda měsec blědi; te dol' amo gleda. Oddělit se izmedj zvězdah neda. Da bi jednom samo dolě pao, měsec biti tada bi prestao.

Mati. Drago děte, to moguće nije; stalno bo se medj zvězdami vije, sa svog puta on zait' nemože; jer mu k tomu ónaj sam pomože, koji stvori nebo i zemljicu, i koj' děli ljudem svu srěćicu. Božja ruka njime uvěk vlada, te ga čuva, da tam nepostrada.

Děte. Moćna mora ova ruka biti, ka sve zvězde može predvoditi, i měsecu staze načiniti.

34. Věžba.

Posěbni děli životinskoga těla.

Postupanje kao i kod broja 25.

35. Věžba.

Postupanje kao i kod brojevah 3. i 25.

36. Věžba.

Naravski pojavi.

O naravskih pojavih najbolje će biti onda govoriti, kad je učenici baš u prirodi zrěti mogu; n. p. kad kiša pada, onda o kiši, i. t. d. Samo se nesmije učitelj u obširno razglabanje upustiti; dovoljno će biti, ako o svakom pojavu tri ili četiri stavka kaže; obširniju obuku dobit će učenici u višjih razredih; ovo je pèrvi razred i još su mu nejaki učenici. To neka svakomu učitelju neprestano pred očima bude. N. p.

Kad voda kipi, tad se iz nje diže para. Isto tako se diže sapa neprestano iz zemlje i vode, i ide u zrak. Sapa se u zraku sgustne i to je magla. Magla je često tako gusta, da se osobito u jutro radi nje daleko viděti nemože. Sgustnu li sape visoko nad nami i to tako, da ih viděti možemo, tak ih zovemo oblakom. Oblaci su raznovèrstni.

Steku li se sape u oblacih, tako se spoje u kapljice i padaju težine radi dolě na zemlju; tad velimo, da dażdi ili kiša pada. Kiša nakvasuje zemlju. Biline nemogu biti bez kiše. Ljudem se nedopada uvěk, da kiša pada; kad? Čim se brane proti kiši?

I rosa okrěpljuje biline. Što ste na svakoj bilini opazili, kad ste rano jutrom u polje došli? — Te su kapljice

rosa. Rosa postaje iz vodene sape, koja se hladnom noću već pri zemlji u kapljice steče. Kad je noć odviše studena, te se rosa sledi (smèrzne) i to je mraz.

U zimi se uledi sapa u zraku baš u onaj hip, kad se je u kapljice steći hotěla. Ledci su fine iglice. Ove se spoje u male vèrlo krasne zvězdice. To je sněg. Više takovih sněžnih zvězdicah skupa čine sněžne pahuljice. Dětca se raduju sněgu. Zašto?

Lěti se pokažu čestje tmasti oblaci. Tad se čuje něka tutnjava, to je jek groma, a mi velimo: gèrmi. U zraku se blisiće — munje sěvaju! — Tad se mnogi ljudi ustraše. Tko ništa zla učinio nije, taj se nemora bojati. Munja se višeputah izpruži i k zemlji, te udari u sgradu ili u dèrvo, a višeput u čověka, te ga i ubije. Dèrvo ili sgradu kadkad upali.

Višeput lěti ulede se u zrakn vodene kapljice, i padu dolě kao gràd (tuča). Čim je veća tuča, tim više nam ošteti polja i vinograde.

Oblaci se razidju, nebo se razvedri, sunce se ukaže opet prijatno iza oblakah, i naprotiv tmastih oblakah ugledamo šarenu dugu. Duga je znak obećanja, koje je Bog učinio Noe-u i čověčanskomu pokolenju poslě obćega potopa.

Sapa, magla, rosa, oblak kiša (dažd), sněg, grād (tuča), grom i munje jesu prirodni (naravski) pojavi.

Zagonetka.

Koji beli gunj svu zemlju pokriva? (Sněg).

37. Věžba.

Stvari cèrkvene.

Postupanje kao i kod broja 2.

Gradivo za govorenje: Cèrkva je sgrada mnogo veća, nego koja kuća, da mnogi ljudi u njoj město najti mogu.

U njoj neima toliko manjih prostorijah, koliko u naših kućah. Cèrkve su obično iz kamena sagradjene. Odozgor su svedene. U mnogih cèrkvah nose štupovi ovaj svod. Nuz cèrkveni prostor nalazi se oblačionica, u kojoj se misnik oblači i gdě se ine stvari čuvaju. Cèrkva je obično kamenom popodjena.

Veliki oltar stoji naproti cèrkvenomu ulazu. On je najveći i obično najlěpši oltar u cèrkvi. Na njem se nalazi lěp kip. Pred velikim oltarom služi misnik svake nedělje veliku misu. Na velikom oltaru izlaže se takodjer tělo Isusovo, da mu se pravověrnici klanjati mogu.

Uz veliki oltar ima u cèrkvi još sa svake strane bar do jedan pokrajni oltar, da se može u isti čas više misah služiti.

Nedaleko od cèrkvenih vratah stoji kèrstionica. U kèrstionici čuva se zděla i voda za kèrstjenje. Tu se kèrste novorodjena děca. Obično je kèrstionica iz kamena lěpo izdělana.

Tako od prilike i sa ostalimi predmeti ove věžbe. Svèrha i znamenovanje neka budu glavne česti naših razgovorah.

Molitva.

Iz daleka neba, gdě angjeli sěde, Otca věčnog oči svako děte glede. Sluša njeg've molbe ob dan i u noći, pazi da mu hude nenaškode moći. I brižljivo hlebac svakdanji mu dade, čuva nepogodah zlih da nedopade. O svoj dětci kaž'te, svih gor otac da je. Da njem ugoditi n'jedno neprestaje.

Uzdisanje k Isusu.

Oj Isuse! uspomena,
presladkoga tvog imena,
kako puna je radosti,
utěšenja i sladosti.

Oj Isuse! gdě si, kaži,
tebe sèrdce moje traži;
tebe ob dan i u noći,
žele vidět moje oči.

Oj Isuse! ti me krěpi,
da me napast nezaslěpi;
s tobom hoću bit do smèrti,
s tobom hoću i umrěti.

38. Věžba.

Što se u cèrkvi čini.

Ovdě se učitelju pruža najbolja prilika, da svoje učenike u cèrkveni život iz tihana uvede. Po malo im razlaže sveto dělovanje, i pokazuje, kako se krotko i dobro děte u cèrkvi ponašati ima.

Hvaljen Isus. Kad se jutrom ja probudim, i na dělo se potrudim, odmah reknem: Hvaljen Isus. Kad u cèrkvu samo stupim, u mom sèrdcu, tad oćutim sladke rěči: Hvaljen Isus! — Hvaljen Isus pri mom dělu, hvaljen Isus i pri jelu, navěk budi hvaljen Isus!

Molitva.

Nad zvězdami u teb' modri svode, gdě angjeli službe činit hode, tam stanuješ ti o blagi Bože! Daj, kad molim, da iz sèrdca molim, izmedj' sviuh stvari da najvolim samo Tebe, Ti o blagi Bože! Kada grěhu komu ja izběgnem, slasti světa sèrdcu kad uztegnem, bud' kod mene, Ti o blagi Bože! — A kad jednom s toga světa pojdem, tvoj angjeo věrni daj da budem, da te slavim tam o blagi Bože!

39. Věžba.

Što se na zvoniku i oko zvonika nalazi.

Pri svakoj je cèrkvi zvonik. Nu vèrhu zvonika je križ. Pod križem je pozlaćena jabuka. U zvoniku su zvona na zvoništu. Za oglavinu zvonah privezana su uža, koja do dolě u cèrkvu dopiraju. Za uže se vuče, zvona se zanišu, i tad zvone. — Kad se zvoni? — Na što nas opominje zvono jutrom, poldnevom, i večerom? — Kad je gdě oganj (požar), i onda zvone zvona; zašto? — Kad biskup u koji grad ili selo dojde, da krizmu dèrži, tad opet zvone zvona. Usrěći li Cesar koje město svojim posětom, i tad navěštaju zvona sa zvonika obću radost. I u vrěme povodnje zvone zvona. Zašto?

Zvonce.

1. Istom što se dan zabeli, i od dana noć odděli, već se zvonce dadè čuti: Mladi, stari, ded' ustajte, Bogu otcu hvalu dajte. 2. Dost' u poslu časah projde, i pol dana eto dojde, a zvonce se opet glasi: Mladi, stari, ded' blagujte, pa i pri tom Boga štujte. 3. Blagi danak veće minù, sjajni měsec eto sinù, a zvonce se opet glasi: Utrudjeni hajte spati, snijuć Boga poštivati.

Ovdě se može i koja cèrkvena pěsma n. p. majki Božjoj posvetjena s učenici na izust već poznatim načinom naučiti.

40. Věžba.

Stvari na groblju.

Što je prava svèrha ove věžbe, pokazuju dvě zadnje rěči ove věžbe, naime: **uzkèrsnutje** i **sastanak**. Ljudi živu samo něko vrěme na ovom světu. Prije ili kasnije moraju svi umrěti. Smèrt je odděljenje duše od těla.

Mèrtvo tělo metje se u lěs. Svetjenik, roditelji, prijatelji i znanci sprovode mèrtvaca na groblje. Na groblju je obično u sredini velik križ. Groblje je puno grobovah. Na svakom grobu ima mali križ. Imućniji ljudi naprave na grobu svojih rodjakah spomenik. Iz česa? — Na mnogih grobljih nalazi se i cèrkva sa zvonikom, na kojem se takodjer križ vidi. Križ na zvoniku pokazuje na nebo i kaže nam, da ćemo i mi jednom uzkèrsnuti i u nebu se opet s našimi rodjaci i prijatelji sastati. Život naš sličan je sěni, koja veoma bèrzo projde; mnogkrat čověk kada scěni počinuti, smèrt mu dodje.

B. Traženje i imenovanje svojstvah.

41. Věžba.

Kakova je školska tabla?

Vi znate već dosta o školskoj tabli kazati. Tko ju je napravio? Čemu je tabla? Čim se piše na tabli? Kakove je boje tabla, da se běla kreda na njoj viditi može? Bili se viděło, da se kredom po stěni piše? Zašto ne? Tabla mora cèrna biti; cèrna je boja tabli svojstvena. Recite: Cèrna boja je svojstvo tablino. — Zašto mora stěna běla biti? — Što je to od stěne, da je běla? — Kad htiaše stolar tablu napraviti, uzè daske, oblanjà je, složì i učvèrstì ih desno i lěvo; tad još tabla nebiaše cèrna. Što je učinio, da bude cèrna? Recite: Tabla je naličena. Je li i tablište naličeno? — Što je još ovdě u školi naličeno (pofarbano)? — Što je to od table, da je naličena? — Koja svojstva od table već poznate? — Kako se zove ovaj dio table (pokazujuć na ugao)? — Koliko uglovah ima ova tabla? — Recite: Tabla je četverouglasta. Što ste tim opet označili, kada ste rekli: Tabla je četverouglasta? — Kažite

još někoje stvari, koje su četverouglaste! — Mora li i ogledalo biti četverouglasto? — Zašto nije džepni sat četverouglast? — I vi imate tablu lapornu, promotrite vašu tablu, zatim školsku tablu, pa mi kažite ono svojstvo školske table, koje vaša tabla neima! — Kažite sgradu u našem selu, koja je veoma velika! — Jedno dèrvo! i. t. d. Bi li koji izmedju vas mogao školsku tablu tako lahko odněti, kao svoju lapornu tablicu? — Zašto ne? — Kažite još několiko stvarih, koje su težke! — Kažite redom sva svojstva školske table! —

Na isti način i slědeća svojstva: ravna, gladka, čvèrsta, čista, i. t. d. — Napokon se ponove sva svojstva, izpèrva polagano, a kasnije bèrzo i to u materinskom i u drugom domaćem jeziku. Učenici II. razreda pišu sva ova u svoje pisanke.

42. Věžba.

Boje (masti) stvarih.

(Vidi u Početnici na strani 33. broj 32.)

Za zrěnje moraju se upotrebljavati komadići bojadisana papira ili sukna, cvětno listje i. t. d. Kakove je boje ova tabla? — Recite: Tabla je cèrna! Kakove boje je kreda? — Papir? — Evo komadić (cèrna) papira; kakove je boje? — Papir nije svagda běo. Šta se je moralo činiti s ovim papirom, da je cèrn postao? — Što je dakle tinta, jer može ocèrniti papir i druge stvari? — Kažite još něke stvari, koje su cèrne! Čija je haljina cèrna? — Koja děvojčica ovdě ima cèrnu opravu? — Zašto nose někoji ljudi cèrnu opravu? — Motrite ovaj (cèrveni) papir! — Je li běo, ili cèrn? Recite: Ovaj papir je cèrven! — Kakove je boje? — Poznate li još koju stvar, koja je cèrvena? — Kakove su nam ustne? — Ustne zdravih ljudih jesu cèrvene; što je cèrvena boja od ustnah? — Kakovo stvojstvo ima i kèrv? — Kažite mi tri cvěta, koja su cèrvena! — Sad

ću pokušati, jeste li si boje dobro zapamtili. Evo ja směšah sve ove papire, a ti N. pristupi k stolu, pa mi nadji cèrveni papir! — Ti N. cèrni! i. t. d.

Na ovaj način postupa se i s inimi glavnimi bojami. Početnica sama obširnija pokazuje.

Zeleni su usěvi, šuma, nezrělo voće, žabica; modro je zvězdište (nebeski svod), sagofilj, zrěle šljive, čivit; cèrvena je ružica, opeka, jezik, kresta (kukma-ruža) pětlova; žuto je mědo, sumpor, žućanjak, lemun, mlado maslo (putar), slama; sura je kafa, kesten i. t. d.

Učenici II. razreda mogu se učit razlučavati blěde i jasne, světle i smedje, živahne i tamne, boje, i one poznavati, koje se obilježuju sastavljenimi ili izvedenimi rěčmi; n. p. nebomodra, zlatožuta, kadifasta, smaragdasta, sněžna, pepeljasta, i. t. d.

43. Věžba.

Oblik i veličina; kakvoća povèršja.

Oblike predmetah pod brojem 33. u Početnici na strani 34. navedene, kao i još někoje druge n. p. dug, kratak, širok, uzak, šupalj, sveden, plosnat, gladak, hrapav i. t. d. moraju učenici baš na samih predmetih zrěti; n. p. lopta je okrugla; tabla je uglasta; ravnalo je pravno; podkova je kriva; pero je šiljasto; kazalo je tubasto; konac je dug; remen (kajiš) je kratak; stolna ploča je široka; klupa je uzka; tavan je sveden ili plosnat; nož je oštar ili tup, i. t. d. Učitelj samo neka nikada nezaboravi pozornost svojih učenikah i na ono svosjtvo obratiti, koje je rečenomu svojstvu p r o t i v n o; jer od toga zavisi ponajviše temeljito shvatjenje oblikah i kakvoće. S učenici II. razreda može učitelj dalje ići, te sledeće izraze upotrebljivati: oblasto (okruglo kao oblo), cěvasto, streljičasto, zubato, i. t. d.

44. Věžba.

Trokut i četverokut.

Obuka o ovih oblicih slaže se sa pripravnom obukom u risanju. Za zrěnjè trokuta može n. p. služiti koja stran krova, a za zrěnje četverokuta, vrata, prozor ili tabla. Strane i kutovi moraju se po svih razměrjih motriti, i tako postupno svi oni likovi, koji iz ovih postaju, označivati, a to su: pravokutni i tupokutni trokuti, jednakostrani i raznostrani trokuti, pravokutnjak, četvorina i. t. d. Što učitelj pred učenici na tabli nariše, to i oni rišu na svojih lapornih tablicah.

45. Věžba.

Okrug (kolobar).

Buduć da prozori někojih cèrkvah ili pako na krovovih imaju oblik okruga, s toga ih upravo može učitelj za to upotrebiti, da najvažnije o krugu pretrese. Moraju se imenovati někoje stvari, koje imaju ovaj oblik; n. p. pun měsec, oko, dno od kape i. t. d. Izpèrva se okrug riše malen, zatim sve veći. Napokon se mogu i ini lahki likovi u okrug urisati.

46. Věžbe.

Nutarnja kakvoća stvarih.

Svojstva pod brojem 34.—37. u Početnici ubilježena moraju se ponajprije na navedenih predmetih s neprestanim obzirom na suprotivna svojstva predočivati, te tad i s drugimi predmeti spajati. Postupanje sa suprotivnimi svojstvi naznačeno je u Početnici pod brojevi 35. i 36. na strani 35.

47. Věžba.

Razna obilježja stvarih.

Učenici moraju sva u oči padajuća obilježja jedne stvari nabrajati, i to izpèrva samo onih stvarih, koje se pred njihovimi ćutili nahode, a poslě i onih, koje nisu u učevnoj sobi. Dovoljno će biti, ako manji učenici znadu kazati 2 ili 3 takova obilježja (znaka); od starijih se mora zahtěvati više ili manje savèršenije izbrajanje svih bitnih obilježjah. Kako se tu postupa, vidi se u Početnici na strani 34. pod brojem 34. počamži od stavka: Led je gladak, smèrzao i tvèrd.

Daljne gradivo: Stol je uglast, naličen, dèrven, nov; nož je oštar, šiljast, světao, oštèrbljen, čvèrst; vrata su visoka, široka, zapèrta; voda može biti čista, mutna, mèrzla, topla, sladka, bistra, bèrza; kuća je velika, visoka, nizka, prostrana, nedogradjena; soba je světla, tamna, ugodna, uzka, čista, i. t. d.

48. Věžba.

Svojstva životinjska.

(Vidi u Početnici broj 37).

Ovdě se točnije označuje i obširnije u pretres uzima ono, što smo u 13. 17. 19. i. t. d. věžbi samo uzgredno pretresivali. Kakov može biti pas? — Malen, velik, věran, učljiv, zao, i. t. d. Koji su psi obično zli? — Koji dugodlakasti? — Koji kratkonogi? — Kažite svojstva pasja tičuća se pasjega těla! — Koja svojstva imaju svi psi? — Je li svaki pas velik? i t. d.

Kakova je mačka? konj? ovca" i- t. d. Koja su obilježja (razlučivajući znaci) guske? pauna? miša? i. t. d. Kakova može biti lastavica? muha? zmija? i. t. d.

Napakon se razmatraju životinje u obće. Životinje mogu biti dlakaste, pernate, ljuskaste, krilaste, dvonoge, četveronoge, rogate, sdepane, mèršave, jake, proždèrljive, nevěrne, grabežljive, pitome, plašljive, divje, bèrze, vesele, lěne, i. t. d. Koja svojstva možemo opaziti našimi osětili? A koja ne?

49. Věžba.

Svojstva ljudih.

Kakovo je ono děte, kojega su ruke i lice uvěk oprane? — Kakovo je ono děte, koje odmah učini, što mu se zapovedi? — Kakov je ono učenik, koji vazda u pravo vreme u školu dodje? — Kakov može još biti učenik? — Kakov može biti rukotvorac? — Kakov čověk nevidi? — Koji čověk nemože govoriti? — A koji nečuje? — Ima dobrih i zlih svojstvah. Kakovi morate vi biti?

Ponajprije se pretresivaju tělesna svojstva; za temeljito shvatjenje ćudorednih svojstah nisu děca još zrěla u pèrvom pólětju. Samo ono, što škola i kuća u ovom obziru višekratno napèrvo donaša, to se može iz života cèrpeć upotrebljivati i obširnije razjasnjivati. Pripovědke u Početnici pod brojevi 7. 9. 10. 11. 12. 14. i. t. d. navedene pokazuju, kako se ima postupati kod pretresivanja ovakovih pojmovah. O tom ćemo i kasnije još govoriti.

C. Dělatnost osobah i stvarih.

(Vidi u Početnici broj 38. na strani 37.)

50. Věžba.

Što děte činiti (raditi) može.

Děco! vi ste sad u školi; vi sědite mirno; imate ruke pred sobom na klupi; pazite na ono, što vam pokazujem. Děržite li uvěk ruke na klupi? — Što činite (dělate) čeština rukama? — Slušate li vi uvěk samo, ili nečinite li štogod vašimi usti? — Što činite jutrom kod kuće? — o podne? na večer? — Vi poslujete, sědite činite, dělate. Recite: Ljudi mogu mnogo koješta dělati! — Što ti otac danas děla? što mati? — Što radi sluga na polju? i. t. d. Tko što děla, taj je dělatan (radini). Recite: Ljudi su dělatni (radini)! — Tko ništa neradi, taj je bezposlen. Bezposlenim biti je velika sramota. i. t. d. Što može děte u školi raditi? — Govoriti, moliti, pěvati, pisati, risati, i. t. d. Što izvan škole? — Jesti, piti, igrat se, skakati, i. t. d. Što može děte raditi nogama? očima? rukuma? i. t. d. Uzgredno se uplitju i sledeća pitanja: kada? zašto? s kim? i. t. d. Sad se navadja ono, što učenici smiju činiti u učioni i kod kuće, i što samo kod kuće. Na shodnom městu može učitelj navesti i ono, što děca nesmiju činiti; često bo vide i čuju toliko zla, i donesu dosta neučtivosti sa sobom u učionu, da jim učitelj više putah kazati mora: to nije slobodno, to je zabranjeno i. t. d.

Ovdě se mogu navesti někoje izreke sa strane 85. iz Početnice pod naslovom: Pamti učeniče! Tumačenje i uvěžbavanje istih biva kao i kod priašnjih.

Učenik.

Někoč biah děte malo, do igre mi sve bi stalo; a sad učim čitat', pisat' i računat' i k tom risat'; zato mi se više neće ukraj majke sědit veće. Čim u školu zvonce zvekne, otac samo: Hodi! rekne, a ja knjigu pod pazuhu, bilo štogod u tèrbuhu il' nebilo, bez obzira u školicu odmašira'; pa tam sědim mirno, slušam učitelja svog poslušam; zato rado on me ima, i ljubezno svakdan prima.

Nečedni sin.

Neradko se igra, pěva, da se glas mu svud razlěva, taj veseli sin. Jednom mali kamen lati, svog suseda prozor shvati, taj nečedni sin.

Pěsme i molitve.

(Vidi Početnicu na strani 81).

Školska pěsma.

Kako je ugodno u školu hoditi, te iz dobrih knjigah mudrosti cèrpiti. Svaki čas života srěću tamo kuje za onoga, koji učitelje štuje. Za rana se tamo duša k nebu diže, Štvoritelju svomu uvěk ide bliže; od zla se odvratja, te se dobra latja, angjeli ju štite, kam' će bolja platja!

Isusu.

Ah uči me děte biti, moj Isuse blagi!
Tvoje staze naslediti, Spasitelju dragi!
Kad u tvoje ruke stavim srěću, život moj,
Spasenja se daj da 'žijem, da sam sasvim tvoj!
Otac, majka kad mi umru, da nebudem sam,
Ah, uči me, da ja věk, da Tebe imam, znam!
Mog' života zadnji časak kada jednom projde,
Moja duša daj da k Tebi tam u nebo dojde!

51. Věžba.

Što děla (radi) mati.

Mati kuha, šiva, pere, plete, mete, kèrpa, i. t. d. Kada? Gdě? Koga češlja mati? — Što kuha? — Za koga plete. — Tko joj pomaže pri dělu? — Što děla sestra još? i. t. d.

Poslušno jagnješce.

Šetalo se malo jagnje s majkom svojom pèrvi put, skakalo je medju panje, gledalo je svaki kut. Blizu rěke něke běše, majka reče: Nejdi tam! Sinko mili, k rěki kojoj nepristupljuj nikad sam! Omaknut se možeš lahko, pa je skončan život tvoj. Propao si za navěke u dnu vode, sinko moj! Ti pomisli sam' na žalost, ku b' imala majka tva; minula bi za nju tužnu ovog světa radost sva. Malo poslě jagnje spazi dnom obale lěpi cvět, skoči bliže, htě ga imat', zaboravi na savět. — Kada majka ovo smotri, zaviknù mu: Ostav' to! sěna vara, nejd' u vodu, jer inače si propo. — Istom majka to izreče, a već janje se vratja, nit na rěku ikad više oko svoje obratja.

52. Věžba.

Što děla (radi) ratar.

On može orati, zubiti (vlačiti), sijati, kositi, pitati, vezati, uvažati, žeti, mlatiti. i. t. d. Kada? — Čim? — Što ore? — Koje životinje trěba tomu? — Što sije? i. t. d.

Posao.

Svedj se poslom život sladi, osobito ljudih mladih. Besposlenost slabi tělo, težkim čini svako dělo. Tko ne-

radi u mladosti, taj gladuje u starosti. Radinoga svak' rad ima, lěnca nitko ni neštima. Dobrim dělom se zabavljaj, za starost si mir pribavljaj, Bogu žèrtvuj sve življenje, u njeg' traži okrěpljenje, tad će dělo lahko biti, i tebi će koristiti.

53. Věžba.

Dělatnost rukotvoracah.

Što radi pekar? — Ribar? — Lovac? — Tèrgovac? — Stolar? — Postolar? — Krojač? — Kovač? i. t. d. Što potrebuje tomu? — Koju tvar? — Koje orudelje? — i. t. d. Kažite mi rukotvornike, koji oděću prave? — Recite: Krojač šiva haljinu. Krojači šivaju haljine. Kovač podkiva konja. Kovači podkivaju konje. i. t. d.

54. Věžba.

Što rade životinje.

I životinje mogu raditi. Što radi (čini) konj? — Što vuče konj? — Kad se rita? — Kad hèrže? i. t. d. Što može vol činiti? — Pětao? — Kokoš? i. t. d.

Vidi u Početnici pod brojem 38. na strani 38.

Što sve uče životinje? Guske uče gakati, kobilice skakati, ovca uči blečati, paun lěpo šetati; riba uči plivati, labud vrat svoj svijati, svinja zemlju rovati, svraka jaja kljuvati, zec bèrzo tèrčati, konj glasno hèržati, zmija věšto gmizati, dětlić dèrvom puzati, lav strašno ručati, bučac vodom bučati, pčele med svoj nositi, pauk muhe loviti, slavulj glasno pěvati, slěpi miši pèrhati, cvèrčak noćom cvèrčati; tele uči bečati, lasta gnjězdo zidati, dabar kuću graditi. One glede samo, što rade stare, te ti to odmah počmu same tak, pa jim posao biva lak.

Kako sě životinje hrane? Golubovi proso beru; vuci prěsno meso žderu; lastavica muhe lovi; stèrve traže svi orlovi; roda guta zmije, žabe; a štakori sve pograbe; konj si traži sěno, zob; pas je zecu pravi grob; ovce ližu rado sol; travu vole krava, vol; svinja ište istu kost, nebi rad bit' njezin gost.

55. Věžba.

Proměne na rastlinah. Gibanje neživućih stvarih.

Ljudi i životinje jesu živuće stvari (bitja); mogu raznovèrstno što raditi. Ali i na rastlinah primětjujemo něke proměne. Rastline rastu; dèrvo cvate; i. t. d. I ove se proměne zovu dělovanja (činenja). Što može dèrvo činiti? — Rasti, pupati, listati, cvasti, vehnuti, okomiti se, osušiti, ploditi, i. t. d. Kako može rasti? — Kad cvate? — Kad će plod dozrěti? — Zašto se osuši dèrvo? i. t. d. Što može cvět činiti? — Sěme? — i. t. d.

Na neživućih stvarih primetjujemo raznovèrstna gibanja. Voda teče; větar šumi; prozori cvèrguću (zveče) Što može voda još činiti? — Žamoriti, šikljati, krěpiti, ledit se, vrěti, ključati, topiti, nositi, těrati, padati, nakvasiti, poplaviti, i. t. d. Kad ključa? — Što těra? — Što nosi? — i. t. d. Što vidimo na kamenu? — On se kotura, razvětruje, i. t. d. Što čujemo od zvona? — biča? — mlina? — i. t. d.

Recite što o kolih, o gromu, o viru, o vihoru, o ognju! i. t. d.

54. Věžba.

Što biva sa stvarmi.

(Vidi u Početnici stranu 39.)

Što radite děco, kad jutrom iz postelje ustanete? — Može li se i malo děte samo umivati? — Tko ga umiva? — Recite: Malo děte umivaju. Što još biva s dětetom? — Tko ga oblači? svlači? — U sobah se nakupi prašine, što radi toga čini mati? — Recite: Soba se izmetje. Što biva s poderanom opravom? — s nečistim rubljem? i. t. d. Mi možemo takodjer izreći, šta sa stvarmi biva. Kažite mi, što biva sa stolom, s kućom, s jestvinami! i. t. d. Što biva s dobrom děcom? — A sa zlom?

Izreke. Na pomoći, Bože, budi, da tve děte nezabludi u životu s staze tvoje; da postigne želje svoje! — Neuzkrati mi tvu milost, daj da vazda ljubim krěpost, krotak, čedan da postanem, Tebi mio věk ostanem! — Od zla svakog me odvrati, duša moja da nepati radi grěha težkih mukah, nepusti me iz tvih rukah! — Oj Isuse Teb' uživam, oj Isuse Teb' umiram, Ti si radost u žalosti, Ti si sunce u tamnosti!

57. Věžba.

Što je raznim dělovanjem protivno.

Što mora činiti onaj učenik, koga pitaju? — Što moraju ostali učenici činiti, kad zapitani odgovara? — Što čini onaj, koji nebdije? — Što velite o onoj vodi, koja neodtiče? — Recite: Odgovarati je protivno od pitati. Što je protivno rěčim „govoriti, hvaliti, uzeti, škoditi, pla-

kati, kupovati, kupiti, nalaziti, najti, zapovědati, dozvoliti, zapirati" i. t. d.

58. Věžba.

Opreděljenje dělatnosti.

(Vidi u Početnici broj 39. na strani 40.)

Kadkad mi se nedopada ono, što mi ovaj ili onaj izmedju vas na moje pitanje odgovori; zašto ne? — Kako morate uvěk odgovarati? Glasno. — Zašto? — Kako još? — Polagano (ne bèrzo), jasno, razgovětno, i. t. d. Kako će onaj učenik odgovoriti, koji nije pazio? — Odgovarati je čin. Tko odgovara, taj čini, radi. Čin se može raznim načinom očitovati. — Kako idu dobra děca iz škole? Mati poslà svoje děte u štacun po robu, te mu rečè, da joj roba odmah treba; kako će děte ići? — Kako ide starac? — Zašto? — Kako se dakle može ići? — Ovim se načinom pretrese više priměrah; napokon se zaključi evo ovako: Dělovanje ili činenje može se pobliže opreděliti, i to rěčmi, koje odgovaraju na pitanja: gdě? kada? i kako?

Věžbe. Kako pěva slavulj? — Kada? Gdě? — Kako kukuriče pětao? — Kada? Gdě? — Kako zvoni zvono? i. t. d.

59. Věžba.

Razlog i poslědice, svèrha.

(Broj 40. u Početnici na strani 41).

Ako je tko bolestan, tako mora u sobi biti. Da bi se ti razbolio, što bi morao činiti? — Zašto nije Vladko u školi? — Recite: Vladko nije mogao izaći na polje; jer je bolestan. I Antun je bio bolestan; nu sada je opet zdrav. Lěčnik mu je jučer kazao: Ako bude sutra lěpo vreme, mo-

žeš ići u skolu. Zašto dakle nije Antun došao u školu? i. t. d. Zašto još bi mogao koji od vas kod kuće ostati? — Iz kojega razloga (radi česa) samo smiju děca iz škole izostati? i. t. d.

Ratar nemogaše orati, jer biaše odveć mokro ili preveć suho, jer mu tegleća marha obolì, jer morade u varoš ići, i. t. d. Učenik běše pokaran, jer nedogotovì svojih zadaćah, jer se na ulici zlo ponašaše, jer turaše svoje drugove i. t. d. — Za svako tvèrdenje moraju učenici više razlogah najti, a učitelj je samo k tomu ima věšto voditi. Istim načinom mora se govoriti i o svèrhi, koristi i porabi stvarih.

II. Odsěk.

Pisočitanje.

A. Predběžne věžbe u pisanju.

1. Věžba.

Upoznavanje sa razměrji prostora.

Ponajprije valja děcu sa izrazi desno, lěvo, napréd, natrag, gore, dole, nuz, prěko, i. t. d. dobro upoznati, a to može učitelj po prilici ovako učiniti:

Děčice! Pokažite mi ruku, kojom pri jelu žlicu dèržite! To je vaša desna ruka. (Naravno, da učitelj izpraviti mora, ako bi učenici krivo, to jest lěvu ruku pokazali). Recite svi na glas: To je moja desna ruka! Druga je ruka vaša lěva ruka. Dignite svoju lěvu ruku u vis! Recite: To je moja lěva ruka! Vi imate takodjer dva oka, jedno je desno, a drugo je lěvo oko. Stavite desnu ruku na desno oko! Lěvu ruku na lěvo oko! Desnu ruku na desno oko! Vi imate i dva uha. Stavite desnu ruku na desnu ušnicu! Desnu ruku na lěvo uho! Lěvu ruku na lěvi obraz! Lěvu ruku na desno rame! Uzmite desnom rukom svoju lěvu ruku! Stavite desnu ruku na klup! Lěvu! i. t. d. Tko sědi desno uza te? Lěvo? i. t. d. Svaka stvar ima desnu i lěvu stran. Stani ovdě pred ploču (tablu) i pokaži nam njezinu desnu stran! Lěvu! — Pokaži, koja je desna, a koja lěva stran ovoga ormara! — Koju sam stran ovoga stola latio? i. t. d. Pokažite desnom rukom na stěnu ove sobe, koja vam desno stoji! — Lěvom rukom na lěvu stěnu! Što je na desnoj stěni ovdě? — Na lěvoj? — Na ko-

joj strani je peć? Vrata? — i. t. d. Franjo, izadji van, stani ovako kao ja, pa mi pokaži pèrstom na stěnu, koja ti desno stoji! Šta vidiš sad na lěvoj strani? — Sad ti sve na drugoj strani stoji. To dolazi odtud, kako se okrenemo. (Učitelj neka napravi jednu piknju na tabli.) Što sam napravio? — (Tad neka napravi još jednu piknju nuz prijašnju.) Što sam opet napravio? — Stavi pèrst na desnu piknju! Na lěvu! Koje su vam stvari desno, kad idete iz učione u cèrkvu? — Koje lěvo? — Kad ti Perice iz doma u učionu ideš, čije kuće ti leže na lěvoj strani? —

Istim načinom neka učitelj govori i o ostalih položajih. Čim dalje bude postupao, tim mu bude širje polje, tim može o više stvarih govoriti. N. p. Dignite lěvu ruku gore! Pružite lěvu ruku naprěd! Stavite desnu ruku na rame onoga, koji uz vas desno sědi! — Latite se svoje pločice (tablice) desnom rukom gore! — Lěvom rukom dole! Koja je ovo stran ploče? — Koja kuća stoji nuz cèrkvu? Koji kip visi nad prozorom? i. t. d.

2. Věžba.

Risanje piknjah.

Učitelj mora najviše ua to gledati, da ploče učenikah pravo leže, i da učenici cělo tělo valjano dèrže. Od ovoga bo mnogo zavisi. Nesamo da je to glavni uvět lěpog i hitrog pisma, nego time se moćno podupira srětni razvitak slaboga dětinskoga těla. Zanemari li učitelj na ova paziti, već pri pèrvoj obuki u pisanju položit će temelj mnogim bolěstim, kao: gèrbi, zrakanju, kratkovidnosti i sipljivosti. Na što se děte priuči, od toga se rědko kad i to veoma težko odući; a to valja, da učitelj malenih dobro uvaži, i vazda pred očima ima. Neka dakle uvěk na to gleda, da učenici kod pisanja dèrže na podu oba i to cěla tabana (podplata), a ne da metju jednu nogu preko druge; neka

ih strogo na to pridèržaje, da sěde izpravno, i da im neleži nijedan lakat na klupi. Desna ruka mora kod pisanja samo na malom pèrstu počivati, a tri srědnja pèrsta lěve ruke moraju dèržati izpèrva pločicu a kasnije artiju. Istina je, da će to biti izpèrva za malenu děcu veoma mučan posao, tako izpravno dulje vrěmena sěditi, i da će učitelj čestje s pisanjem prestati morat. da se mali poslenici odmore; ali će se oni iz tihana na to priviknuti, da im neće težko pasti, i tako će se s vrěmenom priučiti na izpravno dèržanje těla. Uzalud bi bile rěči učiteljeve, ako bi on protivno činio, zato neka i on svaki put ono čini, što učenikom pokazivao bude, da se oni unj' ugledaju; jer priměri više hasne nego rěči. Pisaljku moraju učenici tako dèržati, da ju tiče vèrh palca, kažipèrsta i srednjeg pèrsta, i da im leži na korenu kažipèrsta, te pèrši na desno rame. Pločica ima koso ležati 15 do 20 stupnjah.

Učitelj napravi jednu piknju na tabli, několiko učenikah naprave to isto; zatim prave učenici na zapověd učiteljevu svojimi pisali jednu piknju na svoje pločice, i ponavljaju to višeput. Razuměva se po sebi, da učenici nesmiju niti jako pritiskivati, niti pisalom vèrtěti. Učitelj napravi dvě piknje u vodoravnom položaju, i priměrenoj daljini. Koja je od njih desno? A koja lěvo? Učenici čine to isto i na svojih pločicah izpèrva po volji, a poslě na opreděljena znaměnja. Zatim dvě piknje jednu od druge bolje raztavljenu. Više piknjah jednako udaljenih od lěva na desno. — Dvě piknje ověsno jednu nad drugom. — Više piknjah ověsno jednu pod drugom. — i.t.d. Učitelj radi sve pred učenici, a oni za njim; izpèrva po volji, a poslě po taktu. Baš i proste likove mogu slagati. N. p.

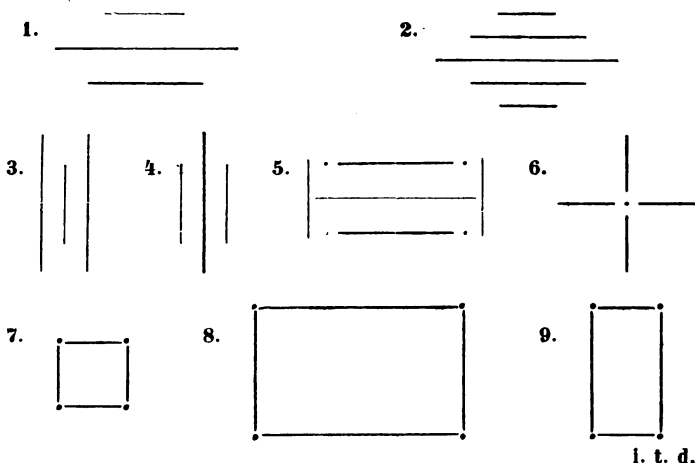
. . | : : | ⁚ . . | ⁘ | ⁙ . . . . i.t.d.

3. Věžba.

Ověsne i vodoravne cèrte.

Učitelj mora najprije pokazati, kako postaje potez ili cèrta, t. j. kako se ima s kredom u ruci po ploči polagano vući. To učitelj pokaže na velikoj ploči, a učenici pokušaju to isto na svojih malih lapornih tablicah. U tu svèrhu napravi učitelj jednu vodoravnu cèrtu, i uputi učenike, da se ista upravo vuče s lěva na desno, i da je istog směra sgornjim i doljnjim krajem ploče. Da učenici ovaj směr bolje razumiju, neka im ga učitelj vodom predoči, i kada ga učenici dobro pojme, tad istom neka im ime kaže. Učenici neka ovaj směr pokažu najprije rukom u zraku, pa zatim neka na svojih pločicah naprave više takovih vodoravnih cèrtah i to iz početka sasvim kratkih, a kasnije sve duljih. I ovdě mora učitelj izpèrva dati začetnu i dočetnu piknju, a poslě moraju učenici na opreděljena znamenja začimati i dočimati. Učitelj neka nezaboravi. da děca takove cèrte prave sad s lěva desno, sad s desna lěvo, sad kratje, sad dulje, pa najposlě tako duge, kako im je ploča. Zatim se moraju praviti dvě vodoravne cèrte jedna pod drugom, i mogu biti ili jednako duge, ili jedna dulja, druga kratja; jednako udaljene, ili nejednako udaljene; napokon se věžbaju učenici u tom, da prave više takovih cèrtah, koje su jednako ili nejednako udaljene, i koje su od jednake ili nejednake dužine. Tad jim kaže učitelj, da su te cèrte uzporedne. Na isti način upozna učitelj svoje učenike sa ověsnimi cèrtami, upotrebivši tu kalamir ili drugi kakov otežki predmet, što o kakov jaki konac oběsi. Iste cèrte leže uzporedno s desnom i lěvom stranom ploče. Věžbe u pravljenju ove vèrsti cèrtah jesu iste kao i kod vodoravnih cèrtah. Kada su se učenici već naučili praviti obe vèrste cèrtah, tad se mogu na tihom s pravljenjem takovih zabavljati, a učitelj mora se tad starijim učenikom obratiti, te se s njimi zabavljati. (To valja

osobito za seoske učitelje, koji imadu po više razredah u jednoj sobi). Na tihom se dade evo ovako zabavljati:

i. t. d.

4. Vėžba.

Kose cèrte.

Učitelj napravi na tabli takove cèrte, koje nisu niti ovėsne niti vodoravne; to su kose cèrte. Ove se prave ozdol s lėva gore na desno. Učenici stave svoju desnu ruku na lėvu stran pèrsah, i ganu njom na zapovėd učiteljevu gore na desno. Isto tako kušaju isti smėr svojimi pisali po tabli, izpèrva po volji, a kasnije po taktu. Učitelj rekne: „Pisalo u ruku! Začmite lėvo! Gore desno (vucite!)!" Ovdė se ima položaj potezah tankih već kod pravoga pisanja u obzir uzeti. — Tad se prave potezi s desna gore k lėvu dole, koji već moraju ležati kao obično debeli potezi pravoga pisanja. Zatim se vėžbaju učenici u pravljenju kosih potezah s lėva gore na desno dole, a napokon s desna dole na lėvo gore.

Prigodom ovom može kazati učitelj učenikom, da se ovi potezi mogu praviti tanko i debelo, i da se takodjer

zovu tanki i debeli potezi. Vucite tanke poteze s lěva desno vodoravno! S lěva desno gore! Debele odozgor dole ověsno! S desna odozgor lěvo dole! Više tankih potezah uzporedno neopredèljenoga směra! i. t. d.

5. Věžba.

Kuti.

Učitelj neka napravi na tabli jednu ověsnu cèrtu i neka uz nju stavi odmah desno jednu vodoravnu. Kažite, što sam napravio! — Recite: Svezali ste jednu vodoravnu cèrtu s jednom ověsnom! — Pokušajte to rukom u zraku! Ruku gore! Dole! Desno! Uzmite pisalo u ruku! Začmite gore! Dole, Desno! Ovo opetuju učenici 5 do 10 put; učitelj pregleda, da li su učenici sve cèrte pravo vukil. Koji nisu dobro napravili, moraju to na novo praviti. — Sad se slažu ovake cèrte na razni načni. Ověsne dole, vodoravne na lěvo. Vodoravne na desno, ověsne dole. Ověsne gore vodoravne na lěvo. i. t. d. Na isti način slažu se i kose cèrte s ověsnimi i vodoravnimi; n. p.

Iz početka mogu ove cèrte, kako se učitelju svidělo bude, duge biti, nu ipak moraju se učenici malo po malo priučavati, da je sve kratje prave. Za zabavu na tihom mogu učenici sa školske ploče ili sa stěnne table slične likove risati, a gděkojim se može i dozvoliti, da sami takove izume i slože.

6. Věžba.

Zavijena cèrta.

Svèrha ove věžbe nemože biti ina, no usposobljenje učenikah za pravljenje onih pismenah, koja se stranom ili

posve prave iz ovakovih cèrtah; osim toga věžba ova služi tomu da se oko i ruka u obće věžba, likove, koji iz zavinjenih cèrtah postaju, oštrije i opreděljenije shvatjati i izpravnije predstavljati (praviti).

Ovdě može učitelj ovako postupati.

Učitelj: Děco! budući da ste do sada tako marljivi bili, zato ću vam danas opet něšto novoga pokazati. Vidite, evo ja napravih dvě piknje. (Učitelj napravi dvě piknje kredom na tabli, i to jednu pod drugom ověsno). — Kako stoje ove piknje? — (Učitelj ih sveže sada cèrtom). — Kakova je cèrta ovo?

Učenik: To je ověsna cèrta.

Učitelj: Evo ja napravih opet dvě piknje. Kako stoje ove? Stoje li pred ili za ovom cèrtom?

Učenik: One stoje pred cèrtom.

Učitelj: Pazite dobro, što ću učiniti s ovimi dvěmi piknjami! (On ih poput lúka spoji evo ovako):

Vidite děco, evo sada imamo takodjer jednu cèrtu, ali ova nije pravna cèrta, nego je zavinjena. Šta sam sada napravio? —

Učenik: Vi ste napravili zavinjenu cèrtu.

Učitelj: Koliko cèrtah stoji sad na tabli?

Učenik: Dvě cèrte stoje sad na tabli.

Učitelj: Kakove su to cèrte?

Učenik: Jedna je pravna, druga je zavinjena.

Učitelj: Evo opet ja napravih dvě piknje; gdě stoje iste, pred ili za ověsnom cèrtom?

Učenik: One stoje za ověsnom cèrtom.

Učitelj: Ja ću i ove dvě piknje medjusobno spojiti. (Učitelj to čini na ovaj način):

Kakova je sada cèrta postala?

Učenik: Sada je postala opet zavinjena cèrta.

Učitelj: Koliko je sada zavinjenih cèrtah na tabli?

Učenik: Sad su na tabli dvě zavinjene cèrte.

Učitelj: Jesu li obe ove cèrte sa svim si jednake? — Kakovu razliku opazujete medju njimi? — Ja ću vam ih još jedanput napraviti, motrite dobro, da vidite, kako ja to činim! Gdě počimam?

Učenik: Gore.

Učitelj: Kamo idem s rukom?

Učenik: Lěvo.

Učitelj: A sad?

Učenik: Opet desno.

Učitelj: Cèrta ova je lěvo-desno zavinjena. Buduć da ovdě moradosmo najprije lěvo ići, zato ćemo ovu cèrtu nazvati **lěvo-zavinjenom cèrtom.** Kakova je dakle ovo cèrta? —

Učenik: To je **lěvo-zavinjena** cèrta.

Učitelj: A ova druga? Kako moram ovdě rukom najprije ići?

Učenik: Desno morate najprije ići.

Učitelj: Kako možemo nazvati ovu cèrtu?

Učenik: Ovu cèrtu možemo nazvati **desno-zavinjenom.**

Učitelj: Pravo imate draga děco. Recite sad u jedan glas: „**Lěvo-zavinjena cèrta.**" — „**Desno-zavinjena cèrta.**" — Pokušajte sada sami ovakove cèrte praviti! Najprije si morate piknje načiniti. Gdě ćete začeti, a gdě ćete dočeti? Dakle: „**gore piknja!**" — „**Dole ověsno piknja!**" Napravite još u srědini jednu piknju na

onoj strani, na koju ćete cèrtu vući! Naime evo ovako:

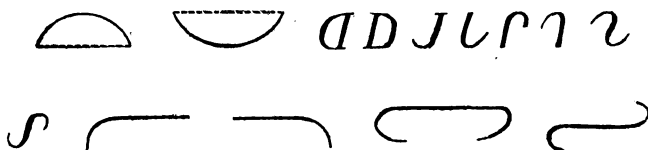
Dok ja izbrojim: „jedan — dva — tri!" morate vi cèrtu dogotoviti. Dakle pazite:

„Gore piknju!"
„Dole ověsno piknju!"
„Lěvo u srědini piknju!"
„Začmite gore!"
„Jedan — dva — tri!"
(Ovo se višeput ponoviti mora.)
„Gore piknju!"
„Dole ověsno piknju!"
„Desno u srědini piknju!"
„Začmite gore!"
Jedan — dva — tri!"

Učitelj: Kakova je to cèrta?
Učenik: To je desno zavinjena cèrta.

Na isti način postupa učitelj i kod slědećih cèrtah:

gore zavinjena cèrta; dole zavinjena cèrta; dugoljasto oblo; široko oblo; i prelazi tad na spajanje pravnih i zavinjenih cèrtah, naime:

i. t. d.

7. Věžba.

Tanki i debeli potezi medju porednicami.

Kad učitelj do ove věžbe dodje, onda mora laporne tablice učenikah s cèrtami onako providiti, kako se to može viděti na običnih pisankah. Ove se cèrte na tablicah mogu na razni način načiniti; nu ponajbolje će biti, takove čavljom u ploču zadèrti, pa se neće opetovanim cèrtanjem vrěme uzalud trošiti. Učenici se sad věžbaju u pravljenju tankih potezah medju porednicami u jednakoj udaljenosti. Ležati mogu takovi medju 30 i 40°. (Da děča neće ove stupnje razumèti, to je poznato; zato će im morati učitelj samo po jedan tanki potez na njihovih tablicah napraviti, i tad će ona lasno položaj istih pogoditi moći). Svi učenici rade ujedno, a to će samo moguće biti srědstvom taktiranja od strane učiteljeve. Izza ove věžbe věžbaju se učenici i u debelih potezih. Ovi leže 45 do 50°. Zatim se spajaju tanki i debeli potezi. Evo priměrah za ove věžbe:

Tanki potezi.

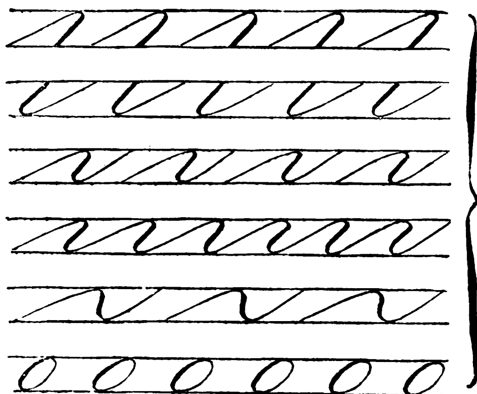

Debeli potezi.

Tanki i debeli potez spojen.

Debeli i tanki potez spojen.

Tanki, debeli i tanki potez.

Višestrano spajanje.

Věžbe u zavinjenih potezih.

Mnogi nedèrže puno do ovih predběžnih věžbah, i zato ih često zanemaruju, no one imaju veoma velik upliv na uspěh buduće prave obuke upisanju, i zato ih valja dobro uvažiti. Istina je, da će biti děca iz početka veoma nespretna kod ovih věžbah, ali to nesmije učitelja ni najmanje uznemiriti; njegova uztèrpljivost mora se baš ovdě bělodano pokazati. Nemože biti sve dobro na pèrvi mah, zato mora učitelj iz početka biti zadovoljan i s osrednjim naprědkom svojih učenikah, i podbadat jih rěčju i činom na bolji naprědak, pa će malo po malo sve postići. Buduć da pèrve věžbe u pisanju rědko kad traju preko pol ure, zato će biti učenikom ova obuka dosta zanimiva, ako ju bude učitelj živahno poděljivao i učenikom davao takt.

B. Predběžne věžbe za uho i govorila.

Premda več spojene nazorne věžbe i věžbe u govorenju prokèrčuju put obuki u čitanju, i premda se mogu obično oni učenici najbèrže čitati naučiti, koji znadu hitro i razložno govoriti: ipak je sada neobhodno od potrebe, da se děca upoznadu sa stranami govora i življi rěčih t. j. s pojedinimi glasovi, da se je nauče kao pojedinosti valjano

shvatiti i razlučiti. Da li imaju učenici sve glasove prije spoznati, nego što im se predoče njihovi znakovi t. j. pismena, ili da li se imaju učenici najprije samo s glasicami upoznati, ili da li moraju odmah slěditi pismena čim shvate děca pèrvi glas, to su takova pitanja, koja nisu do sada valjano rěšena, i do kojih rěšenja nije nam ni malo stalo. Ista će svaki učitelj najbolje rěšiti, ako vladajuće okolnosti valjano uvaži. Ako se nemože i nesmije obučavati dète o bistvu govornih glasovah, o tom ipak učitelj mora biti dovoljno uputjen, stranom zato, da dětetu, koje nezna glasa izgovoriti, polag mogućnosti odmah pomogne, stranom pako radi toga, da stvar valjano shvati.

Tko se želi potanje ubavěstiti o ustrojstvu i kakvoći govorilah, tomu preporučamo slědeća děla: Müller: Über die Compensation der physischen Kräfte am menschlichen Stimmorgane; Liscovius: Phisiologie der menschlichen Stimme; zatim děla o tom spisana od Oliviera, Grassmann-a, Otto-a, Schulz-a, Peters-a, i. m. d.

Sdruženim dělovanjem glasa i govorilah tvore se čestice rěčih; glas nije ino, nego zrak, koji iz plućah dolazi, te se pri svom prolazu kroz jabučicu (Kehlkopf) srědstvom gèrkljanskih vezah štrepeć giblje; govorila se pako stavljaju glasu na put, prěče mu prolaz kroz ustnu šupljinu, i měnjaju ga na oprědeljeni način tim, što se ili otvaraju, ili zatvaraju, ili što se stišću. Projde li glas kroz više ili manje otvorenu ustnu šupljinu bez da bi ga što drugo prěčilo, tako postaju glasice (Selbstlaute); prěče li prolaz glasa kroz ustnu šupljinu gèrlo, jezik i ustne, tako postaju suglasice (Mitlaute). Najčistija i najpunija glasica je *a*; sa postupnim stiskanjem prědnjih ustnih stranah postaje *o* i *u*, a tim što se zadnji děli ustah suzivaju, biva *e* i *i*. — *I* izgovaraju děca izpèrva podosta težko, a to zato, jer se pri izgovaranju ove glasice jezik kao korito slaže, kojeg se oba kraja ustnoga neba tiču.

Suglasice se děle polag govorilah, koja kod njihova izgovaranja najviše suděluju. Mi razlikujemo slědeće vèrsti suglasicah:

1. ustne: *m*, *b*, *p*, *v*, *f*;
2. jezične:
   a) tvèrde: *l*, *n*, *r*;
   b) mehke: *lj*, *nj*;
3. Zubne:
   a) tvèrde: *d*, *t*;
   b) mehke: *dj*, *tj*;
4. Žuboreće:
   a) těsne: *z*, *s*, *c*;
   b) razširene: *ž*, *š*, *č*, *ć*;
5. Gèrlačke: *g*, *h*, *j*, *k*,

Někoje su si suglasice, kao n. p. *b* i *p*, *d* i *t*, *g* i *k* mal ne sasvim slične, i to radi toga, što se proizvadjaju mal ne istim načinom, samo da kod izgovaranja někojih tako zvanih mehkih moramo se manje siliti, i něšto dulje naša govorila onako zadèržati, kako smo ih stavili, kad smo stali takove proizvadjati; a kod inih t. j. tvèrdih moramo naša govorila bolje napreći i proizvadjanjem naprěčac prestati.

b' i *p'* postaju, ako se ustne i nos stisnu, a ostala govorila ništa neděluju. S njimi su dosta srodni *m'* i *v'*; *d'* i *t'*, tvore se stisnutim nosom i upiranjem prědnje strane jezika blizu zubih u ustno nebo; *n'* im je srodan u tvorenju.

Pri *g'* i *k'* mora se zadnja stran jezika na zadnju stran ustnoga neba tako pritisnuti, da se nebna i nosna šupljina zatvori.

m' postaje, ako se usne pri otvorenom nosu isto onako stisnu, kao kod *b'* i *p'*;

n' ako se pri otvorenom nosu nebo isto tako vèrhom jezika zaklopi, kao i kod *d'* i *t'*;

'f se tvori, ako se obrub doluje ustne gornjim sěkutićem tako pritisne, da iz ustne šupljine zrak samo někim

naporom krozanj' projti more; prisloni li se na isti način dolnja usna, tako biva *v'*

Kada se *'l* tvori, tad moramo obrub jezika na sve strane uz ustno nebo tako pritisnuti, da zrak samo sa stranah izběći može.

's postaje, ako zube samo malo razstavimo, i tad se vèrhom jezika prědnjoj strani ustnog neba približimo;

š' ako kod istog položaja prědnju stranu jezika više razplošnjimo i hèrbat njegov od srědnjega děla ustnoga neba natrag povučemo. Zato i sva ona děca suslaju, koja pri tvorenju ovog suglasnika jezik preveć napèrvo pruže.

Kad se *c'* tvori, onda se usne isto tako, kao i kod *s'* otvore, a vèrhom jezika se ustno nebo pri zubih dira;

Kod *ć'* se jezik natrag povuče i zato prědnja njegova strana razširi, a kod *č'* se pako někim naporom uz prědnju stranu ustnoga neba pritisne;

dj' i *tj'* srodni su suglasniku *ć'*;

'r se tvori jezikom, ako se vèrh njegov něšto u vis podignut sa svim prost dèrži, a njegov hèrbat k-ustnom nebu tako približi, da zrak izmedju jezika i ustnoga neba vèrh jezika uzštrepi;

h' je dah otvorenimi usnami proizveden; *h* stoji u onom razměrju naprama glasici a, kao što *j* ka glasici *i*; samo što se kod prelaza od glasice *a* na suglasicu *h* ustna šupljina širi, dočim se kod prelaza sa glasice *i* na suglasicu *j* ista stišće.

1. Věžba.

Razlaganje stavakah u pojedine rěči, i rěčih u slovke.

Děte običaje stavak kao izraz misli, dakle kao něšto cěla, shvatiti. Sad je vrěme, da se uči svaki stavak u rěči, iz kojih je postao, razložiti. Izpèrva se učitelj neće upuštati u razglabanje pojma „rěč", nego će odmah na stvar

preći, i to tim, što kratke stavke polagano i razgovětno izgovara, te pojedine rěči ili gibanjem ruke ili potezi na tabli naznači.

Děca govore to isto za njim s obzirom na stanke, označuju ma kojim ručnim znaměnjem ili potezi na svojih tablicah svaki postojak, i napokon ih izbroje. Dobro će biti, ako učitelj izpèrva samo jednoslovčane rěči za věžbe upotrebi, nu tim nevelimo, da se višeslovčane rěči sasvim izostave, buduć da one učenikom ni najmanje smetati neće, samo ako ih učitelj dobro izgovarao bude. Na isti način obavlja se razlaganje rěčih u slovke. Bez da bi se i ovdě učitelj upuštao u potanko razglabanje o tom „što je slovka", neka samo izgovara više jedno- i višeslovčanih rěčih, n. p. pèrst, sestra, vezati, zdrav, zdravlje, zdravstvovati, i. t. d. i neka učenike pozorne učini na raznost, koja se opažava u izgovaranju. Lahko će zaista učenici opaziti, da se někoje rěči izgovaraju na jedanput, jednim otvorom ustah, druge pako na dva-, tri-, ili višeput, t. j. da se usta pri izgovaranju takovih, dva-, tri-, ili višeput otvoriti moraju. Da učenici još bolje opaze, može učitelj n. p. gibanjem ruke, ili tihim kucanjem po stolu ili potezi na tabli svaki otvor ustah naznačiti. Učitelj i učenici izbrajaju izměnce slovke. Marljive i često opetovane věžbe probudjuju i jače čuvstvo govorenja; a to baš i želimo ovdě postići.

2. Věžba.

Poznavanje glasicah.

Uho je stroj ili orudje za shvatjivanje glasa. Najvěrniji pomoćnik još neuvěžbana uha je oko; zato neka nijedan učitelj nepropusti, učenike tamo dovesti, da mu svom pozornostju na usta gledaju, kad glasove tvori. Osim toga mora se shodnimi slikami služiti, da učenici sětjajuć se takovih odmah se i glasa sěte.

(Učitelj pokaže arak artije). Što je ovo? — Recite: To je arak artije. Koja je predzadnja rěč u ovom stavku? — Koliko slovakah ima rěč *arak*? — Koja je pèrva slovka? — Kažider ti Petre još jedanput pèrvu slovku! — Ti Pavle! Svi! Učitelj pokaže sliku od aždaje (pozoja). Što je ovo? — Koliko ste rěčih kazali? — Koja je zadnja rěč? — Kažite još jedanput, ali sasvim lagano! — Još jedanput, samo više zatežite! Prije, nego što bi děca *ž'* dometnuti mogla, vikne učitelj: Prestanite! — Što ste sada izgovorili? Pamtite: Što ste sada izgovorili, to je *glas*. Glas *a* čuje se u govoru veoma često. Ovdě vidite naslikanu aždaju. Vi ste već višeput čuli děte plakati. Kako plače děte? — „*a—a—a*!" — Kad molimo „Otče naš", kojom ga rěčju zaključimo? — Koji glas čujete u početku rěči „Amen"? Koj je dio rěči ovaj *a*? — Mnoge děvojčice imaju ime (zovu se) *Ana*; koj, glas čujete na početku ove rěči? — Što čujete na kraju? Koliko putah dakle čujete u ovaj rěči glas *a*? — Gdě? — Recite: Angjeli su čisti duhovi. — U kojoj izmedju ovih rěčih čujete glas *a*? — Gdě dolazi *a* u rěči, „angjeli"? — Tko izmedju vas znade kazati několiko rěčih, koje s glasom *a* začimaju? — Adam, ardov, 'am, i. t. d. Recite: Mati je kod kuće. — U kojoj rěči čujete glas *a*? — Je li na početku, ili na kraju slovke glas *a*? — Recite: Noćom je *mrak*! U kojoj rěči čujete *a*? — Ovdě niti je *a* na početku niti na kraju, nego tako rekuć u srědini. Kažite sada rěčih, u kojih ima glas *a* bilo gdě mu drago! — Krava, trava, mrav, mama, tovar, kvar, arap, dlan, panj, vlas, klas, kralj, car, gavran, smrad, grad, pravac, tat, i. t. d.

Daljne gradivo:

za *e*: Evangjelje, egede (u sliki), meketanje koze „*e- e—e*!" za prispodabljanje s naravskim glasom; a za uporabu: Eva, evo, tele, selo, pero, rame, more, iver, vime, sestra, verige, večer, šaren, neven, jelen, i. t. d.

za *i*: iver, igla (u sliki), vikanje kočijaša na konje, kada ih potěra „*i—i—i*!" za prispodabljanje s naravskim

glasom, a za uporabu: Ivo, Ilija, iglenica, iti, spavati, pisati, piti, primiti, kvasiti, pastir, Isukèrst, križ, kriv, i. t. d.

za *o*: obèrva, obruč (u sliki), zvanje ili pěvanje pěsmice o Kraljeviću Marku, ili kad kočijaš hoće konje sustaviti „*o—o—o*!" za prispodabljanje s naravskim glasom, a za uporabu: oblok, obuća, obuka; ožujak, kotao, korito, sito, staklo, proso, govedo, sěno, brod, probosti, tělo, grom, slon, obraz, i. t. d.

za *u*: uho, ura (u sliki), kad děca koga plaše, tad viču „*u—u—u*!". Uporaba: učenik, usta, usne, ubog, kruh, tèrbuh, tup, tunja, prut, očuh, vruć, muha, hasura, kukuruz, paun, kuna, i. t. d.

Da si děca naučene glase još bolje zapamte i da ih dobro razlučiti uzmognu, valja da ih učitelj u tom dobro uvěžbava, a to će ponajprije tim postići, ako nov glas sa starim prispodabljajuć uzporedi; n. p. oblak — oblok, rediti —raditi, stojati—stajati, red—rad—rod, kroj—kraj, vuna—vene—vino, zvuk—zvek, krov—kriv, sova—suva, i. t. d.

3. Věžba.

Glasice *è* i *ě*.

Kod ovih glasicah ima učitelj najviše na to paziti, da se ih učenici čim je moguće čistije izgovarati nauče, a to nesamo radi miloglasja u izgovaranju već i radi pravopisa.

Rěči:

za *è*: pèrst, kèrst, vèrt, vèrst, mèrs, mèrziti, dèrvo, dèrmati, bèrdo, pèrsa, kèrtica, i. t. d.

za *ě*: děl, svět, věra, pěvati, měsec, věrovati, měriti, zapověd, děte, lěp, pěsma, i. t, d.

za prispodabljanje: svět—svet, selo—sělo, jělo—Jelo i. t. d.

4. Věžba.

Kosnujući glasovi: *'r 'm 'n 'l.*

N.! što pravi tvoja mati od kisela mlěka? Recite svi: Moja mati pravi od kisela mlěka sir. Koja je u ovom stavku zadnja rěč? — Govorite tu rěč „sir" tako dugo, dok ja 1, 2, 3, 4, nabrojim! Još jedanput, kako ja reknem 2, a vi morate „si" dogotoviti! Govorite „si" sasvim tiho, a ostalo što možete glasnije, i to tako dugo, dok ja do 4 nabrojim! Tako, sad ste naučili opet jedan novi glas, samo što se ovaj tako jasno nečuje kao priašnji. Daj ga ti N. još jedanput reci! — Ti Vladimire! — Izrecite ga svi! — Što svinje u šumi rado jedu? — Koji glas čujete na kraju rěči „žir?" — Kako se zove ovo visoko dèrvo pred N. kućom? (bor). Na kom městu stoji *'r* u rěči ovoj? — Tko ide u učionu? — Mi idemo u učionu. Koja je u ovom stavku pèrva rěč? — Pokušajte rěči „mi" dodati glas *'r*! Gdě mora osobito mir biti? Tako: *vi*, *ja*, *da*, i. t. d. Tko mi zna několiko jednoslovčanih rěčih kazati, kojim je na kraju *'r*? — „Car, cer, lěr, var, žar, kar, kvar, tvor, stvor, stvar," i. t. d. Tko mi zna kazati dvoslovčanih rěčih, koje na kraju imaju *'r*? — Pekar, stolar, oštar, dabar, dobar, obzor, obzir, nemir, šešir, hambar, kožar, i. t. d. Što čini svinja, kad na polje dodje? — Kojim glasom začima rěč „rie"? — Što imate na glavi, da možete čuti? — Stavite pred rěč „uho" glas *'r*! — Čem je ruho?

Tražite rěčih, koje sa *'r* začimaju! — „Rěč, ruka, rukavica, rotkva, riba, roj, ružno, rešeto, rod, red, Rim, rezati," i. t. d. Okretnijim učenikom može se dati, da traže i takove rěči, koje *'r* i u srědini imaju; n. p. pero, peraja, prost, pèrst, vrěme, varati, i. t. d. dočim su ga najprije gore navedenim načinom iz několiko takovih rěčih pomoćju učitelja pronašli.

Tako se isto postupa i sa *'m 'n* i *'l*.

Evo i rěčih za iste:

za *'m*: 'am, grom. lom, som, dim, dom, rom, sam, šum, drum; mast, miš, most, moć, muž, mèrk; mlad, mlak, mir, maz; ječam, imam, hodim, pojam, zajam; majka, mlěko, miris, mudar, mlinar, motka, motika; ore—more, orati—morati, latilac—mlatilac, raz—mraz, rak—mrak; lomača, drěmati, imamo, primiti, i. t. d.

za *'n*: dan, dlan, san, lan, ban, čin, čun, pun, van, kljun, hren, lěn; noć, na, nos, nož, něm, ništ, nov; Ivan, krupan, blatan, kamen, zlatan, kesten, jelen, puran, paun, plěsan, jablan; noga, novac, nokat, Nikola, nitko, Němac, nemoć, namira, nalog; oj—noj, iz—niz, uz—nuz, itko—nitko, ov—nov; konoplja, vuna, unuk, žena, vino, sěnica; i, t. d.

za 'l: sol, vol, dol, spol, jal, žal; led, lěn, lud, lan, lat, laž, lěp, lěr, lěk, lěs, lim; sokol, Bartol, ohol, bivol, sumbul; lipa, lěkar, lemun, lěto, leća, liko, linjak, ļala, ludjak, lupa, loza; ugar—lugar, imovina—limovina; helda, jela, molitva, polovica, krilo, pelin, i. t. d.

Za savèršenije razlikovanje ovih glasovah evo i několiko rěčih: poli—pori, mama—mana, most—rast, nadno—ladno, mučiti—lučiti, širiti—siliti, i. t. d.

Sad se mogu upotrebiti raznovèrstne věžbe koje razlagajućim (analitičkim) a koje i slagajućim (sintetičkim) načinom, . ove će doista biti za učenike nesamo poučne no i ugodne. N. p. Iz kojih glasovah sastoji rěč „lan"? — Koji je pèrvi? drugi? tretji glas? — Zaměnite *a* s *ě*! Tko je lěn? — Smijete li vi biti lěni? — Ja ću vam několiko glasovah kazati, a vi ih složite u jednu rěč! *'L—o—'m*? *'R—o—'m*? Tko može biti rom? i. t. d.

Gradivo: ral, lěr, mil, lim; rano, mama, měri, rame, ino, něm, mora, rana, i. t. d. *).

---

*) Najprobitačnije je suglasice (izim *b, d* i *v*) izpèrva na kraju rěčih tražiti, budué da se ovdě najbolje čuju.

5. Věžba.

Glasovi: *ś, ś, ź, ź, f, v.*

Postupanje kao i kod 4. věžbe.

Rěči za uporabu:

za *'š*: miš, vaš, naš, baš, šaš; šest, šilj, šar, šik, šav; kokoš, filjdiš, kulaš, medjaš, orlaš, oriaš, periš; šaren, šuma, šipak, ševa, šaka, šala, šubara; eva—ševa, kolarica—školarica, kèrt—škèrt, trepati—štrepati, um—šum; měšati, šuša, šuškati, peruška, kruška, kiša, više; i. t. d.

za *'s*: pas, běs, bos, brus, bus, kos, čas, fes, kas, lěs, nos, vis; san, sag, sam, sa, sad, sěd, sav, sol, svak, slak, sok; miris, udes, pojas, opis, ures; samac, sěme, sěno, sitno, sito, srebro, susěd, sumrak, suražica; ova—sova, pati—spati, pas—spas, rabljiv—srabljiv, rebro—srebro, tališ—stališ, uho—suho, ulica—sulica; nositi, kositi, prositi, kosa, proso, prase; i. t. d.

za *z'*: maz, mraz, voz, vez, rěz, niz, nuz, gmiz, kroz; zec, zub, zob, zet, zuk, zid, zor; grimiz, porez, natez, pomaz, kavez, gavez, oroz, provoz, prelaz, ulaz; zèrno, zima, zelen, zidar, Zagreb, zajam, začin; rak—zrak, ornica—zornica, noj—znoj, vuk—zvuk; paziti, plaziti, voziti, mazati, mazga, bazga, mozag; i. t. d.

za *ž'*: nož, puž, raž, muž, jež, laž; žar, žal, žest, žir, žuč, žulj, žig, živ, žut, žuk; ribež, bludež, mladež, lupež, metež, kèrpež; žalost, žerav, žena, žèrvanj, žica, žila, živac, žohar; Ivo—živo, Ivina—živina, Ivica—živica; požar, koža, može, božur; i. t. d.

za *'f*: rěf, grof; funt, fes, fin; gjergjef, šaraf; filjdiš, fitilj, frula, fišek; ura—fura, Rus—frus, alat—falat; kafa, sofia, ufanje, ošafa; i. t. d.

za *v'*: lav, mrav, zdrav, lov, gnjev, kriv; vir, vol, vi, vèrt, vèrst, vonj, věk, vèrč, vèrh; okov, akov, lagav, vidiv,

smutljiv, čadjav; velik, voda, vèrba, vrebac, voćka, vuna, vino, višnja; Una—vuna, oće—voće, rana—vrana, rat—vrat; pověst, zapověd, iver, rovaš, ovamo, vriska, kvar. i. t. d.

Gradivo za razlaganje i slaganje: rif, nož, mir—Rim, ris—sir, raž—žar, sol, vas—sav, lim—mil, rob—bor, žurim, velim, šira, sěme, žurno, fino, i. t. d.

Zanimiva će biti za učenike i ta věžba, pri kojoj učitelj kratke i lahke stavke tako izgovara, da učenici zadnju rěč tim dogotove, što mu dometnu po jedan ad već naučěnih glasovah. N. p. Iz dimnjaka ide di-m. Od kisela mlěka pravi se si—r. Svinje rado jědu ži—r. Koze ližu rado so-l. U plug se obično preže vo-l. Noćom čuva kuću pa-s. On mi je bio na kèrstu ku-m. Moj je otac zdra-v. — Takodjer se mogu k tomu uzeti stavci u lahkih slogovih. N. p. Gdě sveudilj pase krava, tam velika nije tr-ava. Pusti mlěku dugo mi-r, pak ćeš dobit' od njeg' si-r.

6. Věžba.

Začetnice i dočetnice.

Děco vi već znadete dosta glasovah. Dederte mi svi ukupno recite glas *a*, ali samo razgovětno! Tako i glas *'f*! Izgovorite, glas *'f* još glasnije, tako glasno kao *a*! Dakle to nemožete; glas *'f* nemože se tako glasno izreći kao glas *a*. — Izgovorite sasvim glasno *e*! A sada glas *'s* isto tako! Dakle ni to nemožete. Někoje glasove možemo izreći sasvim glasno i razgovětno, a někojih nemožemo. Kažite mi sve glasove, koji se glasno izreći mogu. Buduć da se ovi glasovi sasvim glasno izreći mogu, zato se zovu glasice. Koji su glasi anda glasice? Zašto se zovu tako? Ostali se glasi samo onda glasno izreći mogu, kad se s kojom glasicom skupa izgovore; zato ćemo je suglasicami nazvati. Koje suglasice već poznate? Složite suglasicu *'l* s glasicom *a*! *'r* s *o*, *ž'* s *i*! Izrecite za svakom suglasicom,

koju poznate, glasicu *e*! *Le, me, ne, re, še, se, ze, že, fe, ve.* Stavite sada *e* naprěd! — *El, em, en, er,* i. t. d. Spojite ih s *a*, i stavite suglasicu naprěd! — *La, ma, na,* i. t. d.

Iz kojih je glasovah složena rěč „vi"? Kako je glas *v'*? — Izgovara li se pred ili za glasicom? — Razložite rěč „mi" u glase! Gdě ovdě stoji suglasica *'m*? — Suglasica se može pred glasicom izgovoriti. Iz kojih glasovah sastoji rěč „uz"? Izgovara li se i ovdě suglasica pred glasicom? — Kako bi se onda izreći moralo, kad bi stajala suglasica pred glasicom? Razložite rěč „iz"! Gdě stoji ovdě suglasica? — Suglasice mogu biti i *za* glasicom. Kada stoji suglasica pred glasicom, onda se zove začetnica, jer se s njom rěč začima. Koja je začetnica u rěči „siv"? — Zašto? U „laž"? i.t.d. Suglasice, koje se za glasicami izgovaraju, jesu dočetnice, jer se njimi rěč dočima (zaključuje). Koja je dakle dočetnica u rěči „mir"? — U „rov"? i. t. d. Glasica u srědini medju začetnicom i dočetnicom zove se osrědnica. Razložite slědeće rěči u njihove glase, i služite se pri tom izrazi „začetnica, dočetnica, osrědnica": *sin, san, nas, raž, lav, on, ral,* i. t. d. Pridajte slědećim glasom shodne dočetnice, da rěčmi postanu: *lě-, lě-, la-, ri-,* i. t. d. Prilagodite slědećim slovkam po jednu začetnicu, da rěčmi postanu: *-ar, -ir, -ěm, -av,*! i. t. d. Umetnite medju *'m* i *'r* shodnu osrědnicu! — U razglabanje o sastavljenih začetnicah i dočetnicah nesmijemo se sada upuštati; to valja ostaviti za kasnije věžbe.

7. Věžba.

Ostali glasovi.

Kod tako zvanih udarajućih glasovah neobhodno je od potrebe, da je sa *e* na tihom spojimo, ako želimo, da ih možemo pojedince dosta razgovětno izreći, inače će učenici pri izgovaranju takovih nepristojno lice kretati. Samo se *e* nesmije više čuti kao suglasice.

Jeste li već višekrat čuli rěč „od"? — Znate li ovu rěč „od" u njezine glase razložiti? — Pokušaj der ti Marice! — Ivica se dèrži rukom za pèrsa, prehladio se je, pa ga sad tamo něšto bode; što ćuti? — Recite još jedanput tu rěč b o d! Izgovorite još jedanput rěč „oj", ali zatežite! A sad rěč „bod"! — Neopažate li razliku u izgovaranju ovih rěčih? — No ja ću vam pomoći! Zatvarate li usta, kad izgovarate rěč „oj"? — A što činite usnami, kad izgovarate „bod"? — Kakova je indi razlika? — Stistnite usne! Otvorite usne naglo, al nemojte ništa govoriti! Dajte to još jedanput učinite! Vidite tu ima opet jedan novi glas, koji rěč „od" u rěč „bod" pretvara. Recite „oj"! — Pokusajte usne stisnuti, pa rěč „oj" izgovoriti! Koju smo rěč sada dobili? — Jeli glas *b* glasica, ili suglasica? — Zašto? — Ovaj glas nemožemo podnipošto glasno izgovoriti, zato ćemo mu *e* dodati. Govorite „be"! No sad ide već bolje. Buduć da kod ovoga glasa usne stišćemo, zato ćemo ga zvati u s n e n o m suglasicom. Recite „ura"! Predstavite rěči „ura" ovu usnenu suglasicu, kao začetnicu (bura)! — Metnite ju pred slovku „èrk"! Pred slovku „ik"! Kažite sami několiko rěčih, koje se sa '*b* počimaju!

Moj je brat pokupio *bir*. Razložite rěč „bir" u njezine glasove! Što je u toj rěči začetnica? Moj brat odè sada na *pir*. Razložite rěč „pir" u njezine glasove! Što je ovdě začetnica? — Pazite, da li imadu obe ove rěči jednake začetnice? — Moj je brat pokupio b i r; on ode sada na p i r. Tko vas zna, kakova je tu razlika? Kod rěči „bir" (ono što podložnici svojim predpostavnićim od svojih proizvodah dati moraju) stisnemo usne veoma malo, kod rěči „pir" (gostba-svatovi) moramo se bolje napeti, kad usne stišćemo. Usnena suglasica može se dakle izgovoriti mehko i tvèrdo. Moja je b a k a već stara. Jedno bèrdo u Hèrvatskoj zove se P a k a. Komu velite b a k a? Zovu li se sva bèrda P a k a (Pakom)? Na kraju našega sela je velika b a r a. Naš mlin netèra voda, nego p a r a. Kakova je začetnica u rěči „bara"?

A u rěči „para"? Odsad morate dobro paziti, da znate, gdě ćete izgovarati tvèrdi, a gdě mehki glas; buduć da od toga zavisi znaměnovanje rěči. Sad ću pako viděti, da li vi to umijete dobro razlučiti, dakle: Bol! Pol! Bolje! Polje! Baba! Papa! Babak! Papak! Bena! Pěna! But! Put! Gut! Kut! i. t. d. Koji glas čujete na kraju rěči „rob"? — Tvèrdi ili mehki? Na kraju rěči „strab"? „Bob"? Recite mi několiko rěčih, kod kojih je usnena suglasica dočetnicom! Mèrtvo tělo polažu u —? grob. Kad se svinjče zakolje, tad se razpori, i vadi se iz njega —? drob.

Razno vèžbanje u razlaganju i slaganju.

Istim se načinom postupa i kod zubnih suglasicah *d'* i *t'*, gèrlenih *g'*, *j'*, *k'* i *h'* i. t. d. Evo rěčih na izbor.

Za *d'*: ah—dah, Eva—deva, ar—dar, oba—doba, im—dim; hlad, mlad, kad, jad, smrad; voda, viděti, dobar, modar, i. t. d.

Za *t'*: èrg—tèrg, igla—tigla, akov—takov, at—tat; tèrs, tèrn, tikva; prut, skut, ljut, pet; metati, tovariti, tèrkati, i. t. d.

Za razlučivanje: mlad, mlat, ćud, ćut, rad, rat; dim, tim, dok, tok, drapiti, trapiti, dělo, tělo, duga, tuga, durati, turati, i. t. d.

Za *g'*: ost—gost, rana—grana, rob—grob, rom—grom, reda—greda, rad—grad; gora, griva, guska, godina; Bog, Bag, rog, slog; moguć, noga, běgati, lagati, i. t. d.

Za *k'*: èrt—kèrt, amen—kamen, lanac—klanac, od—kod, os—kos, raj—kraj, rak—krak, rov—krov; vuk, smok, bik, pauk, puk, luk; mukati, vikati, lukati, pekar, kokot, i. t. d.

Za *h'*: od—hod, rana—hrana, vojka—hvojka, odan—hodan; puh, kruh, sluh, njuh, prah, strah; hrid, hrěn, hrast, hlad, hodati, hèrpa; pohoditi, pohàrati, muha, buha, uho, i. t. d.

Za razlučivanje: gost, kost; harati, karati; hoditi, goditi; hrast, krat; glad, hlad, i. t. d.

Za *j'*: arak—jarak, Arad—jarad, uha—juha, ovan—

Jovan; broj, roj, boj, svoj, moj, tvoj; jal, jed, jug, jarac; bojati, svojiti, svijati, vojevati vojvoda. i. t. d,

Za *c'*: igla—cigla, imati—cimati, ura—cura, rep—crěp; palac, kolac, lonac, kobac, jarac; car, cěv, cipela, cvět, cèrv; cicvara, carica, ovca, raca, i. t. d.

Za *č'*: udo—čudo, lan—član, opor—čopor, vèrst—čvèrst; mač, kovač, kopač, orač, sijač; čist, čvorak, čověk, čavka, čast, čaj, čamac; mučiti, sočivo, močiti. i. t. d.

Za *ć'*: uška—ćuška, ura—ćura, (pura), ut—ćut, utiti—ćutiti; noć, moć, moguć, pomoć; ćud, ćutljiv, ćilibar, ćuba; kuća, voće, věće, věćati. i. t. d.

8. Věžba.

Duge i kratke glasice.

Ja te imam rad, drago děte! — Recite za menom svi ovu rěč „rad" glasno! Koju glasicu čujete u ovoj rěči? Koju začetnicu? Koju dočetnicu? — Vèrlo mi se dopada tvoj rád. Izgovorite svi ovu rěč „rád"! Koju glasicu ima ova rěč? Koju začetnicu? Koju dočetnicu? Izgovorite još jedanput obe ove rěči! Pèrvu! Drugu! Izgovarali se jedna kao i druga? Ali su iz istih glasovah složene? — Izgovorite mi još jedanput drugu rěč, a ja ću brojiti! Rád — 1. 2. Sad pèrvu! Rad — 1. Koliko sam nabrojio kod druge rěči? Koliko kod pèrve? — Kod koje ste trebali duže vrěmena? — Koji se pako glas tako dugo oteže? Ako kod glasice glasom zategnemo, tad velimo, da je glasica duga ili protegnuta. Kakova je dakle glasica u drugoj rěči „rád"? Za što je duga? Kako je ono, što nije dugo? — Kako se sada izgovara *a* u pèrvoj rěči „rad"? Ako na glasici glasom nezategnemo, onda je to kratka glasica. — Na taj se način prispodablja više rěčih; n. p. lúk i luk, grád i grad, níz i niz. i. t. d. Kažite mi jedan stavak, u kojem dolazi rěč „duga" s dugom glasicom *ú*! (Na zraku je dúga). Istu

rěč s kratkom glasicom *u*! — Kod ove věžbe mora se učitelj tako dugo zadèržavati, dok se neuvěri, da su učenici u razlučivanju kratkih i dugih glasicah dobro uputjeni. Napokon neka po redu sve glasice izgovaraju, i to najprije dugo, a zatim i kratko.

C. Pisanje.

1. Věžba.

Pisme *i*.

Narav obuke u pisanju zahtěva, da se učenici najprije věžbaju u pravljenju onih pismenah, koja se dádu najlaglje načiniti. Da li je koje pisme duže ili kratje, to ovamo nespada; n. p. *t* je isto tako lasno načiniti kao i *i*, premda je něšto malo dulji. Gledeć na predběžne pripravne věžbe u pisanju, možemo se kod pisanja onoga reda dèržati, koji nam naša „Početnica“ naznačuje. Buduć da Početnica s *i* počima, zato ćemo i mi ovde s *i* početi, a to najviše radi toga, što je ovo pisme najprostije.

Učitelj se stane s učenici razgovarati, te se služi u razgovoru većinom takovimi rěčmi, u kojih se čuje *i*. Tad jim kaže bez svakog okolišenja, da će im pokazati něko znaměnje koje će u buduće moći na ovaj glas sětiti. Zatim napiše pisme *i* na tablu, i postupa pri tom evo ovako:

Šta bi vi, děco, odgovorili, kad bi vas vaši roditelji, kad iz škole kući dodjete, zapitali, gdě ste bili? — „Mi smo bili u školi.“ — Koja je ovdě pèrva rěč? — Koju glasicu čujete u toj rěči? — Gdě stoji ta glasica? Koja je tretja rěč? Koju glasicu čujete u ovoj rěči „bili“? Koliko putah čujete u ovoj rěči „bili“? Evo vam taj glas na tabli! Kadgod vidite ovo znaměnje, onda se sětite na glas *i*. Pogledajte dobro ovo znaměnje! Koliko potezah ima *i*? Kakov je potez pèrvi potez glede položaja? — A glede debljine? Drugi? Tretji?

Što još primetjavate osim ovih triuh potezah? Kako leži piknja? — Ivane, opiši mi sad ovo znaměnje! Ti Branimire! — Pazite sad, kako ću ja taj *i* napraviti! (Učitelj napiše *i*) — Koji sam potez najprije napravio? Što zatim? Kaži mi još jedanput, kako sam *i* napravio! Pokažite to pèrstom u zraku! Pokušajte sad napraviti *i* na vaših tablicah medju cèrtami! — Učitelj medjutim nadgleda i popravlja pogrěške. Lěp *i* zaista neće biti, ali čist i pravilan. Učitelj mora osobito na to gledati, da piknja onamo dodje, kamo doći ima. Pohvale izpèrva nesmiju rědke biti. — Kojega se glasa sětjate, kad vidite ovo znaměnje? — Za sve glase, koje ste se do sada naučili, viděť ćete sada znaměnja. Znaměnja ova zovu se pismena. Što je dakle ovo? Pa što vam pokazuje ovo pisme? Sad morate svi zajedno ovo pisme tako napraviti, kako ću vam ja njegove děle naznačiti. Počmite! Tanki potez! Debeli potez! Tanki potez! Piknja! — Još jedanput! U tom se sada učenici tako dugo věžbaju, dok svi znadu u isto vrěme pisme prilično dobro napraviti. Zatim učitelj sve bèrže govori, a učenici sve bèrže pišu. Samo se po sebi razumije, da ovdě učitelj mora imati osobiti obzir na slabije učenike.

Město gore navedenih rěčih mogu se upotrěbiti i slědeći izrazi: Gore! Dole! Gore! Piknja! ili: Jedan! Dva Jedan! Piknja!

Znate li, děco, što ste sada radili? To vas doista veseli, da već umijete pisati. Svaki neka sada napiše (kod kuće) punu tablu samih *i*; ali nemojte se nagliti, samo da budu lěpi!

2. Věžba.

u

Postupanje je izpèrva kao i kod pèrve věžbe. Učenici traže ovaj glas iz rěčih, kao i kod pèrve věžbe, samo se naravskim načinom moraju k tomu takove rěči uzimati, u kojih se ovaj glas nalazi. N. p. „*U šumu* ide moj *ujak* po dèrva.“ „*U ruki* dèržim *puru*.“ Pisme se na tabli pokazuje,

učenici ga zriju, děle njegove kazuju, kažu takodjer, kako se pravi, pak ga i sami prave na svojih tablicah, i to izpèrva po volji, a kasnije po taktu. — Počmite! Tanki potez, ili gore! Debeli potez — ili dole! Tanki potez — ili gore! Debeli potez — ili dole! Tanki potez — ili gore! — Ili, što je najkraťje: Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan! — Sad im se kazuje u pero, a oni pišu; n. p. Napišite *i*! Napišite *u*! Tri *i*, svaki napose! Cěli red *u*, svakog napose! Kad se dva pismena skupa pišu, tad izostane po jedan broj ili tanki potez. Na koji se način dade u pero kazivati, može se viděti iz 2. redka broja 1. naše Početnice.

3. Věžba.

e. o. a.

Za *e*: Sěno nejěde mlado tele. Moja sestra postelju stere.

Za *o*: Neidi k momu otcu, on nije u sobi.

Za *a*: Mama muze kravu, i žanje travu.

Častice pismena *e* jesu slědeće: desno zavinjeni tanki potez, lěvo zavinjeni debeli potez, tanki potez. Taktiranje: Jedan! Dva! Jedan!

Čestice pismena *o*: lěvo zavinjeni debeli potez, desno zavinjeni tanki potez. Taktiranje: Jedan! Dva! Jedan!

Čestice pismena *a*: jedan *o*, nuz *o i* bez piknje. Taktira se: Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan! Kazivanje u pero: *e*! *o*! *a*! *i*! *u*! *oe*! *iu*! *uo*! *ao*! *io*! — Zadaće za zabavu. —

4. Věžba.

r.

Postupanje kao i gore. Kod *r* se broji: Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan! — „U džepu je ura.“ — Kojaje u ovom

stavku zadnja rěč? Koliko slovakah ima rěč „ura"? Koje je pèrva slovka? Koje druga? Kojom suglasicom začima slovka *ra*?

Sad se na poznati način pravi *r*; učenici ga razlažu, kazuju njegove čestice i prave ga na svojih tablicah.

Koji je glas *r* u ovoj slovki? A koji je drugi glas? Napišite i pisme *a*! Vidite, děco, mi něizgovaramo pojedinih glasovah, nego ih vežemo skupa. Zato nećemo ni pismenah onih pojedince stavljati, koja sačinjavaju slovku ili rěč, nego ćemo ih skupa pisati. Ja ću vam to ovdě na tabli pokazati (*ra*). Pokušajte i vi! Sad pravite to isto, ali kako vam ja brojio budem! Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan! Tako isto sa *re, ri, ro, ru*.

Sad se odmah učenici imaju naputjivati, kako moraju *'r* sa svimi glasicami skupa izgovarati. Kako pako učitelj pri tom ima postupati, naznačeno je u Uporavniku na strani 44. N. p.

Moj otac ore.
— — ore.
Pčelac se roi.
— — roi.
Svinja rie.
— rie.
Nosim mèrko ruo (cerninu).
— — ruo.

Iz ovih se stavakah samo one rěči napišu na tablu, koje trebamo za dotičnu věžbu a ostale se samo potezi naznače, kao što gore pokazasmo.

Buduć da u našem jeziku neima takovih rěčih, koje bi sastojale iz *'r* i još jedne glasice, zato se moradoše u Pocetnici uzeti dvoslovčane rěči, naime „ura" i „ore". Zato se neka nesmutjuje nijedan učitelj, što tamo biahu navedene takodjer rěči: rie město rije, ruo město ruho, roi město roji. Inače nemogaše biti; jer deča još nepoznaju glasovah *'j* i *h'*.

5. Vĕžba.

m. v.

Istina je, da bi ovdĕ *n* imao pravo mĕsto, budući da je samo čestica od *m*, nu ovaj glas kao od onoga mnogo laglji dodje prije u Početnicu a mi se dèržimo reda u Početnici naznačena, jer već navedosmo u početku ovoga dĕla, da se pisanje i čitanje iz Početnice uzporedno učiti može, te baš iz toga uzroka dèržimo se ovoga reda.

Čestice pismena *m* jesu: tanki desno zavinjeni potez, debeli pravni potez, tanki desno zavinjeni potez, debeli pravni potez, tanki desno zavinjeni potez, debeli pravni dolĕ desno zavinjeni potez. Taktiranje: Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan.

Čestice pismena *v* jesu: Tanki desno zavinjeni potez, debeli pravni dolĕ desno zavinjeni potez, tanki desno zavinjeni potez, petljica. Taktiranje: Jedan! Dva! Jedan! Dva!

Vĕžbe u pisanju i čitanju:

Moja mama ide u cèrkvu. Rĕč: mama.
Ivan mi je ime. Rĕči: mi, ime.
Moja je sestra još moma. Rĕč: moma.
Boli me rame. Rĕči: me, rame.
Mi moramo Boga ljubiti. Rĕči: mi, moramo.
Mama vari varivo. Sve. i. t. d.

Dalje nam daje sama Početnica pod brojem 4. i 5. na strani 2. i 3. potrebiti naputak.

6. Vĕžba.

c. č.

Pisme *c* sastoji iz jedne piknje i iz jednog iz iste piknje izlazećega lĕvo zavinjenoga debeloga poteza. Broji se:

Jedan! Dva! Pisme *č* je *c* samo što mu se odozgor dometne petljica.

Věžbe u pisanju i čitanju:

Mojoj sestri je ime Marica. Rěči: Marica.
Ja sam vidio caricu. Rěč: caricu.
Podaj raci kukuruza. Rěč: raci.
Maco, nemoj me ogrebsti! Rěč: maco.
Krava riče. Rěč: riče.
Maca čuči u kutu. Rěči: maca, čuči. i. t. d. Vidi broj 6. u Početnici.

7. Věžba.

s. š.

Pisme *s* i *š* jesu istog oblika, samo što se pismenu *š* gore petljica nametne. *S* sastoji iz tankoga poteza i lěvo zavinjenoga debeloga poteza sa piknjom na kraju. Taktiranje: Jedan! Dva! — Pětljica!

Věžbe za pisanje i čitanje:

Sava dolazi iz Kranjske u Hèrvatsku. Rěč: Sava.
Govedsko meso je tečno. Rěč: meso.
Od mlěka se pravi sir. Rěč: sir.
Mi se igramo. Rěč: se.
Kod nas su medvědi suri. Rěči: su, suri.
Šara li se grozdje? Rěči: šara, se.
Moj šešir je nov. Rěč: šešir.
Děca se nesmiju igrati na šoru. Rěči: se, šoru.
U šumi ima zvěradi. Rěči: šumi, ima. Vidi dalje broj 7. u Početnici na strani 4.

8. Věžba.

z. ž.

Pisme *ž* razlikuje se samo od *z* petljicom, koja mu se nastavi. *Z* se pravi iz dva valovita poteza, koji se tankim potezom spajaju. Taktirajuć se broji: Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan! a kod *ž* rekne se još: Pětljica!

Věžbe za pisanja i čitanje:

Danas je oštra zima. Rěč: zima.
On me zamami. Rěč: zamami.
Zec je bèrz. Rěč: zec.
U zoru pěva pètao. Rěč: zoru.
Osa zuči. Rěči: osa, zuči.
U peći je dosta žari. Rěči: žari.
Žice su mu na tamburi popucale. Rěč: žice.
Usjano železo žeže. Rěč: žeže.
Žuri se natrag. Rěč: žuri.
Daljnje věžbe vidi pod brojem 8. u Početnici na strani 5

9. Věžba.

Pisme *je* sastoji iz jednoga tankoga poteza, jednoga debeloga dolě lěvo zavinjenoga i još jednoga tankoga poteza. Dugo je jedan i pol put onako, kao *i*. Taktira se: Jedan! Dva! Jedan!

Iz sledećega gradiva pišu učenici samo one rěči, koje su razšireno tiskane, naravski sve s malimi pismeni, ostalo se označi ležećemi potezi. Pri ovoj, kao i pri svih ostalih věžbah zavisi najviše od toga, da se prelazi postupno s lagljega na teže, radi toga nesmiju se takove rěči izbirati, koje počimaju sastavljenimi začetnicami, ili koje se dočimaju sastavljenimi dočetnicami. Mnogo je lakše učenikom pisati rěč „vojevati“ nego li „mraz“ ili „vrěme“.

Gradivo za pisanje i čitanje pisanoga:

Ovo je moje jaje. — Jovo je dobro děte. — Čiji si ti sluga? — Zub je zabolio moju seju. — U ježa su bodljike. — Děte zove svoju mamu. —

Vidi dalje broj 9. u Početnici na strani 6.

10. Věžba.

p.

Pisme *p* sačinjava jedan tanki potez, jedan pravni debeli i dvaput tako dugi kao *i* potez, i zadnji potez od *m*. Taktira se: Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan!

Gradivo za kazivanje u pero:

Pero je izgubio svoje pero. — Mama je zaklala puru. — Marica pere marame. — Moj brat ima lěpe papuče. — Ruža je ocvala. — Mi se po večeri učimo. Ti pišeš železnim perom. i. t. d. Vidi broj 10. u Početnici na strani 7.

11. Věžba.

g.

Pisme *g* pravi se iz *o* dodavši mu pisme *j*. Taktira se: Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan!

Gradivo za kazivanje u pero:

Požega je varoš u Slavoniji. — Něke životinje imaju rogove. — Ja se mogu na goru popeti. — Zločesta děca gaze po jarugi. Ověsi kotao o verige! — Igla se pravi iz železa. — U gaju je zec. — U vodi raste rogoza i šaš. i. t. d. Vidi broj 11. u Početnici na strani 8.

12. Věžba.

h, b, k, f.

h: Tanki desno zavinjeni $2^1/_2$ put kao *i* dugi potez, zadnji potez od pismena *m*. Taktiranje: Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan!

b: Tanki desno zavinjeni $2^1/_2$ put kao *i* dugi potez, debeli lěvo zavinjeni potez, tanki desno zavinjeni, kao *i* kratki potez, pětljica. Taktiranje: Jedan! Dva! Jedan! Pětljica!

k: Pèrvi potez kao i kod *h*, drugi je zadnji potez od *h*, samo što je u srědini lěvo zavinjen. Taktiranje: Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan!

f: Pèrvi potez od *h*, samo što se za duljinu od *i* dole produži; u srědini pětljica. Taktiranje: Jedan! Dva! Pětljica!

Gradivo za pisanje:

Muha je pala u juhu. Iz rogoze se prave hasure. — Mama peće suho meso. — More huči i huji. — Soha je u šumi. Tamo živu i puhovi i orašari.

Isus je sin božji. On nas je učio Boga moliti. — Ribe živu u vodi. — Jarebica ima těčno meso. — Po bari se hvataju pijavice. — Vojaci poginoše u boju. Moja babica je stara. — U moru je često bura.

Čověk ima dva oka, dva uha, jedan jezik. Kukavica kuka u šumi. Od kože se prave čižme. U zimi se nose rukavice. Kokoš jěde kukuruz. Jabuke se zimom skupo prodavaju.

Kafu piju obično gospoje. — Suhe jabuke zovu se ošafa. On se ufa u Boga. — Fes je mala cerljena kapa. Vojaci nose fišeke za svoje puške. Vidi brojeve 12. 13. 14. i 15. u Početnici na strani 9. 10. i 11.

13. Věžba.

n, nj.

Pisme *n* sastoji iz tankoga poteza i debeloga odozgor zavinjenoga dolě pravnoga poteza i iz zadnjega poteza od *m*. Taktira se: Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan! — Za umekšavanja pismena *n* dodaje mu se *j*, i tako postaje *nj*.

Ponajviše valja ovdě na to gledati, da mogu děca u izgovoru lahko razlučiti *n*. od *nj*.

Gradivo za kazivanje u pero:

Noga mi je bosa. — U boju je dobio težke rane. Uzorao sam moju oranicu. — Oranica se zove i njiva. Na njivi se sije raž i zob. — Raž se žanje i veže. Konji ju kući voze. Mirko se penje visoko. — Njegova seja šije nuz mamu. Vèrba je manja od javora. — To se njemu nerači. Njihova je koza šarena. i. t. d. Vidi broj 16. u Početnici na strani 12.

14. Věžba.

d, dj, l, lj, t, tj, ć

d: Pravi se iz *a*, samo što se drugi debeli potez za visinu pismena *i* gore produži. Taktira se: Jedan! Dva! Jedan! Dva! Jedan!

dj: je sastavljeno iz *d* i *j* pomekšanja radi. Taktira se kao kod *d* i *j*.

l: Tanki desno zavinjeni još 1 put kao *i* dugi potez i debeli dole desno zavinjeni potez. Taktira se: Jedan! Dva! Jedan!

lj: Pisme *j* dometje se pismenu *l* umekšavanja radi. Taktira se kao kod *l* i kod *j*.

t: Produljeni *i* do svoje piknje i prěko njega tanki potez. Taktira se: Jedan! Dva! Jedan! Potez!

tj: *j* služi za uměkšavanje glasa *t*. Taktira se kao kod *t* i *j*, samo što se nemora dvaput „Jedan“ reći izmedju *d* i *j*, *l* i *j*, *t* i *j*.

ć: nije ništa drugo nego *c* se ověsnim potezom.

Gradivo za kazivanje u pero:

Voda se pije. — On je osam godinah star. — Neidi u duboku vodu. Jagode se beru u šumi. — Pas je věrna životinja. — Ko se rado uči, šiba ga nemuči. — Govedje meso zove se govedina. — Posudje se lako razbije. — Kad te žedja muči, napij se vode. — Tako djipa, kano da si je noge uzajmio.—Pazi, da nepaneš. —

Lasica je bèrza životinja. — Miš se penje i na policu. — Nije lahko lisicu uloviti. — Selo je manje od varoša.—Zec nemože u dolinu běžati. — Ljubice mirišu ugodno. — Mojoj je ujni ime Ljubica. Ljubi Boga i iskèrnjega. Mi ljubimo našu domovinu.

Žito ożuti kad dozrije. U ratu izginu někoji ljudi. Lopatom se u vèrtu kopa. Kad iz učione idete, nemojte se po putu turati. U učioni uče se děca čitati i pisati. Po zimi se peć loži. Ovca je veća od janjeta. Noćom se svěće nažižu. Ko se neće pokoriti, taj se mora ukoriti. Uvěk siromahu u pomoć priteći valja. Po Savi idu veće ladje. Milica je bila jučer nakitjena. — Vidi broj 17, 18, 19 i 20 u Početnici na strani 14, 15, 16 i 17.

15. Věžba.

dž.

Pisme *dž* sastavljeno je iz *d* i *ž* i rabi se samo u tudjih, većinom turskih, rěčih. Taktira se kao i kod onih pismenah, iz kojih je složeno.

Ovdě se može obširnije prosloviti o glasici *è* i *ě*, kao što u tom naputjuje Uporavnik na strani 55.

Gradivo za kazivanje u pero:

U džepu su novci. Palica stoji u budžaku. Turska se cèrkva zove džamija. Ljudi imaju bělu i cèrnu džigericu. Běla džigerica služi za dihanje. Odžakar čisti odžake. — Daljnje gradivo ove věžbe vidi pod brojem 21. i 22. u Početnici na strani 18. 19. i 20.

16. Věžba.

Velika pismena.

C, Č, Ć, G, O, E.

Velika pismena nezadaju učenikom toliko truda i muke, koliko to něki misle i tvèrde, osobito, ako se takovimi pismeni počme, koja se od malih pismenah malo razlikuju. Iz toga razloga uzeli smo ovde drugi red, a ne onaj, u kojem nam Početnica velika pismena na strani 27. pod brojem 28. napèrvo stavlja.

Učitelj samo neka učenikom prosto reče, da glasovi imaju još i druga znaměnja, koja se osobito svojom veličinom od dosada poznatih razlikuju i zato se baš zovu **velika pismena**. Tad im se mora kazati, da se samo imena osobah, selah, gradovah, zemaljah i rěkah velikimi pismeni pišu, i da se ova rabe u početku svakoga stavka. N. p. Kako ti je ime? (Kako se zoveš)? — A tebi? — Je li i tebi ime Andrija? — Svaki dakle ima svoje ime. — Isto tako imaju i sela, gradovi, i. t. d. svoja imena. — Ova ćemo imena odsad pisati velikimi pismeni.

Učitelj tada napravi na tabli *c*, te pita: Koji glas naznačuje ovo znaměnje? — Ja ću nuz ovo znaměnje još jedno napraviti (*C*), ali mnogo veće; pa neću ni da piknju napravim na zavinjeni potez. Što mislite, uměsto koga glasa

stoji ovo znaměnje? — Kakovo je dakle ovo pisme? — Počem se razlikuje veliki *C* od maloga? — Dajte kažite, kako izgleda veliki *C*! — Pokušaj der ti Pavle, taj *C* na tabli napraviti! — A vi ostali pèrstom u zraku! — Uzmite svoje pisalike i pišite: Jedan! Dva! Jedan! — Još jedanput! — Dobro, vi ste svi pogodili; sad ćemo ga odmah i rabiti. — Komu je izmedju vas ime Cvětko? Hodi k tabli, pa napiši svoje ime! Vi drugi pišite to isto ime na svojih tablicah! — Znate li koji grad, kojega se ime počima sa *C*? Koji je to grad (Celovac)? Pišite i to ime! — i. t. d. Na isti način ima se postupati i s ostalimi pismeni ove věžbe.

Gradivo za věžbe:

C: Cecilia, Cvětko, Celje, Cetinje, Carigrad, Cetina, Cèrmnica. Cěli je svět iz ničesa stvoren. Cres je otok. Cěna voća je velika. Cědilom se cědi mlěko. Car je najveći gospodar. Carstvo austrijansko je naša domovina.

Ć: Ćiril, Ćutimira, Ćipar, Ćirjak. Ćaćom zovu mala děca svoga otca. Ćilim se stere po stolu. Ćutke se je od nas udaljio. Ćurak nose žene zimom. Ćorav čověk nevidi.

Č: Čedomil, Čestislava, Čaštibog, Častimir, Časlav, Čakovac, Čabar, Česka, Čalokez. Čista se zlata hèrdja nehvata. Čini dobro! Čitanka je koristna knjiga. Česa se mudar stidi, tim se lud ponosi. Čupavim biti nije lěpo. Čověk se do smèrti uči. Čověk se po besědi poznaje.

G: Gèrgur, Genoveva, Gavro, Gjuro, Gojimir; Gradac, Gradiška, Gromačnik, Gorica, Gjurgjevac. Govori malo, a slušaj mnogo. Grab ima bělo i tvèrdo dèrvo. Gluh čověk nečuje. Globiti drugoga nije dopušteno. Golub je ptica. Gradi ražanj, a zec u šumi.

O: Ognjan, Otilia, Oliva, Olga; Optuj, Opatovac, Olomuc, Osěk, Oriovac, Orljava. Od majke se je težko děliti. Odmori se, pak opet na dělo! Od glada je umro. Oteto, prokleto. Obèrve su nad očima. Obrati se na dobar put! Oči nas višeput varaju.

E: Eduard, Eva, Eufemia, Eugenio; Erdelj, Ečava, Egipat, Eršava. Evangjelje se tumači u cèrkvi. Elda se sije u polju. Eno gledaj, gdě slěpac romog vodi!

17. Věžba.

V, U.

V i *U* veoma se malo razlikuju od *v* i *u*. Kod predavanja ovih pismenah postupa se kao i kod 16. věžbe. Uzgredno mogu se učenikom kazati i imena pismenah. Kada su učenici već tako daleko dospeli, tad ih imena pismenah pri čitanju ni najmanje neće smutjivati, a tim će se pravopis silno pospěšiti; samo ako učitelj bude nastojao, da učenici temeljito spoznadu razliku izmedju glasa i imena, pa da uměsto prije rabljenih nespretnih izrazah sigurno upotrebljavaju prikladnija imena.

Věžbe za pisanje:

V: Vid, Veronika, Vladoila, Vladimir, Vinko, Věkoslav; Varašdin, Vinkovci, Věrovitica, Vèršac, Visla, Velebit, Vojvodina. Vruć kruh jěsti nije zdravo. Voda je najzdravije pilo. Vidim očima. Vid je dar Božji. Vidit ćemo se sutra u školi. Veliko je more. Vinjage su kisele. Vatra se slamom negasi. Volim s mudrim plakati, nego s ludim pěvati.

U: Uroš, Uršula, Učka, Ukrajina, Uničov, Una, Ugarska. Ure něke su od zlata. Umire li i duša čověčanska? Um caruje. Užar pravi užeta. Užeži svěću! Umiljato janje dvě majke sisa. U laži su kratke noge. U svakom žitu ima kukolja.

18. Věžba.

Z, Ž.

Oba ova pismena jednaka su s malimi istovèrstnimi pismeni, samo što se veličinom od njih razlikuju.

Vėžbe za pisanje:

Z: Zvonimir, Zorica, Zako, Zdenko, Zlatoust; Zagreb, Zagorje, Zadar, Zemun, Znojma. Zora puca, bit će dana. Zorom tko se posla lati, stostruko se njemu plati. Zlo zlim nevratjaj. Zločesti priměri kvare i najboljega čověka. Zločestu čověku uklanjaj se s puta. Zelena je trava na livadi. Zaklinjat' se nemoj u zalud.

Ž: Živan, Žalislava, Želimir; Žumberak, Žirija. Želud je plod od duba. Žalostnoga gledaj da utěšiš. Žabe živu u vodi i na kopnu. Žetelac žanje žito. Žice na tamburici su ti popustile. Živio naš premilostivi Cesar!

19. Vėžba.

S, Š, L, T, F.

S i Š sastoje iz zavojnoga poludebeloga poteza, koji je s desno zavinjenim tankim potezom spojen s valovitim u srědini debelim potezom, ovaj se zadnji dovèršuje piknjom. Pismenu *Š* nastavi se petljica.

L pravi se isto tako kao i *S*, samo što se nedovèršuje piknjom. Ova bo prelazi u položeni valoviti potez.

Doljni potezi od *T* i *F* su debeli valoviti potezi od *S*, kojim se dodadu odozgor valoviti potězi, bez da se oni stiču. *F* dobiva još potezom počimajuću pětljicu.

Gradivo za pisanje:

S: Sofia, Stěpan, Srěćko, Staza, Svetozor, Stana; Sava, Senj, Sèrbija, Srěm; Solin. Sol se vari u solinah. Sěme klije, kad u zemlju dodje. Svaka ptica leti k-svomu jatu. Svěće gore na oltaru. Srětan je on, koji dobra prijatelja nadje. Svatko po sebi sudi drugoga. Sto funtih čine centu.

Š: Šimun, Šandrina, Šišman, Šaveria; Šibenik, Šćavnica, Šoprun, Švajcarska. Šuma je velika. Šaliti se nevalja

s ludim. Što tko děla predanj' pada. Što danas možeš učiniti, neostavljaj za sutra. Što je jednomu milo, to je i drugomu drago.

L: Ladislav, Ljubica, Ljubomir, Lovro, Luka; Lavov, Lika, Litava, Ljubljana, Loket. Lasno je govoriti, al' je težko tvoriti. Lěpa rěč gvozdena vrata otvara. Lětom koji planduje, taj u zimi gladuje. Lěr cvate bělim cvětom.

T: Tomo, Terezia, Tadia, Tèrpimir, Tvèrdko; Tèrst, Tisa, Talijanska, Trogir. Tko bèrzo sudi, bèrzo se i kaje. Tko visoko leti, nizko pada. Tko drugomu jamu kopa, sam će u nju pasti. Tko žali klinac, izgubi podkovu.

F: Franjo, Fabian, Florian, Filip, Ferdo; Francezka, Fužina, Fruška gora. Fermane dobivaju turski podložnici. Filjom se naziva slon. Fildiš je slonova kost (zub). Funta ima 32 lota. Funtaš se lan tèrži na funte.

20. Věžba.

D, P, B, R.

D se pravi iz drugoga poteza pismena *S*, nu se isti nedokančava piknjom, nego položenim valovitim potezom, komu se desno tanko poluoblo doda.

P ima drugi potez od *S* i nad ovim na oba kraja zavinjeno poluoblo.

B pravi se iz *P*, komu se još desno zavinjeni potez u slici poluobla doda.

R se takodjer pravi iz *P*, komu se zadnji potez pismena *m* doda.

Věžbe za pisanje:

D: David, Dorica, Dragutin, Davorin, Dobroslav, Dimitria; Drava, Djakovo, Dunaj, Dubrovnik, Drinopolje. Danas jesmo, sutra nismo. Dobro se samo hvali. Dak se čověk sam neosramoti, nemože ga nitko osramotiti.

P: Pavao, Petra, Pravdoslav, Prokop, Pantelia; Pe-

čuh, Pad, Pešta, Poljska, Petrograd, Požega, Primorje. Pred svojimi vrati najprije meti. Prava muka nikad negine. Prijatelj se u nevolji poznaje, kao zlato u vatri. Pusti koku na jarak i sloga se primi.

B: Božidar, Barbara, Benko, Bogdan, Božo; Beč, Budim, Bistrica, Biograd, Bosna, Banat. Bez zdravlja neima bogatstva. Bog dao, Bog uzeo. Bog zna što je bolje. Bog daje, da se grěšnik kaje. Bolje nepočeti nego nedočeti. Bèrza osveta gotova šteta.

R: Radovan, Ružica, Radivoj, Roksanda, Ratimir; Rěka, Rajna, Rim, Rusia, Rogatac. Ralo i motika svět hrani. Rana, ako se i izlěči, poznaje se biljega. Rěči treba měriti a ne brojiti. Rep glavi nezapověda.

21. Věžba.

J, H, K.

J je sastavljen iz valovitoga položenoga poteza, drugoga poteza od pismena *S*.

H je složen iz *J* i *C*, koji su tankim potezom u srěi dini spojeni.

K naliči pismenu *H*, samo što je drugi potez t. j. *C* u srèdini naprem lěvoj strani zavinjen, i tomu dodat zadnji potez od *m*.

Gradivo za uvěžbavanje:

J: Ivo, Jelena, Ilia, Jelisava, Josip, Isukèrst, Jakov; Idria, Irska, Iliria, Jegar, Jakin, Insbruk. Ide vrěme, nosi brěme. Jedan ti Bog, a jedna Božja věra. Jedna lasta nečini prolětja. Jedna šugava ovca, cělo stado ošuga.

H: Hinko, Hedviga, Hektor, Heraklio, Hreljo; Hèrvatska, Hercegovina, Halič, Hvar. Hvali more, a dèrži se glavice. Hitar budi što čuti, a tih govoriti. Hitar sréću preskoči. Hranitelj je kao i roditelj.

K: Kažimir, Kata, Kanda, Kosta, Krešimir, Kuzman;

Karlovac, Kèrk, Kiseg, Komoran, Kranjska, Križevac, Kupa. Kad čověk tone, onda se i za britvu hvata. Kako stariji svira, onako mladji valja da igra. Koga Bog miluje, onoga i kara. Koliko ljudih, toliko ćudih. Kokoš pije, a u nebo gleda.

22. Věžba.

N, M, A.

Pojedini potezi, iz kojih se ova pismena slažu, uvidit se mogu vèrlo lahko iz samih pismenah.

Gradivo za pisanje:

N: Nikola, Neděljka, Nasta, Njeguš, Nepomuk, Neretva, Nizider, Nitra, Novisad. Nebudi svakomn loncu zaklopac. Nit se u dobru ponesi, nit u zlu poništi. Ni u mèrtva progovora, ni u mudra pogovora. Nesrěća je dugorepa. Novo sito sámo sije.

M: Milan, Miroslava, Maria, Mijat, Milutin, Mirko, Marko, Moravska, Milan, Mletci, Magjar, Medjumurje, Mura. Mudroj glavi jedno oko dosta. Misli uvěk, da je bolje mnogo znati, nego mnogo novacah sakupiti. Marljivije čuvaj pověrenu si tajnu, nego novce.

A: Antun, Angjelia, Andria, Anka, Avram, Austria, Arad, Arbania, Arnož. Ako je tko jači, no i Bog je svačji, Ako je tko lud, nebudi mu drug. Ako pravda nepomaže, krivda neće pomoći. Ako slěpac slěpca vodi, obadva pasti će u jamu.

23. Věžba.

Dělenje slovkah.

Štogod smo dosad o slovkah govorili, nije tamo směralo, kao da bi hotěli potanko razlučiti slovke jedne rěči, pa premda su i učenici već dvo- i višeslovčane rěči pisali,

tim smo hotěli samo to postignuti, da děca rěči kao jedno cělo shvate i zadèrže. Nu sad nemožemo odgovor uzkratiti pitanju, koje nam se samo nanudja, naime: Kako imamo rěč děliti, kad ju svu nemožemo izpisati na kraju redka?

Jednoslovčana rěč nemože se děliti. Rěči od više slovakah děle se kod pisanja onako, kako ih u govoru dělimo.

Ustmene věžbe; šlabekovanje. Pismene věžbe: dělenje slovakah usrěd redakah rabeć znaměnje dělivosti „=“;

a) dvoslovčane rěči bez dočetnice u glavnoj slovki, n. p. jauk, pauk, jeo, pao i. t. d.

b) dvoslovčane rěči u srědini s jednom suglasicom, n. p. žeti, danas, lěto, tele, koža, i. t. d.

c) dvoslovčane rěči u srědini s dvima ili trima suglasicama, n. p. dèrvo, gèrlo, mèrči, bèrzo, sèrna, kradljiv, i. t. d

č) višeslovčane rěči sa dočetci, n. p. milost, ludost, glupost, bradva, bratac, rudnjak, i. t. d.

ć) višeslovčane rěči sa začetci, n. p. doček, prozor, dopust, domet, zabrana i. t. d.

Pravilo: Od suglasicah, koje medju dvima glasicama stoje, uzima se zadnja k sledećoj slovki. Kada se nemože ovo pravilo uporabiti? —

Gradiva za uvěžbavanje ima pod brojevi **23**. **24**. **25**. **26**. i **27**. u Početnici na strani **21**. **22**. **23**. **24**. **25**. i **26**.

24. Věžba.

Pretvaranje glasicah pri tvorenju višebroja.

Kažite mi děco, što je sve u školi! Koja je stvar samo jedanput ovdě? Koje stvari vidite višeput ovdě? — Je li ovdě samo jedna klupa? — Hoćete li dakle reći: U školi je klupa. Kako ćeme dakle reći? (U školi su klupe). — Recite to i o prozoru, knjizi, peru! i. t. d. Mi možemo dakle jednom rěčju i više stvarih, dakle višebroj stvarih naznaćiti. Što dakle naznačujem, kad reknem: Klupe, knjige, pera? itd.

Čim dèržite pisaljku, kad pišete? — Kakovu proměnu opazujete na rěči „pèrst“, kad velimo „pèrsti“? — Koliko slovakah ima rěč „pèrst“? A koliko slovakah ima rěč „pèrsti“? — Isto tako: konj—konji, zvěr—zvěri, dlan—dlani, nož—noži, i. t. d.

Pretvaranje suglasicah ovdě preduzeti bilo bi preveć rano; to se za drugi razred ostavlja, kad se počima učiti sklanjati.

Gradivo za ovu věžbu može si svaki učitelj veoma lasno sám pribaviti.

Zaključna opazka.

Zaključujuć ovu stranu nepreostaje nam ino, nego u kratko navesti ona srědstva, kojimi želimo u pèrvom razredu naših učionah onaj cilj postići, kojega si je ovaj naputak opredělio, i koji se postići ima, ako nam je do toga stalo, da se težnje za izobraženjem našega jezika u pučkoj učioni obistine. Ta srědstva jesu slédeća: Glasno, pravilno i razgovětno govorenje od strane učitelja i učenikah marljivo razlaganje i slaganje najprije s glasovi, a zatim i s imeni pismenah; mnogo věžbanje, i to polag osnove prelazeć od lagljih na teža, od jednostavnih na sastavljena, ali uvěk tako, da učenici podpuno razumiju cio sadèržaj svake věžbe; prepisivanje tiskanoga štiva ili iz Početnice, ili sa „stěnne Početnice“ na tablice kao zabave u školi ili kod kuće; a napokon čestje nadgledanje i popravljanje ovih prepisah.

Još i to moramo napomenuti, da se učitelj pèrvoga razreda nemora toliko tèrsiti, da mu učenici lěpo pišu; ali nesmije ni najmanje truda žaliti, da svoje učenike u pisanju dotle dovede, da znadu pravo, razgovětno i čisto što napisati, i da ono, što pišu, takodjer ruzumiju.

D. Čitanje tiskanoga štiva.

Tiskano mogu učenici čitati ujedno sa pisanim, ili pako istom onda, kad već pisano čitati znadu. Nismo nakanili ovdě dokazah navadjati, da je ovo poslědnje shodnije, na ipak savětujemo, koji bi rado želji roditeljah ili školskih predstojnikah zadovoljiti, da s čitanjem tiska odmah nepočimaju, nego da to stopram onda čine, kad do 8. věžbe u pisanju dodju; inače će omraziti početnu obuku slabijim učenikom, kojim je već jedna samo vèrst pismenah nesnosljiv teret, te će tako posve izgubiti volju k daljnjoj obuki.

Da može učitelj bèrzo postići dobar naprědak u čitanju tiska, mora se u tu svèrhu služiti stěnnom Početnicom i tako zvanimi ormarići za čitanje. Uporaba ovih ormarićah veoma zanima učenike, budué si sami tvore rěči, i tako rekuć svojima očima gledaju tvorove svoje, i opet jih razorivaju; stěnna Početnica čini na učenike obći utisak, koji se nemože radi svoga čestjega pobuda dovoljno uvažiti. Istina je, da su se u najnovije doba mnogi potrudili dokazati neshodnost ormarićah za čitanje, te su naveli, da mnogo stoje, da prostor u školi zauzimaju, da se kod njihove porabe mnogo vrěmena troši, da se vrěme u zalud osobito onda trati, kad se pismena ili ovi ormarići pokvare, a najviše iz toga su razloga proti istim, kano da bi razorivanje rěčih na děteću ćud neugodan upliv činilo; mi pako, kada takove preporučamo, netražimo cělih strojevah za čitanje, koji bi mnogo novacah stojali, i mnogo prostora u školi zauzimali, već si mislimo sasvim prostu daščicu na običnoj školskoj tabli učvèrstjenu, na prědnjoj strani malo uzvišenu, i nuz tablu jednu košaricu s pismeni na debeloj artiji prilěpljenimi, koja su od prilike 2 ili 3 palca velika, a sva ova može si svaki učitelj sam bez mnogoga truda i troška napraviti.

Sténna Početnica dobije se za male novce u nakladi školskih knjigah u Beču, a i naredba je ta, da se ista za svaku učionu iz obćinske blagajne nabavi. Za nju će se u svakoj školi na stěni prostora naći. Oba ova učevna srědstva tako su medjusobno spojena, da se nemogu razstaviti, jerbo se medjusobno dopunjavaju.

Tiskana pismena moraju se preduzeti istim redom koji nam Početnica naznačuje. Bez obširnoga razglabanja mudrovanja mora učitelj učenikom kazati, da izim pismenah, koja su se učili pisati, još i drugih pismenah ima, koja nisu pisana, nego tiskana, i da se zato zovu tiskana pismena. Neće biti suvišno, ako baš štogod i o tisku progovori, da se učenici s njim poněšto upoznadu; a da to mogu bolje razuměti, može im pokazati ključ cèrnilom namazan, te ga tako namazana pritisnuti na artiju. i. t. d. Tada neka im někom svečanostju dozvoli, u buduće doněti Početnicu da iz nje počmu čitati.

Evo u kratko i naputka, po kojem se treba ravnati pri pèrvih věžbah u čitanju tiska:

1. Valja opetovano izvabljivati dotični glas iz rěčih.

2. Učitelj mora odnosno pisme pokazati ili kredom na tabli, ili ga izvaditi iz gore napomenutoga ormarića, i naměstiti na priredjenu tablu; a učenici moraju kazivati čestice pismena.

3. Učenici moraju odnosno pisme ili u ormariću ili u Početnici tražiti i učitelju pokazati.

4. Valja tiskana pismena s istovèrstnimi pisanimi pismeni prispodabljati, te tražiti u čem su si jednaka i u čem nejednaka, a napokon se imaju i s onimi tiskanimi pismeni prispodabljati, koja učenici već poznadu.

5. Valja učenikom i ime svakoga pismena kazati, nu to samo onda, ako su učenici u pismenih věžbah znatan naprědak učinili.

6. Valja učenike věžbati u čitanju s gibivimi pismeni, koja koji učenik iz ormarića vadi i na tabli raznovèrstno

slaže. N. p. Učitelj povede o čemugod razgovor, te stane kod one rěči, koju treba za dotičnu věžbu, dade ju u glasove razložiti, a učenik traži iste glase u ormariću, te ih na tabli poreda; ili učitelj proměni ovaj red, naime, uzme dočetnicu, te ju zaměni sa začetnicom, a učenici moraju tada čitati; ili učitelj sam kaže glasove koje rěči, a učenici slažu pismena na tablu i čitaju složenu rěč. i. t. d. Učenici moraju onda sami tvoriti i pretvarati.

7. Věžbati se imajn učenici u čitanju sa „stěnne Početnice.“ Ako bi učenike smutjivala množina štivnoga gradiva na stěnnoj Početnici, učitelj mora ostalo gradivo ravnalom pokriti, a samo ono, što baš izgovarati moraju, polahko odkrivati. Svaka tabla stěnne Početnice mora po několiko tjedanah na stěni i to pred učenici visěti, da mogu dulje vrěmena naučeno motriti, i promišljavati.

8. Napokon se počme čitanje iz Početnice. Najvažnije je pravilo kod ovih věžbah sledeće: Učitelj neka se pobrini, da učenici ono, što čitaju, čim je moguće bolje razumiju, da dakle sadèržaj Početnice shvate. Istina je, da se u Početnici dosta koješta nalazi, što još nemože dětinska snaga podpuno dokučiti, a i nemožemo od děce ono zahtěvati, što se od zrěloga čověka zahtěva, nu ako se svaka pojedina rěč složi u cěli i to takov stavak, kojega sadèržaj děca lahko shvatiti mogu, tad će ju učenici i mnogo laglje pojmiti moći, i tad će im Početnica postati neizcèrpivim vrělom svega znanja. Tko pako Početnicu samo kao srědstvo mehaničkoga čitanja smatra, taj je još tudjinac u učiteljskom krugu, te pokazuje, da još nije pojmio zadaće učitelja pèrvoga razreda.

9. Prepisivanje iz Početnice ili sa stěnne Početnice.

Priměr postupanja.

Pisme i.

Ja ću vam něšto kazati: „Mi idemo u školu.“ Recite to isto! — Koju ste rěč najprije rekli? Iz kojih glasovah

sastoji ta réč „mi“? — Koje je u toj réči glasica? — Kojim znaménjem označujemo glasicu *i*? (Učitelj napiše pisani *i* na tablu, i nuz njega tiskani **i**). Vidite déco, ovdě vam je još jedno pisme, nu ovskovo se nepiše, nego se, kako vam jučer rekoh, tiska, i zato zove se tiskano pisme. Recite dakle: Ovo je tiskano pisme. Motrite ga dobro! Što je ovo (na potez pokazujuć)? A je li to tanak ili debeo potez? — A što je ovo (na piknju pokazujuć)? — Iz čega je dakle ovo pisme složeno? Iz koliko potezah sastoji pisani *i*? Pa što je nad njegovim debelim potezom? Kako će se morat zvati i ovo pisme (tiskani **i**)? — A zašto? Promotrite još jedanput tiskani **i**! Neprimětjujete li vi nad debelim potezom ništa gore? — A što dolě? — Tako je, gore tanaki potez, dole tanaki potez. Pisani *i* ima dva tanka poteza, jedan debeo potez i piknju gore, a to ima i tiskani **i**. Recite dakle „Tiskani **i** je pisanomu *i* jednak.“ Kakov položaj ima debeli potez kod pisanoga *i*? A kod tiskanoga? — Po čem se dakle oba ova *i* medju sobom razlikuju? Pravo, samo po ležaju debeloga poteza. Kakov je ovo *i* (učitelj vadi iz ormarića tiskani *i*)? Deder Dragutine, potraži nam ga, ti Pavle, na stěnnoj Početnici! — Otvorite svoje Početnice, pa mi desnim kažipèrstom pokažite *i*! i. t. d.

Istim načinom postupa se i kod ostalih glasicah. Poznavanje tiskanih glasicah neće učenike mnogo truda stati, jer su pisanim glasicam veoma slične.

Pisme **r**.

Učitelj izvadi iz ormarića tiskani **r** i pokaže ga učenikom, te im reče: Motrite dobro ovo pisme! Koliko glavnih potezah ima ovo pisme? — Jedan. Šta ima nuz debeli potez na desnoj strani? — Piknju. Je li piknja sama za se, ili je s debelim potezom spojena? — Čim? Što mislite, koji glas označuje ovo pisme? — A zašto? — Koliko glavnih potezah ima pisani *r*? Gdě je ovaj debeli potez s piknjom spojen? U čem su si oba ova pismena jednaka? A u

čem su si nejednaka? (Kod pismena *n* može se još pitati: U čem se *n* razlikuje od *u*?) — Ovo pisme ime ima; ime mu je „*er*“. Recite: ovo pisme zove se „*er*“! A koji glas označuje? Potražite *r* na stěnnoj Početnici! Pokažite mi ga u svojih Početnicah! Gdě još stoji *r*? — Gdě još? i. t. d.

Sad slaže učitelj na tabli zato priredjenoj slovke i rěči, u kojih je *r* ili začetnica ili dočetnica. Učenici ih čitaju ili pojedince ili svi skupa. Svaka rěč na ovaj način složena mora se u stavke doněti, i tad u stavku tako rekuć zrěti, razmatrajuć njezin sadèržaj i odnošenje naprama ostalim rěčim stavka. Buduć da je veoma malo rěčih, koje su složene iz glasa *r* i glasicah, zato se mogu i pojedine slovke kao čestice rěčih ovdě uvažiti. N. p. *R*ano sa je Ivan ustao. *R*edom je svojim *r*oditeljem *r*uke poljubio. *R*isao je vèrlo marljivo. Moja *ura* stoji mnogo novacah. i. t. d. — On nemože u školu ići, *ar* je bolestan. U *er*geli ima mnogo konjah. *Ir*vas je jedna vèrst jelenah. *Or*lina je velika ptica. *Ur*laju vuci. — Zatim izabere učitelj iz kojega stavka shodnu rěč, dade ju po učenicih u glase razložiti i s pismeni slagati. Postupati se mora kod ovih věžbah sad sintetički sad analitički. Od ormarića prelaziti se mora k-stěnnoj Početnici, a od ove na gradivo u Početnici. Učenici čitaju iz Početnice rěč „*ura*“; učitelj pita: Jeste li već viděli uru? Gdě? Gdě još? Čemu trebamo uru? Čitajte dalje: — „*ore*“! Tko ore? Šta ore? Čim ore? Čemu ore? Kad se ore? Zašto se ore? i. t. d. Čitajte dalje: — „*ruo*“! Koliko slovakah ima ova rěč? Koje je pèrva slovka? — A koje je druga? Recite: Kupila mi je mama novo *ruo*. — Tako i s rěčju *rie*. Tad se još jedanput ponovi cio 3. broj iz Početnice, učenici ga čitaju ili pojedince ili svi skupa. Bez dvojbe pri najboljoj metodi kod pèrvoga čitanja nemožemo se mekanizma sasvim odreći; jer baš pri čitanju zahtěva se mnogostrano věžbanje, a gledeć na ova, moramo dobro uvažiti sledeće pravilo: Jedan stranu desetput čitati hasni više nego deset stranah jedanput. Učenikom to doista dosaditi neće, samo ako bude

učitelj znao svaki put gradivu nov oblik dati, te nebude uvěk jedno te jedno govorio. Da se děca nauče naravskim i urednim glasom čitati, i da pri čitanju nezatežu, nepévaju ili da glasom naprasno neudaraju, mora učitelj već ovdě nastojati, i već u pèrvom razredu položiti temelj tako zvanomu krasnomu i ćutljivomu čitanju. Napokon moraju učenici ono, što su iz Početnice čitali, čisto i pravo na svojih tablicah prepisati. Ovo je prepisivanje od velike koristi, buduć da nuka dapače sili učenike na oštrije gledanje, i nehotice probudjuje i nižje duševne moći, te se na ovaj način i čitanje tiskanoga gradiva pospěšuje.

Na ovaj isti i slični način učitelj neka na temelju gore navedenih glavnih pravilah sve gradivo Početnice do broja 28. na strani 27. prodje. Pri svakom novom pismenu ima učitelj priliku ponoviti priašnja pismena. Rěči i njihova odnošenja mora učitelj u raznovèrstnih razumljivih stavcih děci motriti dati, samo što se mora pri tom čuvati, da u nekoristne obširnosti nezabasa. Imaju li děca Početnicu u ruci, tad je čitanje sámo najbližja svèrha čitanja. Što se pako težega u Početnici nalazi, ono se mora na posebne ure za vèžbe u govorenju opreděljene obširnijega razmatranja radi odgoditi. Medjutim stavila je i Početnica kod svakoga broja, gdě je to samo moguće bilo, cěle stavke, u kojih se jedan pojam srědstvom drugoga tumači, i odnošenja njihova medjusobno izravnjivaju, te se tim načinom ćuvstvo govora timari i skladno izobražava. Što ovdě treba napose uvažiti, navest ćemo ovdě ukratko.

Broj 6. Car — carica: kratak naputak o tvorenju ženskih imenah ljudih i životinjah. Mamica, očice, ručice: tvorenje pomanjšavajućih rěčih.

Broj 7. — Šaro! Ovdě se raztumači znamenovanje znaka uzklika. Meso — mesar: tvorenje imenah od rukotvoracah.

Broj 8. Mač — mačevi, muž — muževi: kratak naputak o jedno- i višebroju.

Broj 9. Čija je ovo ovca? Znamenovanje znaka pitanja, i ujedno obuka o čitanju ovakovih stavakah.

Broj 10. Zora puca: Raztumačenje ovoga izraza.

Broj 11. Požega — Požežanin: imenovanje ljudih polag obitalištnoga města.

Broj 15. Ko živi u pokori, ufa se u Boga: raztumačenje ove izreke; isto tako iz broja 16: Ko se muči nauči se.

Broj 18. Ljubimo našu milu domovinu: Tumačenje rěči „domovina"; zatim kako se ljubi domovina.

Broj 25. Maria je rodila Isusa sina božjega, zato se zove bogorodica: „bogorodica" sastavljena rěč, ima se raztumačiti, bez da se u daleko upušta. Pripovědka o narodjenju Isusovu u Betlemu. — Što znači Božić?

Broj 27. Vèrlo shodan opis pčele — ujedno kratak naputak za učitelja, kako može i s ostalim samo natuknutim gradivom postupati. Tako isto i o devi.

Velika tiskana pismena.

Někim, što su u našoj Početnici u 27 pèrvih věžbah iza piknje dolazeće rěči malimi pismeni tiskane, te da se tobož ovomu zlu doskoči, žele, da se velika pismena s malimi uzporede, i da ih učenici skupa uče. Isto tako moradosmo i to čuti, da nije u redu, što se suglasice u Početnici s pismenom *'r* začimlju. Mi velimo jednim i drugim, da neimaju pravo. Nauči li se děte pèrvi glas *r*, tad će sve ostale glasove bez truda naučiti, a da se ovaj glas i ono děte, koje težko inače govori, izgovarati nauči, tomu trěba podulje vrěmena, koje se samo pri pèrvoj věžbi ponajviše oprěděliti može. Jesu li učenici već u Početnici do broja 28. došli u čitanju, i jesu li već i velika pismena pisati učili, tad će vèrlo lahko biti učitelju reći: I u Početnici od sada će za piknjom uvěk veliko pisme stojati. I tim je svemu zlu doskočeno. Poznavanje velikih tiskanih pismenah neće uče-

nike mnogo truda stati; jer su već u shvatjivanju oblikah i u prispodabljanju podovoljno uvěžbani, i zato će se moći u jednom satu naučiti 3 do 4 takova pismena. Broj 28. na strani 27. pokazuje, kojega se reda imamo dèržati kod predanja ovih pismenah. Svako se pisme mora zrět polag svojih česticah, i prispodabljati s malimi tiskanimi kao i s velikimi pisanimi, ako su ih već učenici učili. A za uvěžbavanje u takovih moraju se ista iz ormarića vaditi, na tabli u rěči slagati, i sa stěnne Početnice čitati; gradivo iz Početnice pod gore naznačenim brojem 28. pruža učitelju priliku, da spoji s obukom u čitanju takodjer i nobožno-ćudorednu obuku.

Učitelju valja ovdě napomenuti, da su ovo kèrstna imena, zatim neka zahtěva, da mu učenici kažu, koja od ovih imenah dobivaju děčaci, a koja děvojčice, koja su navadnija, i koja se opet rědko komu daju. Dalje neka im raztumači, zašto se u katoličkoj cèrkvi děci na svetom kèrstjenju imena daju, i neka im u shodno vrěme, naime u oči kojega svetka život ovoga ili onoga svetca opiše. „Život svetacah“ veli sv. Franjo Saleski „je živo Evangjelje u svom izvèršivanju.“ Valjane slike bit će i ovdě od velike hasne.

Napomenuti moramo još i to, da će odsad morati učitelj naučena pravila glede dělenja slovakah čestje ponavljati, buduć da nisu više pojedine slovke tiskom naznačene.

Broj 29. na strani 28.

Pod ovim brojem navadja Početnica imena najznamenitijih gradovah naše carevine. Bez da se učitelj u zemljopisnu obuku upušta, kojoj u pèrvom razredu města nije, mora ovdě kod svakog imena něšto više kazati nego li samo ime. N. p. Beč je vèrlo lěp i veoma velik grad. U njem stanuje nas premilostivi car i carica. U Beču ima najviše ljudih. Iz Beča donašaju naši tèrgovci svu svoju osobito lěpu robu. Tamo se tiskaju naše školske knjige. Leži na rěci Dunaju.

Pešta već nije tako velika, premda je vèrlo lěpa. I Pešta leži na Dunaju nasuprot Budima, s kojim je velelěpnim lančanikom spojena. Oba ova grada jesu u našem susědstvu, naime u obližnjoj Ugarskoj, od koje nas samo reka Drava děli. Na Dravi leži grad Varašdin. Taj je grad u našoj zemlji. On nije tako velik kao Zagreb, koji je najveći i najlepši grad u Hèrvatskoj. U Zagrebu stoluje naš preuzoriti stožernik i nadbiskup. I naš světli Ban ima u Zagrebu svoju stolicu. i. t. d.

Pod drugom postojkom navedeno je pet dělah sveta. I o njih mora učitelj štogod na kratko reći, pri kojoj prilici može se povesti rěč i o čověku, pri čem će biti valjani kipovi od velike koristi.

Tretja postojka ovoga broja navadja pojedine krunovine naše carevine. Poslě kratkoga raztumačenja rěčih „carevina“ i „krunovina“ izbrajaju se ove s kratkimi dometci svaka na pose.

Pod 4. postojkom ovoga broja nalazimo imena najznamenitijih rěkah, a pod 5. postojkom gore carstva austrijanskoga. Što smo gore o gradovih rekli, to valja i kod ovih zadnjih uvažiti.

Broj 30. na strani 30.

Ovaj broj sadèržaje kratke izrěke, kojih smisao učenikom raztumačiti valja. Kratke pripovědke bit će ovdě na svom městu. Ovdě se takodjer dade pravilo: Izza piknje stoji rěč s velikim pismenom.

Věžbanje u čitanju.

Broj 31.

Ovaj broj pokazuje, kako se ima obuka u računu zorno predavati, s Početnicom spojivati te pospěšavati gradivom u Početnici navedenim. Děca se takodjer upoznavaju s imeni danah. Nedělja je za nju najzanimiviji dan i ona može služiti za temelj ove obuke.

Brojevi 32—40.

Kako trěba postupati s gradivom ovih věžbah, već smo pokazali u I. odsěku pod brojevi 41—59. Čitajuć gradivo ovih věžbah ponove učenici samo ono, što već znadu, a učitelj dopuni i razširi krug pojmovah. Broj 38. pokazuje pod 1. i 2. postojkom, kako može učitelj gradivo na razni način rabiti, te tako na izměnu nov oblik dati i sva na korist i hasnu mladeži obèrnuti.

Š t i v a.

1—6.

Pèrvih 6 brojevah sadèržava pěsmice za děcu vèrlo zanimivog sadèržaja, naime: Što ja imam?

Od koje je koristi pěsničtvo u pučkoj učioni nemožemo ovdě dokazivati, nu oni, koji se žele o tom dovoljno uputiti, neka čitaju uvod u sbirku pěsamah od Kellner-a i članak pod brojem 9. iz litomeričke godišnjice od lěta 1853; ovdě smo samo nakanili pokazati, kako trěba s takovimi štivi postupati.

Već u naprěd moramo napomenuti, da **pri ovih věžbah netrěba sve potanko razjasnjivati.** Mnogi će nam prigovoriti, da to tvèrdeć baš protivno prijašnjim načelom govorimo, te da si time protuslovimo; nu ako se uvaži, da se ovdě radi više o obliku nego li o gradivu (materii), i da nije lasno razlagati pěsme u pèrvom razredu, svatko će rado uviděti, da nije onaj prigovor na městu. Za ista neće učenici tim glupiji postati, čim pejedinostih pravo nerazumiju, samo ako im se pozornost probudi i svrati na istu stvar, da ju shvate. Ako im je počelo u pameti světati, bit će im na skoro i u duši světlo. Pěsničko gradivo nesmijemo nikada bez měre i směra tumačiti, a još manje razkomadati. Oduzmemo li mu pěšnički ures, te pustimo samo golu okostnicu, tad je propao sav onaj utisak, koji bi pěsma na ćuvstva dětinja činiti imala. Kao što nam se

stablo onda dopada, kada je cělo u najlěpšem cvětu, tako i pěsma, kada je cěla, najbolje dira u sèrdce. Čověka zrělije dobe mogu veseliti i pojedini cvětići; nu děte na takove niti negleda, niti ih neoćutjuje. Učitelj neka ove pěsmice lěpo pročita, zatim neka učenike o sadèržaju njihovu na kratko izpita, neka osobe, koje se u njih napominju, njihovo razpoloženje i prizore motriti dade, a napokon neka pusti sva ova u ćudi děce dělovati. Tad neka ih uči takove i pěvati.

Štiva pod gore naznačenimi brojevi predpolažu, da su děca već dovoljno podučena o ćutilih, o jeziku, o udih i ovih opreděljenju. Ako su zbilja děca o tom bila ubavěstjena n. p. prigodom predavanja věrozakonskoga, onda joj netrěba ino razjasnjivati nego samo formu tih štivah; ako pako prije o ovih predmetih nebiaše govoreno, onda se moraju napose raztumačiti, da děca istu stvar, i što se dalje uzbude predavalo, dobro razuměti mogu. Učitelj pročita 1. postojku polagano i glasno, a někoji učenici, koji bolje čitati umiju, čitaju to isto za njim. Tad može učitelj evo ovako pitati: Što je nad ovim štivom napisano? — Tko to veli? — Čim vidimo? — Koliko očiuh imamo? — Tko nam dadè oči? — Gdě nam stavi Bog oči? — Što se u našem štivu dalje kaže o očiuh? — Što se kretati može, ono je gibljivo. Kakove su naše oči? — Zašto je dobro, da našima očima kretati možemo? — Kad smo u sobi, možemo li onda mnogo viděti? — A kad možemo mnogo viděti? — Što vidimo očima, kad se šetjemo? — Koja čuda vidimo? — Što sve vidimo na nebu? — Što je na zemlji, ono je pod nebom. Il mi rekli: „cvětje je na zemlji“ ili „cvětje je pod nebom“ to je svejedno. — Kakove ptičice? — Čemu još velimo, da je krasno? — Komu dakle imamo zahvaliti, da sva ova viděti možemo?

Sad čitaju ovu postojku učenici, najpèrvo pojedince pa svi skupa. Učitelj samo pazi, da dobro i pravim glasom čitaju; jer baš kod pěsamah nauče se děca na ono mèrzko glasoudaranje, budući da se trude skrajne slovke stavakah

jednim glasom izgovarati; tomu zlu mora doskočiti učitelj; pri tom će ga ta okolnost moćno podupirati, što su pěsme kao i proza tiskane. Napokon se děca uče ono, što su čitala na izust, i to stavak po stavak ponovljajuć sve prijašnje. Pa ako još isto štivo prepišu, olakšat će si učenje. Zatim se još ponukaju, da ono kod kuće višeput ponove, što su se u školi naučila. Ovo ponavljanje smatramo kao najshodnije srědstvo, kojim se škola i dom, roditelji i učitelj u ožudjenoj medjusobnoj uzajamnosti užje spajaju. Razumna će majka bèrzo opaziti, kak joj učiona děte zabavlja, i nastojat će zaista, da ga u toj poslenosti uzdèrži. Od kako velike koristi jeste ova sveza, to su priznali svi pedagogi sadašnjega doba, i zato ju nemogu dosta preporučiti. Sutradan kazuju učenici pèsmicu lagano, glasno i razgovětno, nu bez takta i bez svakoga kretanja očiuh, ruke i. t. d.; a mili pogled od strane učitelja, ili kratak izraz zadovoljnosti neka im bude zaslužena platja za trud i poticaj na daljnju pomnju.

Na isti se način postupa i s ostalimi 5 štivi, osobitu pozornost zaslužuje 6. štivo, i to radi svoga sadèržaja vèrtećeg se okolo najnježnije čestice našega těla, i odluke u istom štivu izražene.

Brojevi 7. 9. 10. 11. 12. 14. 16. 18. 20. 21. 23. 24. 25.

Sva ovde naznačena štiva jesu jedne iste vèrsti, i nisu ništa ino, nego jasne slike ćudorednih svojstvah, koje u ovih štivih najbolje zrěti možemo. Budući da na jedno isto směraju, zato se i kod svih jednako postupa, i zato ćemo samo pokazati, kako se s pèrvim ovdě naznačenim štivom postupa, i to neka bude priměr za sva ostala.

Broj 7. predstavlja nam u pripovědki pojam „pokoran.“ — Učitelj najprije pripovědi sasvim prostimi, lahko razumljivimi rěčmi cělu ovu pripovědku. N. p. Jednom u zimsko doba děca iz někog sela biahu na livadi i zabavljahu se saonami. Milan ih motraše iz svojega prozora. Zabava mu se

njihova dopade. On odmah skoči, te ode po svoje saone. Milan je bio dobro děte, nikad nije ono činio, što mu nebi roditelji dopustili. Zato i sada zapita svoga otca: Ljubezni tato, je li mi slobodno sanjkati se? — Otac mu nedopusti, a Milan odnese svoje saone tamo, gdě su i prije bile, te se odmah povrati u sobu k otcu. i. t. d.

Ovakovim je pripovědanjem već i razumljivosti put prokèrčen. Zatim reče učitelj: Ovu ćete lěpu pripovědku najti i u Početnici, mi ćemo ju čitati. Otvorite stranu 48.! Čitaj ti, Vladimire, do pèrve piknje! Kakova je doba godine bila onda, kad je Milan kroz prozor gledao? — A koja doba dana biaše? Kakovo jutro biaše? Kakovo može još jutro biti? Što biaše pod prozorom? — Kakova biaše livada? Je li livada uvěk sněgom pokrivena? — Kakova je livada u prolětje? — Čitaj dalje Ružice! Tko je bio na livadi? Kakovi su bili děčaci? — Što su radili děčaci po livadi? Čim su se igrali? — Što su radili saonicami? Kamo su je vukli? — Što su njimi na brežuljku radili? — Kako su letile saonice niz bèrdo? — Je li već koje od vas vidělo strělu? — Strěla se opruži, pa u zraku leti veoma bèrzo. Što još po zraku leti veoma bèrzo? — Zato se i veli: Bèrz kao strěla, ili: Bèrz kao munja. i. t. d. Tko mi zna pripovědati, što smo sada čitali? — Ovo pripovědanje (predavanje) čitanoga tako je važno za izobraživanje jezika, da se već u pèrvom razredu time početi ima. Da děca cělu koju pripovědku, ma bila još tako kratka, pripovědaju, nemože se od nje zahtěvati; zato se more svaka pripovědka izpèrva na 3, 4, ili polag okolnostih i na više postojakah razděliti, te od děce tražiti, da samo po jednu takovu postojku pripovědaju. Druga postojka može biti n. p. do rěči „razgovarati", a tretja do kraja. Izpitivati i tumačiti moraju se i ove dvě postojke kao i pèrva. Napokon pročita učitelj cělu pripovědku još jedanput sám i to dosta lagano, a zatim i několiko boljih učenikah, pa stopram onda zahtěva od učenikah, da pripovedaju cělu pripovědku. Pri tom pake izpèrva dakako morat će učitelj do-

sta pomagati; nu ništa zato, samo něka svoje učenike shodno obodrava rekav jim n. p. stèrpite se, ići će s vrěmenom mnogo bolje, nego što sami mislite.

Nesmijemo misliti, da su děca već podpuno pojmila, što će reći „poslušan“ jer su istom někoji znaci, premda najvažniji, pojma „poslušan“ navedeni. Mnoge slučaje mora još učitelj navesti, u kojih se poslušnost napram roditeljem očituje. K tomu može takodjer uzeti dogadjaje iz bibličke pověstnice. Učitelj će morati još i poslušnost naprama učiteljem, župnikom i světskom poglavarstvu u pripovědkah pokazati; a višeput će i to dosta biti, ako u duhu kip neposlušnosti, dakle poslušnosti sasvim protivni, motriti dade, bez da bi se morao u tom smutjivati, buduć da su učenici već višeput neposlušnost svoje starije bratje i sestarah ili družinčadi kod kuće mèrziti priliku imali. Napokon morati će zahtěvati, da mu děca kažu, kako se imaju u sličnih slučajih ponašati. Broj 10. daje tomu povod.

Neće biti s gorjega, ako se děca na izust nauče kakovu mudru izreku, koja se odnosi na ovaj pojam. N. p. Děte ovo Bog rad ima, koje otca, majku štima, i poslušno jeste njima.

U našoj Početnici ovdě neveli se: „Izkazuj poslušnost“ nego „budi poslušan“, i to se zato veli, jer děca nebi mogla razuměti rěč „poslušnost“; kao što nebi razuměla rěčih „čednost, poslenost“ i. t. d. Ovo su sami abstraktni t. j. od svake osobe i stvari odlučeni pojmi, koji će děci istom onda biti razumljivi, ako se iz njih konkretni, t. j. takovi pojmi naprave, koji za predmet imadu bitje kakovo, n. p. poslušno děte, čedna děvojka, poslen seljak; ili: poslušan biti, čedan biti, poslen biti, i. t. d. — Obširnija velevažna ubavěst o tom nalazi se u dělu: „Obuka malenih“ od Dra. Stěpana Iliaševića. Ovakove odlučene pojmove netrěba bez velike sile u pèrvom razredu upotrěbljivati; i zato se ovdě bolje veli: „Děca treba da budu poslušna svojim roditeljem“ nego: „Děca neka svojim roditeljem poslušnost

izkažu.“ Ovakovi pojmi, ako se i rabe, stavljaju se samo u zadnjem stavku, kad već děca stvar razumiju. Ovdě se pako pod nipošto nesmijemo upuštati u slovnička razlaganja. To isto valja i o ostalih obilježnih imenih dělatnosti, koja se na koncu ostalih štivah nalaze.

Suvišno bi bilo napomenuti, da se ovo štivo tako dugo čitati ima, dok ga zna veći dio učenikah dobro, a ostali bez bitnih pogrěšakah predavati, buduć se to sámo po sebi razuměva. Da li moraju učenici cělo štivo, ili pako samo něki dio štiva u svoje pisanke prepisivati, to zavisi od naprědka, koga su učenici u pisanju učinili, i od toga, da li su učenici već dosada na papiru pisali ili ne; na tablicah i onako nemogu mnogo pisati.

Město da obširno opišemo, kako valja s ostalimi gore navedenimi štivi postupati, koja i onako na jedno směraju, navadjamo ovdě u kratko gradivo za zrěnje onih ćudorednih svojstvah, koja se radi pomanjkanja prostora u Početnici nenalaze.

Pavica se je tèrsio, da sve, što mu se za raditi dade, točno i dobro uradi. Štogod načini ili ovèrši, to je tako dobro, da bolje biti nemože. Kada uzme knjigu u ruku, onda čita koje štivo tako dugo, dok ga nenauči vèrlo dobro čitati. Svoje zadaće piše sasvim čisto, pravo i uredno. On se trudi, da se nauči sve to bolje raditi. Pavica je marljiv.

Dragutin čita, piše, pěva i riše vèrlo lěpo. Svako mu dělo ide od ruke, i sve, čega se lati i što počme raditi, to mu izpade po volji. On zna mnogo koješta raditi. U svašto se razumije; on jd věšt.

Milica je uvěk vesela, kad s kim govori. Nikad nije namèrgodjena lica, kad s kim govori. Napram svakomu se tako ponaša, kao da su joj svi ljudi prijatelji i znanci. Milica je ljubezna.

Vladoila u svačem sluša svoje roditelje. Štogod joj roditelji zapověde, to čini odmah rado i dragovoljno. Pri po-

slu je vèrlo marljiva; sa svojimi sestrami i bratjom nikada se nesvadja; napram svakomu je ljubezna i učtiva; uvěk se tako ponaša, da ju roditelji, učitelj i drugi dobri ljudi vèrlo rado imadu. Vladoila je **vèrla**.

Ako bi Mirko štogod skrivio, odmah bi išao k svojoj majci, pa bi joj svoju pogrěšku očitovao. Kadgod bi ga majka ili učitelj štogod zapitali, uvěk bi kazao istinu; a kad bi svojim sudrugom štogod pripovědao, tad je onako pripovědio, kako je samo znao, i ništa nije izmišljavao i dodavao. Mirko je bio **iskren**.

Mali Dane nesèrdi se lahko. On podnosi bol i uvrěde mirno i odano. On se nikada netuži, ako što tèrpiti mora, ili ako mu je zlo. On je **uztèrpljiv**.

Marica je sa svakim dobra. Nikomu nečini ništa na žao; ona neće nikomu pokvariti veselje. Uvrědi li ju tkogod, ona mu oprosti. Nesvadja se nikada, i neruži one, koji s njom ljubezno nepostupaju. Ona je **snosna**.

Ivica se tèrsi, da se štogod dobra nauči, i da bude pametniji i věštiji. Zato uporabi svaku sgodu. U školi je vèrlo pazljiv. Ako što nije razumio, a on odmah zamoli, da mu se raztumači još jedanput. On želi, da se samo što nova nauči; on je **znatiželjan**.

Milivoj učini vazda, što obrekne. Na njegovu se rěč možemo osloniti. On pomaže svojim prijateljem, kad su u nuždi. On izpuni vazda, što obeća. U njega se možemo zaufati; on je **věran**.

Perica si uvěk pere ruke i umiva lice. Vlasi su mu uvěk počešljane, oprava snažna, nokti obrezani. Ljudevitova haljina je puna praha i perja, na postolah mu uvěk ima blata, nikad njie počešljan, ruke i lice uvěk mu je opèrljano. Perica je **čist**, Ljudevit je **nečist**.

Broj 8.

Svakim štivom u Početnici imaju se više manje pet svèrhah gledat postići. Njimi treba **moć zrěnja** izobra-

žavati, buduć da se moraju zrěti osobe i predmeti polag raznověrstne dělatnosti, svojstvah i odnošenjah; ona moraju biti věžbami u mišljenju, u njih bo se očituje medjusobni savez izmedju uzroka i učinka, razloga i poslědicah, naměre i srědstva, prěčbe i pospěha; ona se moraju pretvoriti u věžbe govorenja, čemu će dopriněti nesamo dobro i pravo čitanje, nu više uz isto uporavljeni razgovori i razmatranje sadèržaja i oblika, i napokon pripovědanje takovih; uz ova štiva moraju se uzporediti pouke o onih znanjih, koja treba da budu temeljem daljnjega školskoga izobraženja, dakle cèrtice iz prirodo—, zemljo—, i domoslovja; napokon moraju takova učielju priliku pružiti, da može sèrdce svojih učenikah oplemeniti, volju im objačiti, i nabožna ćuvstva u njihovih grudih probuditi. Pri svakom štivu prednjači ova ili ona svèrha, nu nijedne nesmije učitelj sasvim zapustitii.

Štivom naznačenim naměravamo najviše to, da naučimo učenike ono, što im treba znati o suncu, měsecu i o dobah dana. Isto se dakle mora i polag označena 4 odsěka u 4 dělah pretresti. Da ga děca sasvim razuměti mogu, tomu smo 33. zornom věžbom temelj položili; ovdě moramo samo dublje razloge navesti, i stvar obširnije razjasniti, Učitelj pročita pèrvi odsěk istoga štiva, a učenici čitaju za njim.

Evo kako ćemo ga tumačiti: Što vidimo nad nami? Čemu je nebo prispodobljeno? — Opiši mi, Dragutine, koj svod! Zašto dakle možemo reći, da je nebo svod? Je li samo nebo svod? Gdě ste jošte viděli svod? Je li svaki svod kao i nebeski? Kakove boje je nebeski svod? — A što vidimo noćom na nebeskom svodu? — Što čini měsec po noći na nebu? Kakova je světlost měseca? — Kakov je dakle měsec? — Vidimo li blědi měsec svaku noć na nebu? — Tko vas je već vidio měseca? — Kakov je bio onda měsec, kad si ga vidio? — Měsec dakle nije uvěk jednak. Što još vidi-

mo noću na nebu? — Je li samo jedna zvězda noću na nebu? Kakve boje su zvězde? Što je žuto i sja se? — Kakove su dakle zvězde? — Što obdan vidimo na nebu? — Zašto velimo, da je sunce žarko? Pročitaj, Ivane, pèrvu postojku! Tko vas zna to na pamet kazati? — Tako i ostale postojke ovoga štiva. Nastojati mora učitelj, da se děca malo po malo nauče sve od rěči do rěči pripovědati. U drugoj postojki mora se najviše govoriti o izrazih „živěti, rasti, plod nositi“; u tretjoj postojki o izrazih „jutro, podne, polnoć, večer, mrak“; četvèrta postojka daje nam mnogo dobrih ćudorednih naukah.

Brojevi 15. 17. 22.

Štiva pod ovimi brojevi jesu basne, koje u vèrlo zanimivoj slici stavljaju nam pred oči lěpe nauke. Ovakova se štiva děci veoma dopadaju, i ona živahno ćute u sèrdcu ono, što se tamo pripověda. To ništa nesmutjuje děcu, što se ovdě veli, da ptice, konji, lisice i. t. d. govore; ta děvojčica uzme dèrvenu lutku u ruke, pa se s njom razgovara, kano da bi živa bila, děčak uzjaši dèrvena konja, těra ga i daje mu sěna i zobi kao živu konju, razgovor vodi s njim, miluje ga i. t. d. Nemojmo misliti, da su ova štiva poglavito radi toga, da se iz njih nauk cèrpi, ona su ovdě najprije zato, da se u dětećem sèrdcu probude ćuvstva, koja se u njem dosada porodila nisu; jer veći dio děce žalibože živi u otčinskoj kući, gdě većinom vlada nehajstvo i opornost. Zato, učitelji malenih, neizbrisavajte lěpe slike basnah i pričah suhoparnim moraliziranjem, uzmete li děci razmnivu, uzet ćete i sèrdce.

Da mogu děca 15. štivo bolje razuměti, mora se s njom učitelj najprije pustiti u razgovor o životu zvěradi i pčelah. Zatim pročita pèrvu postojku, i pita od prilike evo ovako: Kakov nadpis ima naše štivo? — O kom se ovdě něšto pripověda? — Što rečè medvěd? — Komu rečè medvěd? Zašto to rečè? — Što će učiniti medvěd, ako mu ne-

dadu meda? Bi li tò mogao učiniti medvěd? — Zašto? Odkud to znamo? Što veli medvěd o samom sebi? — Gdě su bile pčele? Je li im mogao medvěd što učiniti? — Zašto? — Jesu li se pčele strašile medvěda? — Što su činile pčele? —

Učitelj pročita drugu postojku. Što činjaše medvěd, kad na dèrvo dodjè? — Čim je prětio medvěd pčelam? Što su pčele na to rekle? — Je li se taj odgovor dopao medvědu? Pa što je na to rekao? Što je učinio?

Na to pročita učitelj i 3. postojku, te nastavi pitanje. Što se veli ovdě o pčelah? Što čini onaj, koj nezna za šalu? Što su činile i pčele? Što su pčele kazale medvědu, kad su nanj navalile? Kamo su pčele najviše navaljivale na medvèda? — Zašto nisu po cělom tělu? Čim su se pčele branile? Imaju li samo pčele žalac? Koje životinje još imaju žalac? Što čine pčele žalcom? — Kamo su dakle i medvěda najviše bole?

Napokon pročita učitelj i zadnju postojku ovoga štiva, i izpituje učenike, kako gore navedosmo. Na koncu svake postojke dade od kojega učenika istu si pripovědati, tad' kad je sa svimi 4 postojkami gotov, neka zahtěva, da koji učenik isto štivo još jedanput pročita, te najposlě da cělo pripověda.

Da iz ovoga štiva pouku izvadimo, valja od prilike ovako pitati: Što je hotio medvěd od pčelah imati? Tko je pčelam dao meda? Kakove su pčele, buduć da toliko meda sprave? — Spravlja li i medvěd sebi hranu? Zašto ne? Je li to lěpo od medvěda, da mumlja i otimlje na silu? — Što je bolje: marljiv biti, i, što treba, imati; ili lěn biti, pa glad podnositi? Kakovi dakle moramo uvěk biti? Uměsto ove pouke možemo i koju drugu izvèst. N. p. Pretěrana naglost ništa nevalja (Gledeć na medvěda). — Slogom rastu male stvari, a nesloga sve izkvari (Gledeć na pčele).

Prepisivanje takodjer nesmije učitelj zanemariti. Vidi li učitelj, da su učenici ovu „pošalicu“ nesamo lěpo pripo-

vědali, nego se i na izust naučili, tad im može kao uzdarje još jednu sličnu pripovědku pripověditi. N. p.

Vuk (kurjak) i konj.

Star vuk opazi dobra konja. Nepouzda se javno nanj' udariti, bojeć se, da mu ili neuteče, ili da ga neće moći nadvladati. Naumi dakle prevarom ga predobiti. Pristupi lěpo k njemu i upita ga za zdravlje. Konj zanjuši lukavštinu i naumi klinom klin iztěrati. Kaže mu, da se u ostalom dobro nahodi, nu da se je stražnjom nogom na iver nabo, i da ga noga ljuto boli. „To je najlakše, hodi, da ti zubima izvadim iver.“ Stane konj i podigne nogu, a kad vidi vuka blizu, lupi ga u gubicu, te mu sve zube razmèrska, pa odskače prěko polja. A vuk ostane jaučuć i sebi govoreć: „Do sad si lagao, a sad si baš dolagao.“

Broj 13.

Ovo je štivo pěsma tako složena, kao da ju same ptice pěvaju, i njom svoj krasni život opěvaju. Postupanje kod ovoga štiva nije ni najmanje težko, buduć se sadèržaj njegov samo oko onoga toči, što je děci jur iz svakdanjega života poznato. Samo se imaju stranom u sadèržajnom, stranom i u obličnom obziru raztumačiti sledeći izrazi: „Blago, dobivamo s neba, razležu, suncesědne, sladke i prijatne sane, ograne, u svět.“

Brojevi 26—33.

U ovih štivih nalazimo dovoljno gradiva prirodoslovnoga sadèržaja, kojim su i něke pěsmice dodate, a to najviše zato, da time lašnje ista stvar u oči udari, da se učestje veće probudi, i da učenike u život cèrkveni uvedemo. Kako moramo kad stvarnoga razlaganja postupati, to nam pokazuje broj 8.; kako nam pako valja pěsmice predavati i naučati, to smo već naveli na više městah ovoga děla.

Kako se dani sedmice zovu, to su se učenici već prije učili; pri ovom broju imamo osobito na to paziti, da nezapustimo razložiti izraze: „gospodnji dan“ i „posleni dani.“ Brojevi 27. i 28. razjasnjuju prijašnji broj, osobito vrěme od počinka i děla, kao i ona, što su počinku suprotivna. Kod broja 29. prelazi se od poznatoga na nepoznato, t. j. od sedmice na měsec, i od měseca na godinu. Měsece t. j. imena njihova moraju se učenici i to po redu na izust učiti. Tom prigodom može im se uzgredno štogod u kratko o postanku ovih imenah kazati.

Da mogu učenici broj 30. valjano razuměti, valja učitelju najprije někoje prolětne pojave u razgovorih pretresti. Višeput su ih učenici i onako motrili, i zaista jedva je koji od njih, u kog ovi pojavi nebi učinili bili veći ili manji utisak. Dobro zna děte, da može opet bosonogo van izaći, kada je već dugo i dugo vremena kod vruće peći sedilo; ono se sětja s veseljem povratka lastavicah, čvorakah i čavèrljugah; još su mu u pameti pahuljasti pilići, koji otčev dvor prekriljuju; zučeći hrušti, koji oko cvatućih voćakah oblitju; radini mravi, koji iz stěnnih pukotinah izlaze i. t. d. — Ovi se utisci sada samo obnove, a drugi se pojavi, i to oni, dodadu, koji su mimoišli još slabačka dětinska ćutila, kao n. p. nicanje travah, kreketanje žabah i. t. d. i tad će istom děca znati, što će to reći: „sve se budi i oživljuje“, i „Prolětje je najkrasnija doba godine.“ — U prolětje pada velika nedělja, veliki petak, uzkèrs, spasovo i duhovi. Učitelj pouči učenike o tom, što ove svetkovine znače. Pěsmicami uzporedjenimi neka im sèrdce razigra, uzhiti i ogrije. Obširnije pretresivanje pojma i oblika pojedinih rěčih i slučajevah nije ovdě na svom městu. Pěsmice se učenici nauče, mole i pěvaju.

Na isti način postupa se i s brojem 31., kojemu se može takodjer po koja shodna pěsmica dodati.

Broj 32. je razgovor izmedju otca i sina, i zato već dosta razumljiv. U broju 33. zauzima „božić“ najznamenitije

město, a u obće daje ovo štino obilvo gradivo, da može na ćud i sèrdce učenikah dělovati.

Brojevi 34. 35. 36. 37.

Sva četiri ova broja, kako im i nadpisi naznačuju, toče se oko narodjenja, mladosti i života našega Spasitelja. Iz broja 37. děca će sama Isusove rěči razuměti, služeće joj na najveću utěhu, i iz njih će sama opredéljenje svoje uviděti.

Molitve i pěsmice.

(Strana 81.)

Ove nisu toliko za gradivo štijenja, koliko za druge plemenitije svèrhe školske dodane. One se nemoraju stopèrv na koncu godine, no u tečaju školskoga lěta, i to pojedince uzgredno uz drugu obuku izabirati i tumačiti, a učenici je imaju na izust učiti se. Školske, jutèrnje i večernje molitve i pěsme moraju učenici izměnce u školi moliti i pěvati; ostale priredjuje učiona za domaću porabu, čuva, timari i uzpěšuje po njih kèrstjanski duh u kruzih obiteljskih. Kako se pako ima s ovakovim gradivom postupati, obširnije navedosmo u pèrvom odsěku.

Pamti učeniče!

(Strana 85.)

Ovaj dodatak sadèržaje ćudoredne uprave o vladanju u školi i kod kuće, o dužnostih prama Bogu, roditeljem, bratji i sestram, učiteljem i drugovom. S ovimi se isto onako postupa, kao i s ostalimi gore navedenimi izrekami i pěsmicami; naime one se na svojem městu u obučavanje shodno uplitju, na koliko treba razjasnjuju, prepisuju u pisanke, i uče na izust.

Sadèržaj.

Uvod.

I. Odsěk.

Zorna obuka.

II. Odsěk.

Pisočitanje.

Štampano kod oo. Mechitharistah.

